

ปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่
PAMANIKĀ 4 OF BHIKKHUS WHO WERE EXCELLENT IN THE
PROPAGATION OF BUDDHISM

พระมหาสุเทพ ฉันทสุทฺธโร (มะแป้นไพร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่

พระมหาสุเทพ ฉนทสุทฺโธ (มะแบ๋นไพร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Pamanikā 4 of the Foremost Bhikkhus in the
Propagation of Buddhism

Phramaha Sutep Chandasuddho (Mapanpai)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระราชรัตนมณี, ศศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระมหาวิโรจน์ คุตตวิโร, ดร.)

กรรมการ

(ดร.ศุภกฤต เดชะนามเมือง)

กรรมการ

(ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์)

กรรมการ

(พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์
พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.

ประธานกรรมการ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาสุเทพ ฉันทสุโธ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่

ผู้วิจัย : พระมหาสุเทพ ฉันทสุทฺธ (มะแป้นไพร)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร. สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์, ศศ.บ. (ภาษาไทย), บธ.ม. (บริหารธุรกิจ),
ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: พระเทพสุวรรณเมธี, ดร., ป.ธ.๘, พธ.บ. (ปรัชญา),
ศศ.ม. (บาลีสันสกฤต), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑. ปมาณิกา ๔ ในพระพุทธศาสนา ๒. ประวัติของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่ ๓. เพื่อศึกษาปมาณิกาของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่ การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

จากการศึกษาวิจัย พบว่า ปมาณิกา ๔ หมายถึง หลักเกณฑ์ในใจที่ไว้วัดเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในบุคคล ๔ ประเภท ได้แก่ รูปปมาณิกา เป็นการถือเอารูปร่างที่มองเห็นเป็นประมาณในใจให้เกิดความศรัทธา โขลปมาณิกา เป็นการถือเอาเสียงที่ได้ยินเป็นประมาณในใจให้เกิดความศรัทธา ลูขปมาณิกา เป็นการถือเอาสิ่งของเครื่องใช้และความเป็นอยู่ที่มองเห็นเป็นประมาณในใจให้เกิดความศรัทธา และธัมมปมาณิกา เป็นการถือเอาธรรมที่พิจารณาเป็นประมาณในใจให้เกิดความศรัทธา

พระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่ ๔ ท่าน ได้แก่ พระนันทะเถระ เอตทัคคะผู้เลิศกว่าเหล่าภิกษุฝ่ายคัมภีรในอินทรี พระลกุณฏกภัททิยะเถระ เอตทัคคะผู้เลิศกว่าเหล่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายผู้มีเสียงไพเราะ พระโมฆราชเถระ เอตทัคคะผู้เลิศกว่าเหล่าภิกษุทั้งหลายทรงจีวรเศร้าหมอง และพระปุลณณมันตานีบุตรเถระ เอตทัคคะผู้เลิศกว่าเหล่าภิกษุทั้งหลายผู้แสดงธรรม พระเถระทั้ง ๔ ท่านต่างปารภความเป็นเอตทัคคะของตนในอดีตแตกต่างกันไปตามจริตความหลงใหลในปมาณิกาของแต่ละบุคคล

ความศรัทธาแบบปมาณิกาที่เกิดขึ้นแก่พระเถระทั้ง ๔ รูปย่อมส่งผลให้เกิดผลทั้งดีและเสียต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา ด้านผลดีย่อมเป็นการดึงชนในชมพูทวีปให้มาเลื่อมใสศรัทธาพุทธศาสนา

เพิ่มมากยิ่งขึ้น ส่วนผลเสียย่อมแตกต่างกันไปตามปริมาณที่เหล่าพุทธบริษัทศรัทธา ยกเว้นเพียง
อัมมัตถ์ปริมาณเท่านั้นที่เป็นไปเพื่อหนทางแห่งความสุขอย่างแท้จริง

Thesis Title : Pamanikā 4 of the Foremost Bhikkhus in
the Propagation of Buddhism

Researcher : Phramaha Sutep Chandasuddho (Mapanpai)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Dr.Supitcha Pornpitchanarong, B.A. (Thai),
M.B.A. (Business Administration), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Buddhist Studies)

: PhraThepsuwanmetee, Dr., Pali VIII, B.A. (Philosophy),
M.A. (Sanskrit), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 13, 2018

Abstract

The purpose of this thesis was to 1) study Pamanika in Buddhism, 2) study the history of monks who were foremost apostles, and 3) study the Pamanika of monks who were foremost in teaching the principles. This research was qualitative research.

The studies were found that the 4-Pamanika refer to people who measure, judge or take standard of the beliefs in four kinds of people. First, Rupa-pamana is one whose faith depends on good appearance, Second, Ghosa-pamana is one who measures by voice or reputation. Third, Lukha-pamana is one whose faith depends on aesthetics and material objects. Fourth, Dhamma-pamana is one whose faith depends on morality and righteousness.

The 4 monks who were foremost of teaching are: Nanta Thera, a monk who was foremost of protecting senses, Kutatpattat Thera was a monk who was foremost of beautiful voice. Mocarad Thera was a monk who was foremost of wearing robe, and Pannunman Thera was a monk who was foremost of preaching. The 4 thera or monks set their journey differently in the past depending on the individual's character and passion of Pamanika

The faith or belief in the Pamanika of the four monks would be affected both advantageously and disadvantageously for the spreading of Buddhism. The advantage was that it brought people in India to follow Buddhism more and more. The disadvantage results were different according to the Pamanika of Buddhists' faith excepted for Dhamma-pamana which was the way of true happiness.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการมหาเถรสมาคม ประธานกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐมเป็นอย่างสูง ที่พระเดชพระคุณฯ ได้เมตตาเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษา อันส่งผลให้เกล้าฯ ได้เข้ามาศึกษาเป็นรุ่นที่ ๒

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณ พระมหาโกมล กมโล รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีนั้น ผู้ศึกษาวิจัยขอเจริญพรขอบคุณ ดร. สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เป็นอย่างยิ่ง ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับวิทยานิพนธ์ ที่ได้เมตตากรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด ขอกราบขอบพระคุณ พระเทพสุวรรณเมธี, ดร. (สุชาติ กิตติปัญญา) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร รักษาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ และขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้กรุณาประสาทความรู้ในด้านต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ คณะเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการ และกัลยาณมิตรเพื่อนปริญญาโทพระพุทธศาสนา รุ่น ๒ ทุก ๆ ท่าน ที่ช่วยเป็นกำลังใจให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วง ตลอดจนเจ้อเพื่อข้อมูลในการทำวิจัย ตลอดถึงผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยเรื่องนี้ คุณงามความดีนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยเรื่องนี้

คุณงามความดีในการศึกษาค้นคว้าและการจัดทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมนำมาบูชาสักการะแด่พระรัตนตรัย และบูชาคุณบุพการี บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ตลอดทั้งครูอาจารย์และท่านผู้เป็นเจ้าของตำราที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ยังผลให้ผู้วิจัยได้ประสบความสำเร็จในการศึกษาด้วยดี

พระมหาสุเทพ ฉนทสุทโธ (มะแป้นไพร)

๑๓ / มีนาคม / ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปมฉก	๑๐
๒.๑ ความหมายของปมฉก	๑๐
๒.๒ ประเภทของปมฉก	๑๓
๒.๒.๑ รูปปมฉก	๑๔
๒.๒.๒ โขลปมฉก	๑๗
๒.๒.๓ ลูขีปมฉก	๒๑
๒.๒.๔ รั้วปมฉก	๒๓
๒.๓ ที่มาแห่งปมฉก	๒๔
๒.๓.๑ ปมฉกอันเกิดจากเหตุและปัจจัยภายใน	๒๔
๒.๓.๒ ปมฉกอันเกิดจากเหตุและปัจจัยภายนอก	๒๖
๒.๔ หน้าที่ของปมฉก	๒๗

๒.๔.๑	ปมาณิกามีหน้าที่ทำลายหรือกำจัดอติมานะ	๒๗
๒.๔.๒	ปมาณิกามีหน้าที่ทำลายหรือกำจัดวิจิจฉนา	๒๘
๒.๕	ประโยชน์ของปมาณิกา	๒๙
๒.๕.๑	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งศรัทธา	๒๙
๒.๕.๒	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งปีติ	๓๐
๒.๕.๓	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งศีล	๓๑
๒.๕.๔	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งสมาธิ	๓๑
๒.๕.๕	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งปัญญา	๓๓
๒.๕.๖	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งความกล้าหาญ	๓๔
๒.๕.๗	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งแรงจูงใจ	๓๕
๒.๕.๘	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ	๓๖
๒.๕.๙	ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งพฤติกรรมหรือการกระทำ	๓๘

บทที่ ๓ ประวัติของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่ ๔๐

๓.๑	ประวัติพระนันทะเถระ	๔๐
๓.๑.๑	พระนันทะออกบวช	๔๒
๓.๑.๒	พระนันทะสำเร็จอรหัตผล	๔๓
๓.๑.๓	อดีตกาลแห่งพระนันทะ	๔๗
๓.๑.๔	เอตทัคคะและความปรารถนาจากอดีตของพระนันทะ	๕๑
๓.๒	ประวัติพระลูกกุณฎกภัททียเถระ	๕๒
๓.๒.๑	พระลูกกุณฎกภัททียเถระออกบวช	๕๓
๓.๒.๒	พระลูกกุณฎกภัททียเถระเป็นพระอรหันต์	๕๓
๓.๒.๓	อดีตกาลแห่งพระลูกกุณฎกภัททียเถระ	๕๔
๓.๒.๔	เอตทัคคะ และความปรารถนาจากอดีตของพระลูกกุณฎกภัททียเถระ	๕๗
๓.๓	ประวัติพระโมฆราชเถระ	๕๙
๓.๓.๑	พระโมฆราชเถระออกบวชและบรรลุเป็นพระอรหันต์	๖๒
๓.๓.๒	อดีตกาลของพระโมฆราชเถระ	๖๖
๓.๓.๓	เอตทัคคะ และความปรารถนาจากอดีตของพระโมฆราชเถระ	๖๙
๓.๔	ประวัติพระปุณณมันตานีบุตรเถระ	๗๑
๓.๔.๑	พระปุณณมันตานีบุตรออกบวชและสำเร็จอรหัตผล	๗๑
๓.๔.๒	อดีตกาลของพระปุณณมันตานีบุตรเถระ	๗๒
๓.๔.๓	เอตทัคคะ และความปรารถนาจากอดีตของพระปุณณมันตานีบุตรเถระ	๗๕

บทที่ ๔ ปมาณิกาและการเผยแผ่	๗๘
๔.๑ การเผยแผ่ศาสนาของพระนันทเถระ	๗๙
๔.๑.๑ ผลดีของรูปลักษณะอันงดงามที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา	๘๑
๔.๑.๒ ผลเสียของรูปลักษณะอันงดงามที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา	๘๑
๔.๑.๓ ผลกระทบของรูปปมาณิกาต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบัน	๘๒
๔.๒ การเผยแผ่ศาสนาของพระลกุณฏกภัททิยเถระ	๘๒
๔.๒.๑ ผลดีของเสียงอันไพเราะน่าฟังที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา	๘๔
๔.๒.๒ ผลเสียของเสียงอันไพเราะน่าฟังที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา	๘๕
๔.๒.๓ ผลกระทบของโชนัสปมาณิกาต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบัน	๘๖
๔.๓ การเผยแผ่ศาสนาของพระโมฆราชเถระ	๘๖
๔.๓.๑ ผลดีของความสมณะเคร้าหมองที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา	๘๘
๔.๓.๒ ผลเสียของความสมณะเคร้าหมองที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา	๘๘
๔.๓.๓ ผลกระทบของลูขัปมาณิกาต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบัน	๘๙
๔.๔ การเผยแผ่ศาสนาของพระปุณณมันตานีบุตรเถระ	๘๙
๔.๔.๑ ผลดีของความเป็นธรรมกถึกที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา	๙๒
๔.๔.๒ ผลกระทบของธัมมปมาณิกาที่มีต่อการเผยแผ่ศาสนาในปัจจุบัน	๙๓
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๘
บรรณานุกรม	๙๙
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๒

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่

หน้า

แผนภาพที่ ๑

แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายนันทะและเจ้าชายสิทธีตตะ

๔๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบุ เล่ม/ ข้อ/ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒/๑๒ หมายถึง วินยปิฎก มหาคคปาลี ภาษาบาลี เล่ม ๔ ข้อ ๑๒ หน้า ๑๒. และ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒/๑๘ หมายถึง วินยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๔ ข้อ ๑๒ หน้า ๑๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระวินยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๒	วิ.มหา.	(ไทย) = วินยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔	วิ.ม.	(ไทย) = วินยปิฎก มหาคค	(ภาษาบาลี)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑๐	ที.ม.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.มู.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิคาย สคาถคคปาลี	(ภาษาบาลี)
๑๖	ส.นิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิคาย นิตานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๗	ส.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิคาย ชั้นธวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาตปาลี	(ภาษาไทย)
	อง.ปญจก.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาบาลี)
๒๔	อง.ทสก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ขุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	ขุ.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
๓๐	ขุ.อิตติ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.วิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
	ขุ.เถร.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
	ขุ.จู.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๔	อภิ.สง.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
๓๕	อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
๓๖	อภิ.ปุ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อักษรย่อชื่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๓ การอ้างอิงใช้ระบุคำย่อคัมภีร์/ลำดับเล่ม (ถ้ามี)/ภาค (ถ้ามี)/ข้อ (ถ้ามี)/หน้า ตัวอย่างเช่น ม.มู.อ. (ไทย) ๒/๓๓๓/๒๑๒ หมายถึง มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปิณณาสก์ อรรถกถา ภาค ๒ ข้อ ๓๓๓ หน้า ๒๑๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ช.ธ.อ.	(ไทย) = ชุททกนิกาย ธรรมบทธอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.ช.อ.	(ไทย) = ชุททกนิกาย ชุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ช.อป.	(ไทย) = ชุททกนิกาย อปทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาจะเจริญมั่นคงในสังคมโลกได้นั้นมิได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเพียงคนเดียวหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งแต่เป็นความรับผิดชอบของทุกคนในสังคม เมื่อพระพุทธองค์ก่อนจะปรินิพพาน“มิได้ทรงมอบอำนาจในการบริหารการปกครองแก่ใคร แต่ทรงรับสั่งให้คณะสงฆ์หรือทุกคนในสังคมถือหลักการสำคัญ คือ หลักธรรมคำสอนของพระองค์หรือหลักพระธรรมวินัย”^๑ ความมั่นคงหรือไม่มั่นคงของพระธรรมวินัยขึ้นอยู่กับพฤติกรรมและการเอาใจใส่ในการศึกษาของพุทธบริษัท ๔ คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา”^๒ พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนเป็นที่แพร่หลายในทุกยุคทุกสมัยนั้น พระสงฆ์สาวกนับว่า“เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัทซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบหลักของพระพุทธศาสนา”^๓

พระสาวกที่ส่งไปนั้นเปี่ยมไปด้วยผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตรง และปฏิบัติสมควร ยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้าและยังความศรัทธาให้เกิดแก่สาธุชน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้นกระทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนให้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม โดยที่พระพุทธเจ้าประธานหลักในการเผยแผ่ให้พระสาวก ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการแสดงธรรม ให้มีเหตุผลต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในประเด็นต่างๆ แสดงธรรมด้วยจิตเมตตาามุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้น^๔ ตามความรู้ความสามารถว่ามีคุณสมบัติพิเศษควรแก่การยกย่องสรรเสริญ พระพุทธองค์ก็ทรงยกย่องสรรเสริญตามควรแก่กรณี จะเห็นได้ว่าการยกย่องมี ๒ ลักษณะคือ ๑) ยกย่องโดยประธานตำแหน่งบริหาร เช่น ทรงยกย่องพระสารีบุตรให้ดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกฝ่ายขวาหรือทรงยกย่องพระโมคคัลลานะให้ดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกฝ่ายซ้าย ๒) ยกย่องตามคุณสมบัติพิเศษเพื่อให้เป็นที่ปรากฏว่าสาวกท่านใดมีคุณสมบัติยอดเยี่ยมในทางไหน การยกย่องนี้เรียกว่ายกย่องใหม่เอตทัคคะ ซึ่งมีทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกามากมายรวมทั้งพระนันทะเถระเอตทัคคะในทางผู้สำรวจอินทรีย์ พระลูกธัญญภัททียเถระ เอตทัคคะในทางผู้พูดเสียงไพเราะ พระโมฆราชเถระ เอตทัคคะในทางยินดีในจีวรเศร้าหมองและพระปุลณณมันตานีบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นพระธรรมกถึก

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๙/๑๔๘.

^๒ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๖/๒๖๒-๒๖๓.

^๓ เสฐียร พันธรังสี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ฅวงวิทยการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๑.

^๔ อัง.ปณจก (บาลี) ๒๒/๑๙๕/๑๗๔.

นโยบายในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ เพื่อให้ปรากฏความผาสุกแก่ชาวโลก อันเป็นเป้าหมายในการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนานั้น ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงประทานโอวาทแก่ พระสงฆ์สาวกในคราวส่งไปประกาศพระพุทธศาสนารุ่นแรกเพื่อยึดถือเป็นแนวทางในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาร่วมกันโดยได้ตรัสพระดำรัส มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์”^๕ พระสงฆ์สาวกทั้งหลายได้ร่วมกันทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยยึดเอาพุทธโอวาท ดังกล่าวเป็นแนวทางที่ต้องถือปฏิบัติร่วมกัน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลกอย่างแท้จริง และทำให้ผู้ที่เคารพนับถือเกิดความเชื่อความเลื่อมใสขึ้นมา จึงได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอน ย่อมมีโอกาสบรรลุถึงความสุขที่แท้จริงตามความประสงค์ได้ การที่บุคคลยอมเชื่อฟังตามคำสั่งสอนของพระสาวกด้วยความสมัครใจเต็มใจประพฤติปฏิบัติด้วยความเคารพ นับถือเชื่อฟังตามคำสั่งสอนของท่านโดยเชื่ออย่างสนิทใจและสามารถทำให้คลายสงสัยของตนเองบางอย่างลงได้แล้ว ย่อมทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา

อนึ่ง การที่บุคคลยอมเชื่อฟังตามคำสั่งสอนของพระสงฆ์สาวกด้วยความสมัครใจเต็มใจประพฤติปฏิบัติด้วยความเคารพ นับถือเชื่อฟังตามคำสั่งสอนของท่านโดยเชื่ออย่างสนิทใจ และสามารถทำให้คลายความสงสัยของตนเองบางอย่างลงได้แล้ว ย่อมทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในท่านที่ผู้ให้ความรู้ให้แสงสว่างแก่ตนเองมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุว่าการบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในความประพฤติปฏิบัติหรือมีความเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนของพระสงฆ์สาวกนั้นก็ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุและปัจจัยความเชื่อ ความเลื่อมใสของบุคคลผู้ที่เคารพนับถือพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันไป บุคคลมีความเชื่อ ความเลื่อมใสในด้านวัตรธรรม ย่อมนิยมชมชอบสร้างวัตถุและบูชาวัตถุ มีการสร้างวัตถุมงคล เป็นต้น โดยคิดว่าสิ่งนั้นสามารถทำให้ตนเองมีความสุข ความเจริญก้าวหน้าได้ และยังมีบุคคลอีกพวกหนึ่งที่นิยมชมชอบเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์ หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นประมาณ โดยถือเอาเฉพาะคุณสมบัติที่ดีเด่นของท่านผู้นั้นเป็นที่ยึดติดผูกพันทางด้านจิตใจ ศรัทธาในพระสงฆ์หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นประมาณ โดยถือเอาเฉพาะคุณสมบัติที่ดีเด่นของท่านผู้นั้น เป็นที่ยึดติดผูกพันทางด้านจิตใจ บางคนบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์หรืออาจารย์ผู้บรรยายธรรมแสดงธรรม และผู้ปฏิบัติธรรมผู้ที่ตนได้พบเห็นได้รู้จักคุ้นเคย ได้พูดคุยสนทนาธรรมด้วย เมื่อพิจารณาปัจจัยภายนอกแล้วก็ความเลื่อมใสศรัทธาในบุคคลเหล่านั้น เป็นไปตามความรู้สึกของตน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีประเด็นที่น่าสนใจ และมีความสงสัยใคร่คนควาวิจัยว่าทำไมพุทธศาสนิกชนทั้งจึงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์ก็ดี ในบุคคลอื่นก็ดี ที่มีคุณสมบัติโดดเด่นแตกต่างกันออกไป ดังที่กล่าวมาเหตุการณ์ลักษณะเช่นนี้ได้บังเกิดขึ้นแล้วในสมัยพุทธกาล หรือได้บังเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันนี้ด้วยผู้ที่มีความยึดถือในตัวพระสงฆ์ก็ดี ยึดติดในตัวบุคคลอื่นก็ดี เป็นการเฉพาะโดยถือเอาคุณสมบัติดีเด่นของท่านเป็นประมาณนี้มี ๔ รูปแบบ คือ ๑) บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ ย่อมมีความเลื่อมใสในรูป ๒) บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ ย่อมมีความเลื่อมใสในเสียง ๓) บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ ย่อมมีความเลื่อมใสในความเศร้าหมอง ๔) บุคคลผู้ถือ

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ธรรมเป็นประมาณย่อมเลื่อมใสในธรรม^๖ บุคคลผู้ถือเอาคุณสมบัติเป็นเหตุปัจจัยด้านหนึ่งที่เป็นประมาณย่อมทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาขึ้นได้ทั้ง ๔ รูปแบบ ดังกล่าวมานี้

งานวิจัยครั้งนี้มุ่งจะศึกษาความหมาย ประเภท และความสำคัญของประมาณิกา รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ปมาณิกากับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อทราบวาทลัทธิธรรมปมาณิกานี้มีผลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร เพื่อนำลัทธิธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพของสังคมในปัจจุบัน ก่อนสรุปผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปมาณิกา ๔ ในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาประวัติของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปมาณิกาของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ปมาณิกา ๔ ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ประวัติของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่มีท่านใดบ้าง และมีประวัติเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานศึกษาเรื่อง ปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่ครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งประเด็นที่จะศึกษาลัทธิธรรมปมาณิกา ๔ คือรูป ปมาณิกา โขสัปปมาณิกา ลูชัปปมาณิกา และธัมมปมาณิกาเหล่านี้ โดยศึกษาถึงความหมาย และความสำคัญและ ประวัติของพระเถระเอตทัคคะที่สอดคล้องกับปมาณิกาทิ้ง ๔ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

งานศึกษาเรื่อง ปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก (Documentary Research) ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา และข้อมูลทุติยภูมิจากหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ปมาณิกา หมายถึง หลักเกณฑ์ในใจที่ใช่วัดเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา

การเผยแผ่ หมายถึง การประกาศคำสอนในทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ เพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน และทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญมั่นคงถาวร

^๖ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

เอตทัคคะ หมายถึง พระสาวกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง อันเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งไว้ในฐานะนั้น ๆ ในงานวิจัยนี้หมายเอาความเป็นเลิศของพระสาวกที่สอดคล้องกับปมาณิกา ๔ ได้แก่

๑. รูปปมาณิกา ได้แก่ พระนันทเถระ เอตทัคคะในทางผู้ส่ำรวมอินทรีย์
๒. โขสัปปมาณิกา ได้แก่ พระลูกณณุกภททียเถระ เอตทัคคะในทางผู้พูดเสียงไพเราะ
๓. ลูซัปปมาณิกา ได้แก่ พระโมฆราชเถระ เอตทัคคะ ในทางยินดีในจีวรเศร้าหมอง
๔. ธัมมปมาณิกา ได้แก่ พระปุลณณมันตานีบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นธรรมกถึก

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่ พบรายงานการวิจัยที่ใกล้เคียงกับการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

ก. งานเอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมมอญ (กัลยาณธมโม)) ได้แต่งหนังสือ “เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา” โดยมีเนื้อหาสรุปความได้ว่า การรวบรวมประวัติของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ที่ได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนาจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากการศึกษาหนังสือเล่มนี้พบว่า แต่ละท่านที่ได้รับยกย่องแต่ละตำแหน่งนั้นถือว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถดีกว่า เตนกว่าท่านอื่น ๆ ในด้านนั้นและต้องถือว่าเป็นเด่นจริง ๆ เพราะว่าแต่ละตำแหน่งนั้น พระพุทธองค์ทรงประทานแต่งตั้งเพียงท่านเดียวเท่านั้น ผู้วิจัยได้ศึกษามีความเห็นว่ พระสงฆสาวกเหล่านี้บางท่านมีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ คือ ๑. พระวักกเถระ เอตทัคคะในทางศรัทธา วิมุติ ๒. พระโสณกุฎทิมณเถระ เอตทัคคะในทางผู้มิวจาไพเราะ ๓. พระโมฆราชเถระ เอตทัคคะในทางผู้ยินดีในจีวรเศร้าหมอง ๔. พระปุลณณมันตานีบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นพระธรรมกถึก^๗

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แต่งหนังสือ “พุทธธรรม” (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) หนังสือเล่มนี้มีเนื้อหาตอนหนึ่ง กล่าวถึงเสียงจากผู้อื่น สรุปความได้ว่า “ปรโตโฆสะที่ดี เป็นกัลยาณมิตร” อธิบายโดยย่อคือ ปรโตโฆสะ หมายถึง เสียงจากผู้อื่น เป็นการกระตุ้นหรือชักจูงจากเหตุปัจจัยภายนอก เช่น การสั่งสอนแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบายการเรียนรู้จากผู้อื่น ส่วนการได้รับเสียงจากผู้อื่นในทางที่ติงาม ถูกต้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรมได้รับหรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร เพราะเสียงของกัลยาณมิตรก็คือเสียงที่ติงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริง มีเหตุผลเป็นประโยชน์ เสียงที่เกิดจากความรักความปรารถนาดี เสียงติงามถูกต้องเช่นนี้เกิดจากแหล่งที่ดี คือ คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม คนเช่นนี้ทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนชักนำสัมมาทิฐิให้แก่ผู้อื่น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สัตตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง การที่ใครๆ เมื่อได้รับคำชี้แนะและฟังคำสอนจากผู้อื่นแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น ถ้านำไปใช้ให้ถูกต้อง คือใช้เป็นอุปกณ์สำหรับช่วย

^๗ พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมมอญ (กัลยาณธมโม)), **เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๒.

ให้ก้าวหน้าต่อไปก็ย่อมเป็นสิ่งที่มีความหมาย แต่ในเวลาเดียวกันก็มีข้อเสียอยู่บ้าง เพราะมักจะกลายเป็นความยึดติดในตัวบุคคล และกลายเป็นอุปสรรคบั่นทอนความก้าวหน้าด้านปัญญา ที่น่ากลัวอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อความเลื่อมใสศรัทธากลายเป็นความรัก ซึ่งอาจจะเกิดผลเสียในการที่เกิดความลำเอียงจะมาปิดบังการใช้ปัญญาพิจารณาธรรม ย่อมยากต่อการตัดสินใจได้ แม้แต่การเกิดความเลื่อมใส ศรัทธาในองค์พระศาสดาก็ตาม เมื่อกลายเป็นความรักในบุคคลไปก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้น หรืออิสรภาพทางปัญญาในขั้นสูงสุดได้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้ละเสียบ้าง แม้บางครั้งจะต้องใช้วิธีค่อนข้างรุนแรงที่ทรงทำมาแล้ว^๘

รศ.พน ดอกบัว ได้แต่งหนังสือ “พระพุทธศาสนากับคนไทย” เนื้อหาสรุปความได้ว่า หนังสือเล่มนี้ท่านได้นำเสนอเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยนับตั้งแต่วันที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมเป็นต้นมา ตลอดถึงพระสงฆ์สาวกได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยในแต่ละยุคสมัยและทำให้พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของคนไทย ในหลายอาชีพให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เช่น ด้านศีลธรรม ด้านเนติธรรม และด้านสหธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังได้ทำให้คนไทยมีความเชื่อ ความเลื่อมใส และมีความเคารพนับถือกันมากขึ้น ทำให้สังคมในปัจจุบันได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทต่อการประกอบอาชีพโดยสุจริต ตลอดถึงการนำหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ มาใช้ในชีวิตประจำวันของคนไทย มากบ้างน้อยบ้างตามแต่ใครจะมีศรัทธาปสาทะต่อพระพุทธศาสนาเพียงไร^๙

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ ธมมธโร) ได้แต่งหนังสือ “มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์” โดยเนื้อความของหนังสือทั้งหมดได้กล่าวถึงอุดมมงคลชีวิต ๓๘ ประการ ในการดำรงชีพ เพื่อพัฒนาจิตใจของผู้ที่ได้ศึกษาและปฏิบัติตามธรรมมงคลจากหนังสือเล่มนี้ เพื่อให้ผู้ถือปฏิบัติอบรมตนให้เป็นมงคล คือมีกาย วาจา ใจที่เป็นมงคล จากการที่ได้ศึกษามีเนื้อความตอนหนึ่งในมงคลข้อที่ ๒๙ ได้กล่าวถึงการได้เห็นสมณะ เป็นมงคลสูงสุดแห่งชีวิต การได้รู้จักสมณะเช่นใดจึงจัดว่าเป็นมงคล จึงศึกษาใหญ่เห็นความเป็นสมณะตามประเด็นต่อไปนี้ บุคคลเช่นไรเรียกวาสมณะ การเห็นสมณะคือเห็นอย่างไร การพบเห็นสมณะจะได้อะไร การเห็นสมณบุคคล และการเห็นสมณธรรมในตัวบุคคล นั้นย่อมเป็นอุบายกระตุ้นใจแก่ผู้พบเห็นให้สงบจากความชั่วทั้งปวง อบรมกิริยาวาจาใจให้เป็นกิริยาสงบวาจาสงบใจสงบ กิเลสค่อยคลายออกจากใจเกิดเป็นจิตใจที่บริสุทธิ์สะอาด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีมงคลชีวิตข้ออื่นๆ อีกที่ควรค่าแก่การศึกษาและใฝ่หาความรู้^{๑๐}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” พบว่า ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาท่านมีวิธีเผยแผ่ในลักษณะให้คำแนะนำ

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๒.

^๙ พน ดอกบัว, **พระพุทธศาสนากับคนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐๐.

^{๑๐} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ ธมมธโร), **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑๗.

ปรึกษาสนทนาตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรมจากพระบรมศาสดาแล้ว นำไปถ่ายทอดแก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปให้เข้าใจหลักธรรมอันลึกซึ้งด้วยวิธีการบรรยาย อธิบายความ เปรียบเทียบและตอบปัญหาธรรม เป็นต้น จนเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้า ทำให้บุคคลทั่วไปศรัทธาเลื่อมใสแล้วหันมานับถือ พระพุทธศาสนากันอย่างแพร่หลาย มีบางส่วน เท่านั้นที่ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา เพราะยึดติดอยู่กับลัทธิเดิมอย่างแรงกล้า ถึงกระนั้นก็ตามก็ได้ นับถือในตัวท่านอยู่ก็มีซึ่งเท่ากับได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่างๆ นับเป็น ตัวอย่างการประกอบศาสนกิจดำเนินชีวิตและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี^{๑๑}

พระครูอนุกูลธรรมวงศ (ประยูร วิสารโท) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา” พบว่า ปมาณิกา หมายถึง การวัด การกะ เครื่องวัด เกณฑ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ แบ่งตามประมาณคือหลักเกณฑ์ในใจที่ใช้วัดในการที่เกิดความเชื่อถือหรือความเลื่อมใส โดยแบ่ง ปมาณิกาออกเป็น ๔ ประเภท คือ รูปปมาณิกา ผู้ถือประมาณในรูป ไช้สัปมาณิกา ผู้ถือประมาณ ในเสียง ลูขัปมาณิกาผู้ถือประมาณในเครื่องเคร้าหมอง และธัมมปมาณิกา ผู้ถือประมาณในธรรม ปมาณิกามีความสำคัญต่อบุคคล คือ การถือเอาประมาณเป็นการเสริมสร้างให้เกิด แรงกระตุ้นต่อการ ปฏิบัติ ทำให้เกิดการปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ เพราะการดำเนินชีวิตของเรานั้นล้วนแล้วแต่อาศัยหลัก ของปมาณิกานี้มาเป็นเครื่องยึดถือและปฏิบัติ และปมาณิกานี้ยังมี ความสัมพันธ์ต่อการดำเนินชีวิต ของคนเรามากด้วย กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดความเจริญ และความเสื่อมของตนเอง ความสัมพันธ์ที่สร้างให้เกิดบุคลิกภาพต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล ผลที่เกิดจากการยึดถือปมาณิกานั้น ย่อมแตกต่างกันออกไปตามปมาณิกายึดถือ นั่นเองที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือลักษณะการเลี้ยงดูใน วัยเด็ก สภาพแวดล้อมในครอบครัวที่หล่อหลอมบุคลิกภาพเด็กขึ้นมา พฤติกรรมการเล่นแบบต่าง ๆ ก็สามารถหล่อหลอมปมาณิกาของเด็กได้เช่นกัน ดังนั้น ควรเสริมสร้างให้ธัมมปมาณิกาเกิดขึ้น เพื่อให้อมั่นในหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนา และสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อ การดำเนินชีวิตสืบไป^{๑๒}

พระธวัช ธนิสสุโร (อินทไชย) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาชีวิตและการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระภิกษุวิสุทธาจารย์ (ทองใบ)” พบว่า พระภิกษุวิสุทธาจารย์ (ทองใบ) มีบุคลิกภาพที่น่าเลื่อมใส คือมีเมตตาธรรม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย สง่างาม งามด้านปฏิบัติ คือ การถือธุดงค์วัตรอยู่ในป่า การถือผ้าไตรจีวร การบิณฑบาต การฉันมื้อเดียวและมีอุตมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา^{๑๓}

^{๑๑} พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร, “บทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), บทคัดย่อ.

^{๑๒} พระครูอนุกูลธรรมวงศ (ประยูร วิสารโท), “ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๓} พระธวัช ธนิสสุโร (อินทไชย), “การศึกษาชีวิตและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระภิกษุวิสุทธาจารย์ (ทองใบ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

พระมหาอุทธรณ์ ปณฺณาสิริ (สัจจรัตนพงศ) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา” สรุปใจความสำคัญได้ว่ามีเนื้อหาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนาตามแนวของกาลามสูตร มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการศึกษาเกี่ยวกับศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยได้ให้ความหมายจากประเภท บอเกิด หนาที่ และ ความสำคัญของศรัทธา ส่วนที่สองเป็นการศึกษาเกี่ยวกับศรัทธาในกาลามสูตร เป็นวิธีการสร้างศรัทธาที่สมบูรณ์ คือ มีการปกกันสัตถาญาณวิปยุต และสร้างสัตถาญาณสัมปยุต ส่วนที่สามเป็นการศึกษาวิธีการประยุกต์ใช้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาตามแนวกาลามสูตร คือ การนำเอาแนวความคิดศรัทธาในกาลามสูตรไปศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อเพื่อนำเอาแนวความคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติจริง^{๑๔}

สวัสดิ์ เพ็ญประไพ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระธรรมกถึกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีพระปณฺณมณฺฑานีบุตรเถระ” ผลการศึกษาพบว่า ชีวิตประวัติของท่านปรากฏว่า ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล แห่งหมู่บ้านโพนวัดตุ ซึ่งตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์มากนัก เป็นบุตรของนางมณฺฑานีพราหมณี ส่วนบิดาไม่ปรากฏนาม ต่อมาได้ เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา โดยการชักชวนของพระอัญญาโกณฑัญญะ ครั้นบวชแล้วไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตผล ท่านมีคุณสมบัติเด่นคือได้กถาวัตถุ ๑๐ และดำเนินตามปฏิปทานั้นอย่างเคร่งครัด ทั้งมีอุดมการณ์มุ่งมั่นเผยแผ่กถาวัตถุ ๑๐ เป็นกรณีพิเศษ ท่านมีความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ หลายระดับ อาทิ พระพุทธเจ้า และพระสาวกอื่น ๆ เช่น พระสารีบุตรเถระและพระอานนทเถระ เป็นต้น ส่วนการเผยแผ่ศาสนานั้น ท่านมีบทบาทสำคัญที่เป็นจุดเด่น คือการตั้งสำนักเผยแผ่ธรรมขึ้นในกรุงกบิลพัสดุ์^{๑๕}

จากการศึกษาบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้ พบว่า เอกสารและงานวิจัยทั้งหมดเป็นการศึกษาเฉพาะแง่มุมของบทบาทของพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การศึกษาอัตชีวประวัติของพระเอตทัคคะและปมาณิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาปมาณิกา ๔ ในด้านการการเผยแผ่ของพระเอตทัคคะ เพื่อเป็นข้อมูลในเชิงวิชาการต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่ ได้มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกาและอนุฎีกา

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ ผลงานการศึกษาค้นคว้าที่ท่านผู้รู้เรียบเรียงไว้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

^{๑๔} พระมหาอุทธรณ์ ปณฺณาสิริ (สัจจรัตนพงศ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๕} สวัสดิ์ เพ็ญประไพ, “การศึกษาบทบาทของพระธรรมกถึกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีพระปณฺณมณฺฑานีบุตรเถระ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

๑.๗.๓ นำข้อมูลที่ได้รวบรวมมาจัดเป็นหมวดหมู่ วิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้นโดยอาศัย
หลักฐานจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก

๑.๗.๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบปมาณิกา ๔ ในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบประวัติของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่

๑.๘.๓ ทำให้ทราบปมาณิกาของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่

บทที่ ๒

การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปมาณิกา

การศึกษาเรื่อง “ปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวรรณกรรมต่าง ๆ จากพระไตรปิฎก วิทยานิพนธ์ และเอกสารตำราที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบแนวคิดทฤษฎีในการศึกษาวิจัย อันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๒.๑ ความหมายของปมาณิกา
- ๒.๒ ประเภทของปมาณิกา
- ๒.๓ ที่มาแห่งปมาณิกา
- ๒.๔ หน้าที่ของปมาณิกา
- ๒.๕ ประโยชน์ของปมาณิกา

๒.๑ ความหมายของปมาณิกา

คัมภีร์รูปสูตรมีความหมายของปมาณิกาแสดงไว้ว่าปมาณิกา^๑ หมายถึงบุคคล ๔ จำพวกที่มีปรากฏอยู่ในโลก ได้แก่

๑. ผู้ถือประมาณในรูป เลื่อมใสในรูป
๒. ผู้ถือประมาณในเสียง เลื่อมใสในเสียง
๓. ผู้ถือประมาณในความเศร้าหมอง เลื่อมใสในความเศร้าหมอง
๔. ผู้ถือประมาณในธรรม เลื่อมใสในธรรม

พจนานุกรมพุทธศาสตร์^๒ แสดงความหมายของปมาณิกาไว้ว่า หมายถึง การวัด การกะเครื่องวัดเกณฑ์ การถือเกณฑ์ บุคคลในโลกแบ่งตามประมาณ คือ หลักเกณฑ์ในใจที่ใช้วัดในการที่จะเกิดความเชื่อถือหรือความนิยมเลื่อมใส ประกอบด้วย

๑. รูปประมาณ หรือผู้ถือประมาณในรูป
๒. โสขประมาณ หรือผู้ถือประมาณในเสียง
๓. ลูชประมาณ หรือผู้ถือประมาณในความคร่ำหรือเศร้าหมอง
๔. ธรรมประมาณ หรือผู้ถือประมาณในธรรม

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม^๓ แสดงความหมายของปมาณิกาไว้ว่า หมายถึง การประมาณบุคคลที่ถือประมาณต่าง ๆ กัน คนในโลกผู้ถือเอาคุณสมบัติต่าง ๆ กันเป็นเครื่องวัดในการที่จะเกิดความเชื่อความเลื่อมใส ประกอบด้วย

^๑ อิง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๔.

๑. รูปประมาณ คือ ผู้ถือประมาณในรูป บุคคลที่มองเห็นรูปร่างสวยงาม ทรวดทรงดี อวัยวะสมส่วน ท่าทางสง่า สมบูรณ์พร้อม จึงชอบใจเลื่อมใสและน้อมใจที่จะเชื่อถือ

๒. โฆษประมาณ คือ ผู้ถือประมาณในเสียง, บุคคลที่ได้ยินได้ฟังเสียงสรรเสริญ เกียรติคุณหรือเสียงพูดจาที่ไพเราะ จึงชอบใจเลื่อมใสและน้อมใจที่จะเชื่อถือ

๓. ลูขประมาณ คือ ผู้ถือประมาณในความคร่ำหรือเศร้าหมอง, บุคคลที่มองเห็นสิ่งของเครื่องใช้ความเป็นอยู่ที่เศร้าหมอง เช่น จีวรคร่ำ ๆ เป็นต้น หรือมองเห็นการกระทำอันคร่ำครึยดเป็นทุกขกิริยา หรือการประพุดติเคร่งครัดเข้มงวดขูดเกลาคตน จึงชอบใจเลื่อมใสน้อมใจที่จะเชื่อถือ

๔. ธรรมประมาณ คือ ผู้ถือประมาณในธรรม, บุคคลที่พิจารณาด้วยปัญญาเห็น สาระธรรมหรือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา จึงชอบใจเลื่อมใสและน้อมใจที่จะเชื่อถือ

พินิจทอง แมนสุมิตรชัย^๕ กล่าวว่า ปมาณิกา หมายถึง บุคคลที่ถือประมาณต่าง ๆ กัน คนในโลกผู้ถือเอาคุณสมบัติต่าง ๆ กันเป็นเครื่องวัดในการที่จะเกิดความเชื่อความเลื่อมใส ได้แก่ รูปประมาณ โฆษประมาณ ลูขประมาณ และธรรมประมาณ

พระธรรมปิฎก (ประยูร ญัตโต)^๕ ให้ความหมายของ ปมาณิกา ปรากฏใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ฉบับชำระเพิ่มเติม ๒๕๕๑) ไว้ว่า หมายถึง บุคคล ๔ จำพวกที่แบ่งตามประมาณ ได้แก่ รูปปมาณิกา โฆษปมาณิกา ลูขปมาณิกา และธรรมปมาณิกา

สามารถ มั่งสัง^๖ กล่าวว่า ปมาณิกา หมายถึง ความเชื่อถือ หรือ ความเชื่อมั่นในบุคคล ซึ่งมีศีล มีธรรมหรือในวัตถุซึ่งมีอิทธิปาฏิหาริย์มีอำนาจแผ่รังสีสามารถดลบันดาลสิ่งที่คนต้องการได้ ซึ่งเป็นผลอันสืบเนื่องมาจากความเลื่อมใสใน ๔ ประการ คือ ผู้ถือประมาณในรูป ผู้ประมาณในเสียง ผู้ประมาณในความคร่ำหรือเศร้าหมอง และผู้ประมาณในธรรม^๗ ได้กล่าวถึงความหมายของ ปมาณิกา ไว้ว่า หมายถึง บุคคล ๔ จำพวกที่แบ่งตามประมาณ ได้แก่

๑. รูปประมาณ หรือ รูปปมาณิกา ผู้ถือรูปร่างเป็นประมาณ
๒. โฆษประมาณ หรือ โฆษปมาณิกา ผู้ถือเสียงหรือชื่อเสียงเป็นประมาณ
๓. ลูขประมาณ หรือ ลูขปมาณิกา ผู้ถือความคร่ำ หรือ ปอน ๆ เป็นประมาณ

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๒.

^๕ พินิจทอง แมนสุมิตรชัย, ธรรมะรับอรุณ, (ออนไลน์) , แหล่งที่มา <https://www.gotoknow.org>, [๒๖ ธ.ค. ๒๕๖๐].

^๕ ประยูร ญัตโต, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (ชำระเพิ่มเติม), กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

^๖ สามารถ มั่งสัง, ศรีทธาอาศัย : ภัยของพุทธศาสนา, ผู้จัดการรายวัน, ๒๙/๐๙/๒๕๕๗, หน้า ๑.

^๗ พระไตรปิฎกออนไลน์ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (ออนไลน์), แหล่งที่มา <http://www.geocities.ws/tmchote/tpd-mcu/> [๖ ธ.ค. ๒๕๖๐].

^๗ ตูรายละเอียดใน งาม.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

๔. ธรรมประมาณ หรือ ัมมัมปมาณิกา ผู้ถือธรรม คือ เอาเนื้อหาสาระเหตุผลหลักการ และ ความถูกต้องเป็นประมาณ

พระครูอนุกุลธรรมวงศ์^๔ (ประยูร วิสารโท) ให้ความหมายของปมาณิกาไว้ว่า ปมาณิกา หมายถึง การถือเอาลักษณะต่าง ๆ หรือการเปรียบเทียบเอาสิ่งต่าง ๆ ที่คุ้นเคยมาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเชื่อความเลื่อมใส เป็นเกณฑ์ในการถือเอาหรือยึดติดในสิ่งเหล่านั้น นอกจากนี้ปมาณิกายังเป็นการกะประมาณในสิ่งที่ก่อให้เกิดความน่าเชื่อถือซึ่งใกล้เคียงกับปสาทะและศรัทธา เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเมื่อเห็นรูปลักษณะหรือลักษณะที่น่าพอใจ หรือพอใจในส่วนต่าง ๆ แล้วทำให้เกิดศรัทธา ความเชื่อเกิดขึ้น แล้วทำให้เกิดความเลื่อมใส ความอิมใจ ความผ่องใส ความสบายใจที่จะยอมรับนับถือ พร้อมทั้งจะประพฤติปฏิบัติตาม รวมความหมายเหมือนกัน คือศรัทธापสาทะ ความเชื่อ ความเลื่อมใส

สรุปความได้ว่า ปมาณิกา หมายถึง หลักเกณฑ์ในใจที่ใช้วัดเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในบุคคล ๔ ประเภท ได้แก่

๑. รูปร่างปมาณิกา เป็นการถือเอารูปร่างที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่าบุคคลมีท่าทางสง่า งดงาม สมบูรณ์พร้อม ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะรูป เห็นพระสงฆ์ครองผ้า น่าเลื่อมใส มีกิริยาน่าเลื่อมใส ตนจึงเลื่อมใส

๒. โสมสัมปมาณิกา เป็นการถือเอาเสียงที่ได้ยินเป็นประมาณในใจว่าบุคคลมีสำเนียงไพเราะ อ่อนหวาน หรือได้รับฟังการสรรเสริญว่าคุณสมบัติที่น่านับถือ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธาหรือเลื่อมใสเพราะได้ยินเสียง ฟังพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนาได้ไพเราะจับใจ ตนจึงเลื่อมใส

๓. ลูชีพมาณิกา เป็นการถือเอาสิ่งของเครื่องใช้ ความเป็นอยู่ที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่าเก๋คร่ำคร่า สมถะ หรือเห็นการประพฤติอันเคร่งครัดเข้มงวด ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะเห็นความประพฤติปอน ๆ เห็นพระสงฆ์ครองผ้าเก๋ อยู่อย่างเรียบง่าย สාරวมในพระวินัย ตนจึงเลื่อมใส

๔. ัมมัมปมาณิกา เป็นการถือเอาธรรมที่พิจารณาเป็นประมาณในใจว่ามีสาระแก่นสาร เป็นไปเพื่อการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเห็นว่าธรรมเป็นสิ่งสูงค่า ตนจึงเลื่อมใส

๒.๒ ประเภทของประมาณิกา

คัมภีร์ขุททกนิกาย ได้กล่าวถึงปมาณิกาไว้ ดังนี้

“จริงอยู่ จำพวกสัตว์ในโลกสันนิวาสนซึ่งมีประมาณ ๔ จำพวก ที่เห็นพระตถาคตอยู่ไม่เกิดความเลื่อมใสมีจำนวนน้อยนัก ด้วยว่าจำพวกสัตว์ที่เป็นรูปร่างปมาณิกา (ถือรูปเป็นประมาณ) เห็นพระสรีระของพระตถาคตอันประดับแล้วด้วยพระลักษณะและอนุพยัญชนะ มีพระฉวีวรรณดุจทองคำ ย่อมเลื่อมใส จำพวกโสมสัมปมาณิกา (ถือเสียงเป็นประมาณ) ฟังเสียงประกาศพระคุณของพระศาสดาซึ่งอาศัยเป็นไปแล้วตั้งหลายร้อยชาติ และเสียงประกาศพระธรรมเทศนาอันประกอบด้วย

^๔ พระครูอนุกุลธรรมวงศ์, “ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐.

องค์ ๘ คือ แจ่มใส ๑ ชัดเจน ๑ นุ่มนวล ๑ น่าฟัง ๑ กลมกล่อม ๑ ไม่พร่า ๑ ลึก ๑ มีกังวาน ๑ ย่อม
 เลื่อมใส แม้จำพวกลูขัปปมาณิกา (ถือการปฏิบัติศรัทธาหมองเป็นประมาณ) อาศัยความที่พระองค์เป็น
 ผู้ศรัทธาหมองด้วยปัจจัยทั้งหลายมีจิวรเป็นต้น ย่อมเลื่อมใส แม้จำพวกธัมมปัปมาณิกา
 (ถือธรรมเป็นประมาณ) ก็ย่อมเลื่อมใสว่า ศีลของพระศัพทพจน์เห็นปานนี้ สมานเห็นปานนี้ ปัญญาเห็น
 ปานนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าหาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้เสมอเท่า หาผู้เสมอเหมือนมิได้ ไม่มีผู้ทัดเทียมด้วยคุณ
 ทั้งหลายมีศีลเป็นต้น”^๙

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ปมาณิกา แบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑. รูปลปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอารูปร่างที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่ามีท่าทาง
 สง่า งดงาม สมบูรณ์พร้อม ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะรูป

๒. โขสปลปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาเสียงที่ได้ยินเป็นประมาณในใจว่ามีสำเนียงไพเราะ
 อ่อนหวาน หรือได้รับฟังการสรรเสริญว่าคุณสมบัติว่าน่านับถือ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือ
 เลื่อมใสเพราะได้ยินเสียง

๓. ลูขัปปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาสิ่งของเครื่องใช้ ความเป็นอยู่ที่มองเห็นเป็น
 ประมาณในใจว่าเก๋คร่ำคร่า สมถะ หรือเห็นการประพฤติอันเคร่งครัดเข้มงวด ควรแก่การเลื่อมใส
 ศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะเห็นความสมถะ

๔. ธัมมปัปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาธรรมที่พิจารณาเป็นประมาณในใจว่ามีสาระ
 แก่นสาร เป็นไปเพื่อการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเห็นว่าธรรมเป็นสิ่งสูงค่า

ศรัทธาอันเกิดจากความเลื่อมใสในปมาณิกาทันที ๔ ประการนี้เป็นไปตามจริตส่วนตนของ
 แต่ละบุคคล แม้ความเลื่อมใสเพียงประการใดประการหนึ่งใน ๔ ประเภทนี้ก็ส่งผลให้เกิดศรัทธาได้

๒.๒.๑ รูปลปมาณิกา

รูปลปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอารูปร่างที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่ามีท่าทางสง่า
 งดงาม สมบูรณ์พร้อม ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะรูป คนที่เลื่อมใสในพระสงฆ์บาง
 คนเพราะเห็นพระท่านครองผ้าว่าเลื่อมใส เห็นพระท่านมีกิริยาอาการสงบเสถียรน่าเลื่อมใส ตนจึง
 เลื่อมใส คนประเภทนี้เรียกว่า รูปลปมาณิกา แม้คนที่เห็นพระพุทธรูปงามหรือเห็นโบสถ์วิหารงามจึง
 เกิดความเลื่อมใสก็รวมอยู่ในพวกรูปลปมาณิกานี้ด้วย^{๑๐}

ในสมัยพุทธกาลมีภิกษุและพุทธศาสนิกชนมากมายที่เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูป
 เพราะรูปลปมาณิกาในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องจากพระพุทธรูปทุกพระองค์ต้องมี
 รูปร่างหน้าตาสะสวย สมสัดสมส่วน มีอาการ ๓๒ ครบถ้วน และมีลักษณะพิเศษเล็ก ๆ อีก ๘๐
 บริบูรณ์ทั้งหมด ฉะนั้นองค์สมเด็จพระบรมสัพพัญญูจึงมีรูปร่างหน้าตาทรวดทรงสวยสดงดงามเป็นพิเศษ
 ความสวยของพระองค์เป็นเหตุดึงดูดใจของบุคคลผู้จะรับธรรมสำหรับคนผู้ต้องการความสวย นอกจากนี้

^๙ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙๘/๑๘๗.

^{๑๐} เปลื้อง ณ. นคร, พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช),
 หน้า ๒๐.

ยังพบพระคาถาบรรยายความงามขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรากฏอยู่ในเมตตชិเถรคาถา ความว่า

“อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สตถารํ โถเมนโต : นโม หิ ตสฺส ภควโต สกยปุตฺตสฺส สิริมโต เต นายํ อคฺคปุตฺเตน อคฺคธมฺโม สุเทสิโตติ ฯ คาถํ อภาสี. ตตถ นโมติ นมกาโร.”^{๑๑}

แปลว่า : ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคศากยบุตรผู้ทรงพระสิริพระองค์นั้น พระองค์ผู้ทรงบรรลूसัพพัญญุตญาณเลิศทรงแสดงนวลโลกุตตรธรรม ๔ อันเลิศนี้ไว้

บทว่า นโม ได้แก่ ทำการนอบน้อม บทว่า หิ เป็นเพียงนิบาต บทว่า ตสฺส ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาครบ ๓๐ ทัศ ทรงหักกิเลสทั้งปวงแล้วตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ชื่อว่าเป็นศากยบุตรเพราะเป็นบุตรของพระเจ้าศากยะ ทรงเจริญแล้ว ด้วยบุญสมบัติ อันไม่สาธารณะทั่วไปแก่สัตว์อื่น ชื่อว่าผู้มีพระสิริเพราะประกอบไปด้วยสิริ คือ พระรูป กาย และสิริ คือ ธรรมกายอันสูงสุด ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นศากยบุตรผู้มีพระสิริพระองค์นั้น ความว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯ ขยายความ : คาถานี้เป็นการกล่าวของท่านพระเมตตชิเถระ หลังจากที่ท่านได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ได้กล่าว แสดงความนอบน้อมชมเชยพระสิริคือความงดงามของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเป็นพระคุณลักษณะ ประการหนึ่งในภคธรรม ๖ ประการของพระผู้มีพระภาคเจ้าดังที่พบในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ความว่า “อนึ่ง เพราะ ภค ศัพท์ ย่อมเป็นไปในธรรม ๖ ประการ คือ ความเป็นใหญ่ ธรรม ยศ สิริ กามะ และความเพียร”

พระสิริของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมี ๒ ประการ^{๑๒} คือ

๑. สิริ คือ ความงามของรูปกายอันยอดเยี่ยมหาผู้เปรียบปานมิได้เพราะประกอบไปด้วย มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ คือ ลักษณะพิเศษแห่งอวัยวะส่วนย่อย ๆ ๘๐ ประการ อันเกิดแต่การสั่งสมบุญบารมีมาอย่างบริบูรณ์แล้ว ทั้งหมดนี้ย่อมเป็นที่ตั้งศูตัญญาคือดวงตา (ตาเนื้อ) ของชาวโลกผู้เป็นรูปปริมาณทำให้เลื่อมใสในพระรูปกายของพระองค์ ดังที่พบใน อรรถกถาสมันตปาสาทิกา ความว่า “พระสิริแห่งพระอังคาพยพ (อวัยวะ) น้อยใหญ่ทุกส่วนล้วนบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง สามารถยังความเลื่อมใสแห่งดวงตาและดวงใจของชนผู้ชวนชวายในการดูพระรูปกายให้บังเกิด”

๒. สิริ คือ ความงามของพระธรรมกายอันสูงสุดที่งดงามประดุจรูปพระพุทธรูปปฏิมากร เกตุดอกบัวตูม ใสเหมือนกระจกคั่นช่องส่องหน้า มีพระรัศมีสว่างไสวหาประมาณมิได้ งามยิ่งนักหาผู้เสมอเหมือนได้ยาก และทรงไว้ซึ่งมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการเป็นต้นเหมือนพระรูปกาย แต่ทรงไว้ซึ่งพระคุณานุภาพภายในอันไม่สาธารณะทั่วไป อันพระอริยะสาวกจะพึงเห็นได้ด้วยปัญญาจักขุเท่านั้น เมื่อเห็นแล้วย่อมเป็นผู้มีความเลื่อมใสอันไม่คลอนแคลน อันเป็นความเลื่อมใสที่แท้จริง

องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกอบด้วยพระสิริ ๒ ประการดังกล่าวข้างต้น จึงหาผู้เสมอเหมือนมิได้ด้วยพระสิริทั้งสองประการ แต่ทรงเป็นผู้เสมอกันกับด้วยพระผู้มีพระภาคในปางก่อนทั้งหลาย ดังที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาอัคคัปปสาทสูตร ความว่า

^{๑๑} ชุ.อ. (บาลี) ๓๒/๙๔/๓๐๔.

^{๑๒} ชุ.อิตติ. อ. (ไทย) ๙๐/๔๑๖.

“เย ปน ปุริมกา สมมาสมพุทธา สัพพสตุเตหิ อสมา. เตหิ สพุธิ อยเมว รูปายคุณเหติ เจว ธมมกายคุณเหติ จ อสมสมภูเรณปิ อคฺโค ฯ”^{๑๓}

แปลความว่า พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าเป็นผู้ล้ำเลิศไม่มีผู้เสมอเหมือน เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้เองเป็นผู้เสมอโดยพระคุณทางรูปกาย และพระคุณทางธรรมกายกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อน ผู้ไม่เสมอเหมือนกับสรรพสัตว์ฯ ดังนั้นพระอริยสาวกผู้มีปัญญาจักขุเมื่อจะทำการนอบน้อมอภิวันทนากการชมเชยพระสิริแห่งพระผู้มีพระภาค ย่อมมุ่งหมายชมเชยพระสิริทั้ง ๒ ประการ ต่างจากปุถุชนผู้ไม่เห็นธรรมปราศจากปัญญาจักขุยอมกล่าวชมเชยได้เฉพาะพระสิริแห่งพระรูปกายเท่านั้น

เมื่อองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีความงามดังที่กล่าวมานี้แล้วจึงก่อให้เกิดบุคคลผู้เลื่อมใสพุทธศาสนาประเภทรูปปมาณิกามากมาย ตัวอย่างเช่น “พระวักลิเถระ”^{๑๔} ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางศรัทธาวิมุตติว่า ครั้งหนึ่ง พราหมณ์วักลิต้องการบวชเพราะชื่นชอบในรูปลักษณะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อบวชแล้วก็คอยแต่จ้องมองดูพระองค์อยู่เป็นเนือง องค์พระมหาศาสดาทรงดำริว่าวักลิภิกษุนี้บวชเพราะรูปปมาณิกาในพระองค์ สมเด็จพระสุคตจึงตรัสขับไล่วักลิภิกษุว่า “วักลิเถระจะมานั่งชมโฉมตถาคตไปทำไม ทั้งเช้า ทั้งสาย บ่าย ค่ำ มีประโยชน์อะไรกับร่างกายที่จะเปลี่ยนเป็นเน่านี้ ถ้าทำอย่างนี้เธออย่าบวชเสียดีกว่า ป่วยการบวชบวชแล้วไม่เรียนธรรมวินัย มานั่งดูโฉมกันอยู่อย่างนี้มีประโยชน์อะไร” วักลิภิกษุเสียใจบ่นำขึ้นไปบ่นยอตนเขาจะกระโจนลงมา สมเด็จพระมหาศาสดาทรงเนรมิตส่งพระรูปออกไปปรากฏและแสดงธรรมกับพระวักลิว่า “โยธมมปัสสตี โสธมมปัสสตี ดูก่อนวักลิ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นจึงจะเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม การที่จะเห็นเราตถาคตที่แท้จริงคน ๆ นั้นต้องเห็นธรรมะจึงได้ชื่อว่าเห็นเรา”

องค์สมเด็จพระบรมศาสดาได้ใช้อุบายไถ่ถอนโดยการขับไล่พระวักลิให้ออกไปเสียก่อน แล้วจึงแสดงธรรมสั่งสอนว่าการที่ไปยึดติดอยู่ในรูปปมาณิกามากเกินไปทำให้เกิดการยึดติดในรูปลักษณะต่าง ๆ เมื่อใจว่างจากราคะเสียแล้วจึงสามารถรองรับธรรมะที่พระศาสดาแสดงได้ง่าย เมื่อใจรองรับธรรมะและส่งกระแสใจไปตามธรรม พระวักลิก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในขณะนั้น

จากการถือเอารูปเป็นประมาณของพระวักลิทำให้มองเห็นได้ว่าก่อนที่จะสร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นกับผู้อื่นได้นั้นตัวเราเองจำต้องมีองค์ประกอบของความเลื่อมใสเพื่อให้ผู้อื่นมองเห็นแล้วเกิดความศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นการนุ่งห่มเรียบร้อยสวยงาม การแสดงอาการสำรวมระมัดระวัง การมีรูปลักษณะที่งดงามสะอาดตา แม้ที่สุด ได้แก่ การมีศีลสะอาดก็สามารถสร้างความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เมื่อเกิดศรัทธาแล้วย่อมจะบอกสอนให้เข้าใจในธรรม ให้ดำรงสติอย่างมั่นคงไปจนถึงการอบรมสมาธิภาวนาก็จะเป็นเรื่องง่าย เมื่อบุคคลมีความศรัทธา สติ สมาธิ ก็สามารถจะเข้าใจหรือเกิดฉันทะขณะมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ในโลกตามความเป็นจริง ต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ดังเช่นการเลื่อมใสศรัทธาของพระสิคาลกมาตา^{๑๕} ที่ไปฟังธรรมจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่บ่อย ๆ เป็นประจำก็เพราะ ประทับใจในความสง่างามของพระพุทธองค์ ไม่ว่าจะองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปแสดง

^{๑๓} ขุ.อิติ. อ. (บาลี) ๙๐/๓๒๐-๓๒๑.

^{๑๔} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๘-๖๕/๒๔๑-๒๔๖.

^{๑๕} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **ประมวลประวัติพระเถระ พระเถรี อุบาสก อุบาสิกาสมัยพุทธกาล**, (นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาไตรลักษณ์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๑.

ธรรมที่ไหนก็ตามพระสิคาลกมาตาผู้นี้ก็จะติดตามไปฟังโดยมิได้ใส่ใจในเนื้อหาของธรรมที่ทรงแสดง หากแต่คอยหาหนทางจ้องมองพระพุทธรองค์ด้วยความชื่นชม พระพุทธรองค์ทรงรอเวลาจนอินทรีย์ของเธอแก่กล้าจึงชี้ให้เห็นความเป็นปฏิกูลเนาเหม็นของร่างกายจนนางรู้เห็นตามสภาพเป็นจริง คลายความกำหนัดยินดีในร่างกายอันเปื่อยเน่าฟูฟ่องเป็นธรรมดาได้ และบรรลุพระอรหันต์หมดสิ้นกิเลสอาสวะทั้งหลายในที่ที่สุด

การใช้รูปลักษณ์เป็นสื่อเพื่อให้เกิดการเข้าถึงและเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา นั้นมิใช่เพียงแต่เป็นการแสดงรูปลักษณ์ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแต่เพียงอย่างเดียว ยังสามารถสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นได้อีกด้วย และการสร้างความตระหนักนั้นเป็นเหตุให้เกิดการคิดพิจารณาในรูปซึ่งนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะแม้แต่ในหลักของชั้น ๕ ก็ยังปรากฏเรื่องของรูปขึ้นมาก่อน การพิจารณาในรูปที่ตนเองถูกใจย่อมเป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายเนื่องจากมีความเลื่อมใสศรัทธาในรูปเป็นทุนเดิมอยู่ก่อนแล้วนั่นเอง

๒.๒.๒ โขสัปปมาณิกา

โขสัปปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาเสียงที่ได้ยินเป็นประมาณในใจว่ามีสำเนียงไพเราะอ่อนหวาน หรือได้รับฟังการสรรเสริญว่ามีคุณสมบัติที่น่านับถือ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะได้ยินเสียง คนที่เลื่อมใสในพระสงฆ์บางคนเพราะเห็นพระท่านมีน้ำเสียงไพเราะเสนาะหู แสดงพระธรรมเทศนาได้จับใจ ตนจึงเลื่อมใส คนประเภทนี้เรียกว่าโขสัปปมาณิกา แม้คนที่ได้ยินกิตติศัพท์ว่าพระสงฆ์บางท่านมีคุณวิเศษจนจึงเกิดความเลื่อมใสก็รวมอยู่ในพวกโขสัปปมาณิกานี้ด้วย

ในสมัยพุทธกาลและก่อนพุทธกาลมีภิกษุและพุทธศาสนิกชนมากมายที่เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาเพราะโขสัปปมาณิกาในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องจากพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ต้องมีเสียงที่ประกอบด้วยองค์ ๘ คือ แจ่มใส ๑ ชัดเจน ๑ นุ่มนวล ๑ น่าฟัง ๑ กลมกล่อม ๑ ไม่พร่า ๑ ลึก ๑ มีกังวาน ๑ เมื่อบุคคลใดได้ฟังองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมก็ย่อมเกิดความเลื่อมใสในพระสุรเสียงที่มีความไพเราะ ไม่แหบ ไม่พร่า ดังกังวาน ซาบซึ้ง จับใจ เช่นเดียวกันกับพระญาณสัญญาเถระที่มีโอกาสสร้างและสั่งสมบุญจากการฟังพระธรรมเทศนาอย่างตั้งใจเนื่องจากเลื่อมใสศรัทธาในพระสุรเสียงขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ ในสมัยนั้นพระเถระได้บังเกิดในตระกูลทั่ว ๆ ไปซึ่งไม่ได้สนใจเรื่องราวของการสร้างบุญกุศลแต่อย่างใด ครั้งหนึ่งพระเถระมีโอกาสดังฟังธรรมจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธาอันเนื่องมาจากน้ำเสียงที่ไพเราะจับใจ ทำให้พระเถระเกิดความตื่นตันไม่รู้จักอิม ไม่รู้จักเบื่อที่จะฟังพระสุรเสียงของพระองค์ และเมื่อท่านฟังพระสัทธรรมก็ฟังด้วยความตั้งใจ ทั้งสงไปตามกระแสพระธรรมเทศนาด้วยความเบิกบานใจยิ่งนัก กล่าวได้ว่าพระเถระเป็นผู้มีความศรัทธาในประเภท โขสัปปมาณิกา เมื่อท่านละจากอัตภาพนั้นแล้วได้ไปเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติในเทวโลกทั้งหกชั้นฟ้า จุตจากเทวโลกก็มาเกิดในมนุษยโลก สมบูรณ์ด้วยจักรพรรดิสมบัติและสมบัติที่เป็นเลิศในเมืองมนุษย์ เสวยสุขที่เกิดจากบุญนั้นอย่างยาวนาน จนมาถึงในสมัยพุทธกาลท่านได้บังเกิดในตระกูลที่สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เมื่อเจริญวัยขึ้นแล้วท่านก็บังเกิดความเลื่อมใสในพระบรมศาสดาจึงได้ออกบวชและบำเพ็ญเพียรเพียงไม่นานท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ต่อมาในภายหลังท่านได้ทวนระลึกถึงบุญกรรมของตน ทำให้เกิดปีติโสมนัสว่า “ครั้งหนึ่ง เราได้ฟังธรรมจาก

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระฉวีวรรณดั่งทอง งามอาจดูจ้าม้าอาชาไนย ดั่งช้างมาดั่งคตะกมัน ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ ทรงยังทิศทั้งปวงให้สว่างไสวเหมือนพลารังมีดอกบานสะพรั่ง เป็นเชษฐบุรุษของโลก สูงกว่านระทั้งปวง เราได้ยังจิตให้เลื่อมใสในพระญาณ ประณมอัญชลี มีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส กราบกรานถวายบังคมพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่า สิทธัตถะ ด้วยอานุภาพแห่งบุญที่ได้กระทำในครั้งนั้น ในกัปที่ ๙๔ แต่กัปนี้ เราได้เสวยทิพยสมบัติมากมายหลายภพหลายชาติ เราไม่เคยไปสู่ทุกข์เลย ในกัปที่ ๗๓ แต่กัปนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิถึง ๑๖ ครั้ง มีพระนามว่า นรุตตมะ ซึ่งแปลว่าผู้สูงสุดกว่าใคร สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีผละมาก และในภพชาติสุดท้ายนี้ เราก็คือเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยคุณวิเศษทั้งหลาย นี่เป็นผลแห่งบุญในครั้งนั้น”

พระญาณสัญญาภิเษกเถระท่านได้กล่าววาจาออกมาด้วยความโสมนัสถึงผลแห่งบุญที่ท่านได้สร้างในครั้งนั้น ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันได้อย่างดีว่าผลแห่งการสร้างความดีด้วยจิตใจที่เลื่อมใสหนักแน่น นั้นมีอานิสงส์มากมายมหาศาล แม้ในเบื้องต้นจะมีใจเลื่อมใสอยู่ในประเภทโฆสัปปมาณิกาก็ตามแต่ผลแห่งการที่ท่านได้กระทำด้วยความเลื่อมใสศรัทธาไม่ได้ได้น้อยเลย

ความศรัทธาเลื่อมใสประเภทโฆสัปปมาณิกานี้ไม่ได้หมายถึงเพียงแต่การถือเอาเสียงที่ได้ยินเป็นประมาณในใจว่ามีสำเนียงไพเราะ อ่อนหวาน ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะได้ยินเสียงเพียงเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการได้รับฟังคำสรรเสริญถึงบุคคลว่ามีคุณสมบัติที่น่านับถือ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือได้ยินกิตติศัพท์ว่ามีคุณอันวิเศษอันจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาก็รวมอยู่ในพวกโฆสัปปมาณิกานี้ด้วย

ในสมัยพุทธกาลเมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จบรรพชาออกบวชจนตรัสรู้ อริยมรรคหาทางพ้นทุกข์ได้ด้วยพระองค์เองแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงนำสิ่งที่ทรงค้นพบมาตรัสเทศนาสั่งสอนเหล่าประยูรญาติจนเกิดความนับถือเลื่อมใสออกบรรพชาตามเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น พระอานนท์, พระราหุลกุมาร, พระนันทะ ไปจนถึงพระนางประชาบดีโคตรมี

ในครั้งนั้นพระนางรูปันธา^{๑๖} (พระน้องนางซึ่งเกิดแต่พระนางประชาบดีโคตรมี) ทรงมีพระดำริว่า “พระญาติที่มีอยู่ของเราได้ทรงผนวชกันสิ้นแล้ว เราจักทำอะไรในเรือน จักผนวช (บ้าง)” หลังจากนั้นแล้วพระนางเสด็จเข้าไปสู่สำนักภิกษุณีทั้งหลายแล้วทรงผนวช พระนางทรงผนวชเพราะสึเนหาในพระญาติเท่านั้น หาใช่เพราะศรัทธาไม่ เมื่อผนวชแล้วพระนางก็ไม่ยอมเข้าเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเนื่องจากเกรงจะถูกตำหนิเพราะพระนางเป็นคนรักสวยรักงาม (พระนางเป็นผู้มีพระโฉมอันวิไลจึงปรากฏพระนามว่า รูปันธา) แต่เหล่าภิกษุณีร่วมอารามผู้มีฉันทะในพระธรรมเทศนาของพระศาสดาก็ยอมไปวิหารฟังธรรมอยู่เป็นประจำ ครั้นฟังธรรมแล้วก็กลับมากล่าวถึงแต่คุณกถาของพระศาสดาเท่านั้น เช่น พระสรีระของพระตถาคตอันประดับแล้ว ด้วยพระลักษณะและพระอนุพยัญชนะมีพระฉวีวรรณดุจทองคำ เสียงประกาศพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแจ่มใส ๑ ชัดเจน ๑ นุ่มนวล ๑ น่าฟัง ๑ กลมกล่อม ๑ ไม่พร่า ๑ ลึก ๑ มีกังวาน ๑ องค์พระสุคติเป็นผู้เศร้าหมองด้วยปัจจัยทั้งหลายมีฉวีเป็นต้น และศีลของพระทศพลเห็นปานนี้ สมาธิเห็นปานนี้ ปัญญาเห็นปานนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าหาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้ใดเสมอเท่า หาผู้เสมอเหมือนมิได้ ไม่มีผู้ใดทัดเทียมด้วยคุณทั้งหลาย พระนางรูปันธาได้สดับคำพรรณนาคุณของพระตถาคตแต่สำนักภิกษุณีและ

^{๑๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๒๙.

พวกอุบาสิกา จึงทรงดำริว่า “ชนทั้งหลายย่อมกล่าวชมเจ้าพี่ของเราหนักหนาทีเดียว ถ้ากระไรเราพึงไป กับพวกภิกษุณี ไม่แสดงตนเลย เฝ้าพระตถาคตฟังธรรมแล้วพึงมา”

ในครั้งนั้นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงดำริว่า “วันนี้รูปนันทาจักมาที่บารุงของเรา รูปนันทานั้นหนักในรูป มีความเยื่อใยในอัทธภาพอย่างรุนแรง การบรรเทาความเมาในรูปด้วยรูปนั้นแลจักเป็นที่สบายของเธอ ดุจการบ่งหนามด้วยหนามฉะนั้น” เมื่อพระนางรูปนันทาเข้าไปสู่วิหาร สมเด็จพระสุทนต์ทรงนิรมิตหญิงมีรูปสวยพริ้งผู้หนึ่ง อายุราว ๑๖ ปี นุ่งผ้าแดง ประดับแล้วด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง ถือพัตยีนถวายงานอยู่ในที่ใกล้พระองค์ ด้วยกำลังพระฤทธิ์, ก็แลพระศาสดาและพระนางรูปนันทาเท่านั้นที่ทรงเห็นรูปหญิงนั้น พระนางรูปนันทาทรงแลดูหญิงนั้นแล้ว ทรงแลดูอัทธภาพ (ของตน) รู้สึกว่าตนเหมือนนางกา (ซึ่งอยู่) ข้างหน้านางพระยาหงส์ทอง พระนางมีจิตอันสิริโฉมแห่ง สรีระประเทศทั้งหมดตึงตูดไปแล้วว่า “โอ ผมของหญิงนี้ก็งาม โอ หน้าผากของหญิงนี้ก็งาม” ดังนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบความยินดีอย่างสุดซึ้งในรูปนั้นของพระนาง เมื่อจะทรง แสดงธรรมจึงทรงแสดงรูปนั้นให้ล่วงภาวะของผู้มีอายุ ๑๖ ปี มีอายุราว ๒๐ ปี พระนางรูปนันทาได้ ทอดพระเนตรมีจิตเบื่อหน่ายน้อยหนึ่งว่า “รูปนี้ไม่เหมือนรูปก่อนหนอ” พระศาสดาทรงแสดงความ แปรเปลี่ยนเพศของหญิงนั้นโดยลำดับ คือ เพศหญิงคลอบุตรครั้งเดียว เพศหญิงกลางคนเพศหญิงแก่ เพศหญิงแก่คร่ำคร่าแล้วเพราะชรา พระนางรูปนันทาก็ทรงเบื่อหน่ายรูปนั้นในเวลาทีทรุดโทรมเพราะ ชราโดยลำดับเหมือนกัน ว่า “โอ รูปนี้หายไปแล้ว ๆ” ครั้นทรงเห็นรูปนั้นมีพินหัก ผมหงอก หลังโค้ง มีซี่โครงขึ้นดุจกลอน มีไม้เท้ายันข้างหน้า งงันอยู่ ก็ทรงเบื่อหน่ายเหลือเกิน ลำดับนั้นพระศาสดาทรง แสดงรูปหญิงนั้นให้เป็นรูปอันพยาธิครอบงำล้มลงที่ภาคพื้น จมลงในมูตรและกรีสของตน กลิ้งเกลือก ไปมา พระนางรูปนันทาทรงเห็นหญิงนั้นแล้วก็ทรงเบื่อหน่ายเต็มที พระศาสดาทรงแสดงมรรณะของ หญิงนั้นแล้ว หญิงนั้นถึงความเป็นศพพองขึ้นในขณะนั้นเอง สายแห่งหนองและหมูหนอนไหลออกจาก ปากแผลทั้ง ๙ อันได้แก่ ตา หู จมูก อย่างละ ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑ ผุ่สัตว์มีกาเป็นต้น รุมแย่งกันกินแล้ว

พระนางรูปนันทาทรงพิจารณาซากศพนั้นแล้วทรงเห็นอัทธภาพโดยความเป็นสภาพไม่ เทียงว่า “หญิงนี้ถึงความแก่ ถึงความเจ็บ ถึงความตาย ในที่นี้เอง ความแก่ ความเจ็บ และความตาย จักมาถึงแก่อัทธภาพเมื่อนี้อย่างนั้นเหมือนกัน” และเพราะความที่อัทธภาพเป็นสภาพอันพระนางทรงเห็น แล้วโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงนั่นเอง อัทธภาพนั้นจึงเป็นอันทรงเห็นแล้วโดยความเป็นทุกข์ โดยความ เป็นอนัตตาทีเดียว ลำดับนั้น ภพทั้งสามปรากฏแก่พระนางดุจถูกไฟเผาจนแล้ว และดุจซากศพอันเขา ผูกไว้ที่พระศอ จิตมุ่งตรงต่อกรรมฐานแล้ว

พระศาสดาทรงทราบว่าพระนางทรงคิดเห็นอัทธภาพโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงแล้ว จึง ทรงแสดงธรรม ด้วยอำนาจธรรมเป็นที่สบายแห่งพระนาง ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า “นันทา เธอจงดู กายอันกรรมยกขึ้น อันอาดูร ไม่สะอาด เปื่อยเน่า ไหลออกอยู่ข้างบน ไหลออกอยู่ข้างล่าง ที่พาลชน ทั้งหลายปรารถนากันนัก สรีระของเธอนี้ฉนั้นใด สรีระของหญิงนั้นก็ฉนั้นนั้น สรีระของหญิงนั้นฉนั้นใด สรีระของเธอนี้ก็ฉนั้นนั้น เธอจงเห็นธาตุทั้งหลายโดยความเป็นของสูญ อย่ากลับมาสู่โลกนี้อีก เธอ คลีคลายความพอใจในภพเสียแล้ว จักเป็นบุคคลผู้สงบเที่ยวไป” พระนางรูปนันทาสำเร็จโสดาปัตติผล

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อจะตรัสสุญญตกรรมฐาน เพื่อต้องการอบรม วิปัสสนา เพื่อมรรคผลทั้งสามยิ่งขึ้นไปแก่พระนาง จึงตรัสว่า “นันทา เธออย่าทำความเข้าใจว่าสาระ

ในสรีระนี้มีอยู่ เพราะสารในสรีระนี้แม้เพียงเล็กน้อยก็ไม่มี สรีระนี้อันกรรมยกกระดูก ๓๐๐ ท่อนขึ้น สร้างให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย” ดังนี้แล้วทรงตรัสพระคาถาว่า

“อภูจัน นคริ กตฺ มิสฺโลหิตเลปนํ ยตถ ชรา จ มจฺจุ จ มาโน มกฺโข จ โอิหิโต”^{๑๗}

ความว่า สรีระอันกรรมทำให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย ฉาบด้วยเนื้อและโลหิต เป็นที่ตั้งลงแห่งชรา มรณะ มานะ และมักขะ ในกาลจบพระธรรมเทศนาพระนางรูปนันทาเถรีได้บรรลุ พระอรหัตผล

พระนางรูปนันทาเถรีแม้จะทรงผนวชเป็นภิกษุณีตามญาติทั้งหลายของตนโดยไม่มี ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก่อน แต่หลังจากทรงผนวชแล้วได้ยินการกล่าวถึงคุณภษาของ องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจึงเกิดความเลื่อมใสและต้องการฟังธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดง หลัง การดับพระธรรมเทศนาภิปรายเป็นพระอรหันต์ เห็นได้ว่าแม่พระนางจะเริ่มต้นโดยปราศจากศรัทธา และเกิดความเลื่อมใสในประเภทโฆสัปปมาณิกา ตามลำดับ แต่ผลจากการมีความเลื่อมใสศรัทธาแบบ โฆสัปปมาณิกาก็ส่งผลให้พระนางบรรลุสู่ความเป็นอรหันต์ผู้หมดจดจากกิเลสได้ในที่สุด

หรือในเรื่องโคนันทวิศาลซึ่งแสดงถึงการประมาณในเสียงไว้เช่นเดียวกัน ในอดีตกาล ผ่านมาในเมืองตักกสิลามิพราหมณ์คนหนึ่งซึ่งมีโคแข็งแรงชื่อนันทวิศาล โคนันทวิศาลนี้มีกำลังมาก จึงเป็นที่รักของพราหมณ์ เนื่องจากโคนันทวิศาลมีความแข็งแรงเหนือโคใดพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของจึง ได้นำเอาโคนันทวิศาลไปลากเกวียนพ่นแข่งกับเศรษฐีอื่นซึ่งโคนันทวิศาลก็สามารถลากเกวียนได้ถึง ๑๐๐ เล่ม ทำให้พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของได้ทรัพย์มามากมาย จากนั้นพราหมณ์ก็ได้พ่นเอาเกวียนลาก เพิ่มเติมเข้าไปอีกและกล่าวกับโคนันทวิศาลว่า “จงจุดไป เจ้าโคจงลากไป เจ้าโคโกง” โคนันทวิศาล ก็ไม่แสดงอาการลากไปแต่อย่างใด ทำให้พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของนั้นต้องเสียทรัพย์ไปเป็นจำนวนมาก จนมีอาการเศร้าโศกเสียดายทรัพย์ที่เสียไปดังกล่าว โคนันทวิศาลจึงได้ถามพราหมณ์ว่าเศร้าโศกเสียใจ ด้วยเหตุใด พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของนั้นตอบว่า “เพราะเจ้าทำให้เราต้องพ่นพ่นเสียทรัพย์ไปถึง ๑,๐๐๐ กษาปณ์” นันทวิศาลโคนันท์ก็กล่าวไปว่า “ท่านพราหมณ์ ก็เพราะเหตุใดท่านจึงมาเรียกขาน ข้าพเจ้าผู้ไม่โกงด้วยถ้อยคำว่าโกงเล่า ท่านจงไปอีกครั้งหนึ่งแลพ่นกับเศรษฐีด้วยทรัพย์มากกว่าเดิม แต่อย่าเรียกขานข้าพเจ้าผู้ไม่โกงด้วยถ้อยคำว่าโกง” พราหมณ์นั้นจึงได้กระทำตามที่โคนันทวิศาล แนะนำ และกล่าวกับโคว่า “เชิญจุดไปเถิด พอรูปร่างเชยลากไปเถิด” ดังนี้แล้วโคนันทวิศาลก็ สามารถลากเกวียนที่ผูกติดกันมากกว่าร้อยเล่มไปได้ แม้แต่โคซึ่งเป็นสัตว์ก็ยังนิยมเลื่อมใสและต้องการ ฟังคำพูดที่ไพเราะหวานหูน่าฟัง และยินดีที่จะกระทำตาม การแสดงธรรมด้วยความสุภาพ ไพเราะ และเป็นสัจจะ ก็ย่อมจะสร้างความยินดีให้มีขึ้นแก่ผู้ฟังจนเกิดเป็นความเลื่อมใสศรัทธาและยินดีที่จะ ปฏิบัติตามข้อธรรมที่ได้รับฟังมา^{๑๘} ดังนี้

การใช้เสียงเป็นสื่อเพื่อให้เกิดการเข้าถึงและเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้น มิใช่เพียงแต่เป็นการแสดงเสียงเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแต่เพียงอย่างเดียว แต่พร้อมกับเสียงที่ ไพเราะเสนาะหูย่อมมีสัจจะความเป็นจริงที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบแทรกอยู่ด้วย

^{๑๗} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕๐/๗๘ , ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐/๗๘.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๒/๑๓/๒๐๐.

เหล่าโฆสัปปมาณิกามีศรัทธาเลื่อมใสในเสียงแสดงธรรมอันไพเราะก็ย่อมจะได้รับเนื้อหาใจความสำคัญของธรรมนั้นไปด้วยเช่นเดียวกัน

๒.๒.๓ ลูซ์ปมาณิกา

ลูซ์ปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาสิ่งของเครื่องใช้ ความเป็นอยู่ที่มองเห็นเป็นประมาณ ในใจว่าเก๋าคำคร่ำ สมณะ หรือเห็นการประพุดอันเคร่งครัดเข้มงวด ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะเห็นความสมณะ คนที่เลื่อมใสในพระสงฆ์บางคนเพราะเห็นพระท่านมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดเข้มงวด เช่น ฉันทอาหารเพียงมือเดียว ใช้เครื่องอัฐบริขารเก๋าคำคร่ำ อยู่ป่าเป็นนิสสัย ตนจึงเลื่อมใส คนประเภทนี้เรียกว่าลูซ์ปมาณิกา

ในสมัยพุทธกาลและก่อนพุทธกาลมีภิกษุและพุทธศาสนิกชนมากมายที่เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธานุชาเพราะลูซ์ปมาณิกาในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื่องจากพระพุทธานุชาทุกพระองค์ต้องมีลักษณะเคร่งครัดด้วยปัจจัยทั้งหลาย อันได้แก่สิ่งของบริขาร เช่น บาตรและจีวร เป็นต้น จะมีลักษณะเรียบ, พื้น, ปราศจากความแวววาว ไม่มีความทะเยอทะยานอยากในรูป เสียง กลิ่น รส ยินดีในจีวร อาหารบิณฑบาต เสนาสนะที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคเท่านั้น

การยึดมั่นอยู่ในลักษณะอันเคร่งครัดที่น่าเลื่อมใสศรัทธานั้นเป็นอุบายเพื่อไม่ให้บุคคลยึดถือในสิ่งที่ไม่จำเป็น ซึ่งทำให้จิตใจหมกมุ่นอยู่กับความสุขความสบายหรือติดอยู่ในความสวยงาม บุคคลใดมีความสันโดษ สมณะ และใช้จีวรเคร่งครัดบุคคลนั้นถือว่าได้ปล่อยละอุปาทาน ความยึดมั่นต่าง ๆ แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังทรงยกย่องพระภิกษุที่ทรงจีวรเคร่งครัดคร่ำคร่ำและมีความประพุดอันเข้มงวดเคร่งครัดน่าเลื่อมใส ซึ่งได้แก่ พระโมฆราช ดังนี้

พระโมฆราช^{๑๔} เกิดในตระกูลพราหมณ์แห่งกรุงสาวัตถี เมื่อมีอายุพอสมควรแก่การศึกษา ศิลปะวิทยาตามประเพณีพราหมณ์จึงได้ไปฝากตัวเป็นศิษย์ของพราหมณ์พาวรีผู้เป็นปุโรหิตที่ปรึกษาของพระเจ้าปเสนทิโกศล ในกาลเวลาต่อมาพราหมณ์พาวรีผู้เป็นอาจารย์เบื่อหน่ายชีวิตการครองเรือน จึงได้กราบทูลลาพระเจ้าปเสนทิโกศลเพื่อออกบวชเป็นชฎิลบำเพ็ญพรตตามประเพณีพราหมณ์ ซึ่งครั้งนั้นโมฆราชมาณพพร้อมกับเพื่อนศิษย์อีกหลายคนได้ติดตามออกบวชด้วย

เมื่อพราหมณ์พาวรีได้ทราบข่าวว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณและเที่ยวสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสออกบวชประพุดพรหมจรรย์ ติดตามพระองค์มากมาย แต่ก็ยังเคลือบแคลงใจในการตรัสรู้ของพระพุทธานุชา พราหมณ์พาวรีจึงตั้ง ปัญหาขึ้น ๑๖ หมวด แล้วมอบให้ศิษย์ ๑๖ คน นำไปกราบทูลถามพระบรมมหาศาสดา ซึ่งประทับอยู่ที่ป่าสาณเจตีย์ แคว้นมคธ ในขณะนั้น โมฆราชมาณพและเหล่าศิษย์ของพราหมณ์รวม ๑๖ คน จึงพากันไปเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาเพื่อทูลถามปัญหาดังกล่าว ในบรรดามานพทั้ง ๑๖ คนนั้น โมฆราชมาณพ นับว่าเป็นผู้มีปัญญาดีกว่ามาณพทั้งหมดจึงคิดที่จะทูลถามปัญหาเป็นคนแรก แต่เห็นว่าอชิตมาณพอยู่ในฐานะเป็นหัวหน้าผู้นำมาจึงเปิดโอกาสให้ถามเป็นคนแรก เมื่ออชิตะทูลถามจบแล้ว โมฆราชมาณพ ประารณนาจะถามเป็นคนี่ ๒ แต่พระพุทธานุชาตรัสห้ามว่า “ดูก่อนโมฆราชท่านจงรอให้มาณพคนอื่น ๆ ถามก่อนเถิด”

^{๑๔} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เสียงเสียง, อนุพุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๐.

ครั้งนั้น เมื่อมาณพอื่น ๆ ถ้ามไปโดยลำดับถึงคนที่ ๘ โมฆราชมาณพก็แสดงความประสงค์จะทูลถามเป็นคนที่ ๙ พระพุทธองค์ก็ตรัสห้ามไว้อีกครั้ง จนกระทั่งถึงลำดับคนที่ ๑๔ ผ่านไปแล้วโมฆราชมาณพจึงได้มีโอกาสทูลถามความว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โลกนี้ก็ดี โลกอื่นก็ดี พรหมโลกกับทั้งเทวโลกก็ดี ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ เหตุตั้งนั้น จึงมีปัญหามาถึงพระองค์ ผู้มีปรีชาญาณเห็นล่วงสามัญชนทั้งปวงอย่างนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจะพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชคือความตายจึงจะไม่แลเห็น คือ จักไม่ตามทัน พระเจ้าข้า” พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสพยากรณ์ว่า “ดูก่อนโมฆราช ท่านจงมีสติพิจารณาดูโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความเห็นที่ตัวของเราเสีย ทุกสิ่งเกิด ท่านจะข้ามล่วงมัจจุราชเสียได้ด้วยอุบายนี้ ท่านพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้แล้วมัจจุราชคือความตายจักแลไม่เห็น”^{๒๐}

เมื่อพระบรมมหาศาสดาได้ทรงตรัสพยากรณ์ปัญหาของโมฆราชมาณพจบลงแล้ว ครั้งนั้นโมฆราชมาณพพร้อมด้วยชฎิลทั้งหมดได้บรรลุพระอรหัตผลสิ้นอาสวกิเลสทุกคน พระพุทธองค์ทรงประทานอุปสมบทให้มาณพทั้ง ๑๖ ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา จึงได้เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พร้อมบาตรและจีวรทิพย์อันสำเร็จด้วยบุญฤทธิ์ พระโมฆราชนั้นเมื่ออุปสมบทแล้วปรากฏว่าท่านเป็นผู้มีกนน้อยสันโดษยินดีเฉพาะการใช้สอยจีวรที่เศร้าหมอง ๓ ประการ คือ ๑. ผ้าเศร้าหมอง ๒. ด้ายเย็บผ้าเศร้าหมอง และ ๓. น้ำย้อมผ้าเศร้าหมอง ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะซึ่งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้ยินดีในจีวรเศร้าหมอง

การที่พระโมฆราชเถระนี้ได้รับการสถาปนาจากพระบรมศาสดาให้อยู่ในตำแหน่งที่เป็นเลิศกว่าเหล่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้ทรงจีวรเศร้าหมองนั้นก็เนื่องด้วยการทำนุได้ตั้งความปรารถนาในตำแหน่งนั้นตลอดแสนกัลป์ ในครั้งนั้นท่านเป็นผู้รับใช้ของสกุลหนึ่งในพระนครหงสาวดี ยากจนไม่มีทรัพย์สินอันใด วันหนึ่งท่านได้ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาพระองค์นั้น และในครั้งนั้นพระโลกนาถได้ทรงสถาปนาพระภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นเลิศกว่าพระสาวกเหล่าอื่นผู้ทรงจีวรเศร้าหมองในที่ประชุมชน ท่านขอบใจในคุณของท่านจึงได้ปฏิบัติพระตถาคตด้วยปรารถนาในตำแหน่งนั้นบ้าง คือความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง ครั้งนั้นพระปทุมุตระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระสาวกทั้งหลายว่า จงดุบุรุษนี้ ผู้มีผ้าห่มนำเกลียด ผอมเกร็ง แต่มีใบหน้าอันผ่องใสเพราะปิติ ประกอบด้วยทรัพย์ คือศรัทธา มีกายและใจสูง ร่าเริง ไม่หวนไหว อุดมไปด้วยธรรมที่เป็นสาระ บุรุษนี้ขอบใจในคุณของภิกษุ ผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง ปรารถนาฐานันดรน้อยอย่างจริงใจ เมื่อท่านได้ฟังพุทธพยากรณ์นั้นแล้วก็เบิกบาน ถวายบังคมพระพิชิตมารด้วยเศียรเกล้า ทำแต่กรรมที่ติงามในศาสนาของพระชินเจ้า ตราบเท่าสิ้นชีวิต^{๒๑}

ดังนั้นแล้วจึงเป็นที่แน่ชัดว่าแม้ศรัทธาประเภทลูซิปมาณิกา หรือการถือเอาความเศร้าหมองเป็นประมานนั้นยังสามารถทำให้เกิดความเลื่อมใส เกิดปิติ มีศรัทธามั่นคงไม่หวนไหว และมองเห็นธรรมของพระพุทธองค์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการประพฤติปฏิบัติเพื่อหาหนทางไปสู่ความเป็นอริยะของบุคคล ทั้งนี้เพราะสิ่งที่มาพร้อมกับความเก๋าครัคร่ำของบริวารคือสัจจะความเป็นจริงที่

^{๒๐} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๔๙๐/๑๘๔-๒๐๐.

^{๒๑} พ.อ.ป. (ไทย) ๓๓/๓๓๗-๓๔๐/๒๘๔.

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบแทรกอยู่ เหล่าลุ่มขี้ปมาณิกามีศรัทธาเลื่อมใสวัตรอันเศร้าหมองก็ย่อมจะได้รับรู้และเข้าใจเนื้อหาใจความสำคัญของธรรมนั้นไปด้วยเช่นเดียวกัน

๒.๒.๔ ธัมมปมาณิกา

ธัมมปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาธรรมที่พิจารณาเป็นประมาณในใจว่ามีสาระแก่นสารเป็นไปเพื่อการปฏิบัติปฏิบัติชอบ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเห็นว่าธรรมเป็นสิ่งสูงค่าที่ควรน้อมนำมาสู่ตน คนที่เลื่อมใสในพระสงฆ์บางคนเพราะเห็นพระท่านมีธรรมและให้ธรรมที่มีเนื้อหาสาระมีอรรถ มีนัย ควรแก่การศึกษาและนำไปประพฤติปฏิบัติ จึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธา คนประเภทนี้เรียกว่าธัมมปมาณิกา แม้บุคคลที่ชอบฟังธรรม ชอบปฏิบัติธรรม ก็อยู่ในประเภทของธัมมปมาณิกานี้ด้วย

อันบุคคลผู้มีธรรมเป็นประมาณเมื่อได้เห็นศีล สมาธิ และปัญญาของพระบรมมหาศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าอันไม่มีใครหรือผู้ใดเสมอเหมือนแล้วย่อมเลื่อมใสว่า “ศีลของพระทศพลเห็นปานนี้ สมาธิเห็นปานนี้ ปัญญาเห็นปานนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าหาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้เสมอเท่า หาผู้เสมอเหมือนมิได้ ไม่มีผู้ทัดเทียมด้วยคุณทั้งหลายอันมีศีลเป็นต้น”

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงบุคคลที่ถือธรรมเป็นประมาณว่า “บุคคลถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม เป็นไฉน ก็บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นศีล เห็นสมาธิ เห็นปัญญา ถือเอาประมาณในธรรมนั้นแล้วยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นนี้เรียกว่า บุคคลถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม”^{๒๒} ดังนั้นแล้วการที่ถือเอาธรรมเป็นประมาณนั้นจึงประกอบด้วยแนวทางแห่งการปฏิบัติธรรม คือ ศีล สมาธิและปัญญา บุคคลที่ดำรงตนด้วยการรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ ผูกอบรมจิตด้วยการปฏิบัติสมาธิ และเจริญสมถภาวนาเพื่อเข้าถึงซึ่งปัญญาย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาธรรมเป็นประมาณ โดยบุคคลประเภทนี้มักจะสร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นกับผู้คนด้วยการทำให้เกิดความศรัทธาปสาทะเชื่อฟังและประพฤติปฏิบัติตามด้วยการงดเว้นการประพฤติผิดทางกายวาจา รู้จักควบคุมกายวาจาให้เรียบร้อยตรงตามศีลสิกขาบท บำรุงสติให้กล้าแข็งอยู่ในความรู้สึกลึกลับอยู่เสมอด้วยสมาธิ และฝึกฝนปัญญาให้ส่องสว่างเห็นทางแห่งความพ้นทุกข์ด้วยปัญญา

๒.๓ ที่มาแห่งปมาณิกา

ความเลื่อมใสแบบปมาณิกานั้นมีลักษณะเป็นเช่นเดียวกันกับธรรมอื่น ๆ นั่นคือ ต้องมีเหตุและปัจจัยเป็นที่มาหรือทำให้เกิดขึ้น ในที่นี้แบ่งเหตุและปัจจัยซึ่งเป็นที่มาของปมาณิกาออกได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ เหตุและปัจจัยภายใน และเหตุและปัจจัยภายนอก ดังนี้

๒.๓.๑ ที่มาของปมาณิกายกเกิดจากเหตุและปัจจัยภายใน

๑. ความรู้เป็นเหตุแห่งปมาณิกา

บุคคลจะมีศรัทธาในลักษณะของปมาณิกาต่อสิ่งใดจะต้องประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นเป็นประการสำคัญ เริ่มตั้งแต่การรับรู้ว่าเป็นสิ่งนั้นคืออะไร มีความรู้ในรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งนั้น

^{๒๒} อภิป. (ไทย) ๓๖/๑๗๒/๒๐๕-๒๐๖.

มากนักน้อยเพียงใด สิ่งนั้นมีคุณ-โทษ-ดี-เลวอย่างไร สิ่งที่จะช่วยให้บุคคลตัดสินใจตัดสินใจได้ก็คือความรู้ บุคคลจะมีศรัทธาประเภทปมาณิกาต่อสิ่งใดได้ก็จะต้องมีความรู้ต่อสิ่งนั้นเช่นเดียวกัน ถ้าขาดเสียซึ่งความรู้แล้วปมาณิกาก็ไม่เกิด อาจมีปัญหาว่ามีความรู้มากนักน้อยเพียงใดจึงจะบุคคลมีปมาณิกาต่อสิ่งหนึ่ง ๆ ได้ คำตอบก็คือปริมาณความรู้ที่ทำให้เกิดปมาณิกานั้นมากนักน้อยแตกต่างกันไปตามแต่บุคคล บางคนมีความรู้เพียงเล็กน้อยว่าธรรมะเป็นเรื่องที่ดีต่อชีวิตเท่านั้นก็ส่งผลให้ตนเองมีศรัทธาแบบธัมมปมาณิกาได้ ในขณะที่บางคนต้องการข้อมูลหรือรายละเอียดเพิ่มมากขึ้นจึงจะแสดงความเลื่อมใสศรัทธาของตนออกมา ดังนั้น ความรู้จึงเป็นต้นเหตุหรือที่มาที่สำคัญมากต่อการเกิดศรัทธาในลักษณะต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงความเลื่อมใสศรัทธาแบบปมาณิกานั้นก็ขึ้นอยู่กับความรู้เช่นเดียวกัน บุคคลที่มีความรู้ต่อสิ่งใดน้อยย่อมยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่าผู้ที่มีความรู้กว้างขวางในสิ่งนั้น ความรู้จึงเป็นฐานของความเชื่อที่ทำให้บุคคลเชื่อว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีคุณ-โทษ-ดี-เลวอย่างไร และส่งผลไปถึงความเลื่อมใสศรัทธาของบุคคลด้วย

๒. ความคิดเป็นเหตุแห่งปมาณิกา

ความคิด หรือการคิดหาเหตุผลด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการคิดแบบอุปมาอุปมัย การคิดหาเหตุผลแบบตรรกะ การคิดด้วยการอุปมาน การคิดด้วยการอนุมาน และการคิดตรีกตรองตามอาการที่ปรากฏให้เห็นย่อมเป็นหนึ่งในสาเหตุแห่งปมาณิกา ทั้งนี้เมื่อการคิดด้วยตนเองสามารถสนองความอยากรู้อยากเห็นในระดับต้น ๆ ได้ก็จะทำให้บุคคลเกิดเชื่อมั่นในความคิดของตนเองมากขึ้น เชื่อมั่นในสิ่งที่ตนเองคิดและกระทำว่าเป็นสิ่งที่ดี ที่งาม ที่ถูกต้องและเหมาะสม ความเชื่อมั่นที่เกิดขึ้นจากการคิดด้วยตนเองดังกล่าวนี้จัดเป็นความเชื่อที่เกิดจากความพอใจและความนิยมชมชอบที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น มีพลัง มีความมั่นคงจนกลายเป็นความเลื่อมใสศรัทธาแบบปมาณิกา ซึ่งจะปรากฏเห็นได้ชัดในเรื่องของการยึดมั่นถือมั่นเอาสิ่งต่าง ๆ มาเป็นแนวทางปฏิบัติหรือประพฤติปฏิบัติตามในสิ่งที่ตนนิยมชมชอบ อนึ่งการคิดด้วยตนเองนี้เป็นการอาศัยตนเองเป็นหลัก เป็นการทำให้เกิดความรู้ในระดับจินตตามยปัญญาซึ่งส่งผลให้เกิดเป็นความชอบและความยึดถือเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนคิด อันเป็นหนึ่งในหลาย ๆ สาเหตุที่ทำให้เกิดปมาณิกานั้นเอง^{๒๓}

๓. การกระทำเป็นเหตุแห่งปมาณิกา

การกระทำการใด ๆ ของบุคคลเป็นการนำความรู้ที่ได้จากการสดับจากภายนอกหรือจากการคิดไตร่ตรองด้วยตนเองจากภายในใจมาทดลองประพฤติปฏิบัติ เป็นการนำสิ่งที่ตนได้รับรู้มาพิสูจน์หาความจริง เมื่อผลปรากฏออกมาเป็นที่น่าพอใจก็จะเชื่อต่อสิ่งนั้นอย่างมั่นคง การมีประสบการณ์จากการได้ทดลองกระทำหรือปฏิบัติดังกล่าวจึงทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ ความรู้ที่เกิดจากการคิดหรือการได้สดับรับฟังมาหากผ่านการปฏิบัติทดลองดูแล้วพบว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเท็จ ไม่เป็นประโยชน์ มีโทษ ก็จะถูกปฏิเสธ แต่หากพบว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องจริงเป็นประโยชน์ ก็จะได้รับยอมรับเอาโดยอาการคือเชื่อมั่นสิ่งที่ตนรู้นั้นอย่างมั่นคงแน่วแน่และจริงจัง ความเชื่อที่เกิดขึ้นจากการมีประสบการณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนี้จึงเป็นความเชื่อที่มั่นคง มีพลัง และยากแก่การเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น การมีประสบการณ์จากการได้กระทำ ได้ประพฤติปฏิบัติ

^{๒๓} พระครูอนุกุลธรรมวงค์, ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓, หน้า ๒๑.

ด้วยตนเองทำให้เกิดความรู้ในระดับภาวานามยปัญญาได้ และความรู้ในระดับนี้ก็ทำให้เกิดการพอใจ การยึดถือเอาเป็นประมาณ หรือ ปมาณิกาได้ ทั้งยังเป็นความนิยมชมชอบเลื่อมใสศรัทธาอันเกิดจากการมีประสบการณ์โดยตรง เกิดจากการได้สัมผัสด้วยใจ และเกิดจากการรับรู้ด้วยปัญญาของตนเอง การมีประสบการณ์จากการกระทำจึงส่งผลให้เกิดเป็นความเลื่อมใสศรัทธาแบบปมาณิกาได้ เช่นเดียวกัน^{๒๔}

๔. ความรู้สึกเป็นเหตุแห่งปมาณิกา

ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บุคคลใดบุคคลหนึ่ง กลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งย่อมเป็นไปได้ทั้งในทางบวกและทางลบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเมินค่าของบุคคลที่มีต่อสิ่งใด ๆ นั้น กล่าวคือ ถ้าบุคคลมีการประเมินค่าว่าในใจว่าสิ่งใดดีมีประโยชน์ก็จะเกิดความรู้สึกรักชอบสิ่งนั้น และถ้าบุคคลมีการประเมินค่าว่าสิ่งใดไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ก็จะเกิดความรู้สึกไม่รัก ไม่ชอบ หรือรังเกียจสิ่งนั้น การประเมินรูปลักษณะภายนอกว่างดงามจับตามีสง่าราศีน่านับถือ การประเมินเสียงที่ได้ยินได้ฟังว่าไพเราะเสนาะหูน่ารับฟัง การประเมินวัตรแห่งการประพฤติปฏิบัติที่ได้เห็นว่าจับจิตจับใจน่าเลื่อมใส และการประเมินธรรมที่ได้รับรู้ว่าเป็นไปเพื่อความเจริญควรแก่การน้อมนำมาใส่ตน ควรแก่การเคารพบูชา การประเมินค่าต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนตัดสินจากความรู้สึกส่วนตนทั้งสิ้น เช่นเดียวกันกับที่ปมาณิกาศรัทธาก็อ้อมตัดสินจากการประเมินความรู้สึกส่วนตนไม่แตกต่างกัน

๒.๓.๒ ที่มาของปมาณิกาอันเกิดจากเหตุและปัจจัยภายนอก

๑. เสียงลือเสียงเล่าอ้างเป็นเหตุแห่งปมาณิกา

สิ่งที่บุคคลได้ยิน หรือได้รับฟังมาหากเป็นสิ่งที่ตนเองพึงใจแล้วย่อมจะส่งให้บุคคลเกิดความเชื่อในสิ่งที่ได้รับฟังโดยไม่ต้องอาศัยการพิสูจน์ว่าสิ่งที่ตนเองรับฟังมาเป็นเรื่องจริงหรือไม่เพียงใด ถ้าบุคคลประเมินด้วยตนเองแล้วว่าสิ่งที่ตนเองรับฟังมามีคุณค่า มีประโยชน์ ก็อย่างยิ่งปักใจเชื่อมั่นในการตัดสินใจของตนเอง การประเมินของบุคคลจากเสียงเล่าลือสรรเสริญเกียรติคุณที่ได้ยินได้ฟังมาก่อนให้เกิดเป็นความศรัทธาได้ไม่ยากนัก โดยเฉพาะการเล่าลือถึงคุณวิเศษอันเป็นที่ต้องการของบุคคลส่วนใหญ่ด้วยแล้วก็ยิ่งก่อให้เกิดเป็นศรัทธาในลักษณะปมาณิกาได้โดยง่าย รวมถึงการได้อ่านคำสรรเสริญในลักษณะที่เป็นลายลักษณ์อักษรด้วยเช่นเดียวกัน

๒. บุคคลต้นแบบเป็นเหตุแห่งปมาณิกา

เนื่องจากบุคคลต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอยู่เป็นประจำตลอดเวลา การมีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเรียนรู้จากการได้เห็น และสังเกตการกระทำของบุคคลอื่น จนเกิดการยอมรับในสิ่งที่เห็น หรือยอมรับการกระทำที่ตนเองได้เห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม ถูกต้อง ตรงกับทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความรู้สึก และบรรทัดฐาน รวมถึงจิตความชอบของตนที่มีอิทธิพลต่อความคิด ความศรัทธา การได้เห็นบุคคลที่มีลักษณะถูกต้องตรงจิตของตนย่อมส่งผลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาขึ้น จากนั้นจึงเกิดการประพฤติปฏิบัติตามแบบ หรือเลียนแบบการกระทำของบุคคลที่ตนเอง

^{๒๔} พระครูอนุกูลธรรมวงศ์, ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓, หน้า ๒๒.

เลื่อมใสศรัทธา ยิ่งถ้าการปฏิบัติดังกล่าวส่งผลให้เกิดสิ่งที่ตนเองพึงพอใจความเลื่อมใสศรัทธาก็ย่อมเพิ่มทวีคูณสูงขึ้น ความศรัทธาจากการได้เห็นและปฏิบัติตามจึงเป็นเหตุแห่งปมาณิกาได้

๒.๔ หน้าทีของปมาณิกา

ปมาณิกา มีหน้าที่อันสำคัญ ๒ ประการ ได้แก่ ทำลายหรือกำจัดอติมานะหนึ่ง และป้องกันวิจิกิจฉาไม่ให้เกิดขึ้นหนึ่ง^{๒๕}

๒.๔.๑ ปมาณิกามีหน้าที่ทำลายหรือกำจัดอติมานะ

อติมานะ หมายถึง ความเย่อหยิ่ง ความจองหอง ความถือตัวความยกตนให้ยิ่งกว่าใคร ๆ ความดูหมิ่นผู้อื่นเห็นว่าเขาเลวกว่าตนไปเสียทุกแง่ทุกมุม ซึ่งอติมานะนี้ต้องแก้ด้วยการรู้จักประมาณตน ดังปรากฏในปปัญจสูทนี ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุรู้ชัดว่าภิกขมา วิสมโลภะ พยาบาท โกธะ อุปนาหะ มกฺขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาธฺมยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ เป็นธรรมเครื่องเศร้าหมองของจิตด้วยประการฉะนี้ แล้วก็ละอภิกขมา

วิสมโลภะ พยาบาท โกธะ อุปนาหะ มกฺขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาธฺมยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ อันเป็นธรรมเครื่องเศร้าหมองของจิตเสียได้แล้ว ในกาลนั้น เธอเป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า”^{๒๖}

และปรากฏในสุตตันตปิฎก ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ ควรเจริญเพื่อกำหนดรู้ราคะ ฯลฯ เพื่อความสิ้นไปเพื่อละ เพื่อสิ้นไป เพื่อเสื่อมไป เพื่อคลาย เพื่อดับ เพื่อปล่อยวางราคะ ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการควรเจริญเพื่อรู้อย่าง ฯลฯ เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละ เพื่อสิ้นไป เพื่อเสื่อมไป เพื่อคลาย เพื่อดับ เพื่อสละ เพื่อปล่อยวางโทสะ โมหะ โกธะ อุปนาหะ มกฺขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาธฺมยยะถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ”^{๒๗}

ดังนั้นแล้ว อติมานะ ความเย่อหยิ่ง ความจองหอง ความถือตัว ความยกตน และความดูหมิ่นผู้อื่นย่อมถูกทำลายให้หมดไปเมื่อปมาณิกาเกิดขึ้น การกำจัดอติมานะนี้จึงเป็นหน้าที่ทั้งทางตรงและทางอ้อมของปมาณิกา

๒.๔.๒ ปมาณิกามีหน้าที่ทำลายหรือกำจัดวิจิกิจฉา

วิจิกิจฉา หมายถึง ความมีลักษณะที่สงสัย ลังเลใจ ตัดสินใจไม่ได้ในเรื่องของสภาพธรรม มีความคิดเห็นเป็น ๒ อย่าง อุปมาเหมือนทาง ๒ แพร่ง เช่น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มีคุณจริง

^{๒๕} พระครูอนุกุลธรรมวงศ์, ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓, หน้า ๒๓.

^{๒๖} พระพุทธโฆสเถระรจนา, อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

ปปัญจสูทนี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๔.

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/ ๗๑/ ๖๓-๖๔.

^{๒๗} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๘๒/๓๑๖-๓๑๗.

หรือไม่ นรก สวรรค์ ขาดหน้ามีจริงหรือไม่ บาปบุญมีจริงหรือไม่ และผลของบาปบุญให้ผลได้จริงหรือไม่ วิจิตรจินดาเจตสิกเกิดก็บอกคุณลจิตประเภทโมหมูลจิต วิจิตรจินดาสัมปยุตต์เพียงดวงเดียวเท่านั้น

วิจิตรจินดา โดยทั่วไป จึงมุ่งหมายถึงความล่งเลงสัยในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สงสัยในชั้นที่เป็นอดีต สงสัยในชั้นที่เป็นอนาคต สงสัยในชั้นที่เป็นอดีตและอนาคต สงสัยในปฏิจจนูปบาท ดังนั้นจึงมุ่งหมายถึงความล่งเลงสัยในเรื่องสภาพธรรมด้วยเป็นสำคัญ ซึ่งผู้ที่ละความล่งเลงสัยจนหมดสิ้น คือ พระโสดาบัน แต่ก่อนจะถึงความเป็นพระโสดาบันก็ต้องอาศัยพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง และปัญญาที่เจริญขึ้นก็จะค่อย ๆ ละความล่งเลงสัยได้ที่ละเล็กละน้อยจนหมดไปไปในที่สุดน้อย พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมที่จะค่อย ๆ ละความล่งเลงสัยด้วยธรรม ๖ ประการ ได้แก่ ๑. ความสดับมาก ๒. การสอบถาม ๓. ความชำนาญในวินัย ๔. ความน้อมใจเชื่อ ๕. ความมีกัลยาณมิตร ๖. การเจรจาแต่เรื่องที่เป็นที่สบาย

ความสดับมาก เพราะเป็นผู้ฟังพระธรรมมากด้วยความเข้าใจในพระธรรม เมื่อมีความเข้าใจพระธรรมมากขึ้นเข้าใจว่าทุกอย่างเป็นธรรมตาย่อมจะค่อย ๆ ละคลายความไม่เชื่อหรือความสงสัยในพระพุทธเจ้า พระธรรมได้ เพราะฉะนั้นการฟังพระธรรมจึงเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่จะละคลายความสงสัยเสียได้

การสอบถาม เมื่อไม่เข้าใจก็สอบถาม และเมื่อได้เข้าใจในคำตอบปัญหาเจริญขึ้นจึงจะละคลายความสงสัยในสิ่งที่ถามและในพระธรรมของพระพุทธเจ้าได้

ความชำนาญในวินัย เพราะเข้าใจถึงเหตุและผลของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงตามความเป็นจริงในส่วนอื่นๆ ย่อมละคลายความสงสัยเสียได้

ความน้อมใจเชื่อหรือปมาณิกา หมายถึง น้อมใจด้วยศรัทธาทั้งในพระพุทธเจ้าและพระธรรม ซึ่งเมื่อมีศรัทธาหนักแน่นเพียงพอก็ย่อมจะละคลายความสงสัยเสียได้

ความมีกัลยาณมิตร เพราะอาศัยผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรม และที่สำคัญคือเป็นผู้มีคุณธรรมย่อมสามารถเกื้อกูลบุคคลนั้นได้ ทำให้ละคลายความสงสัยได้

การเจรจาแต่เรื่องที่เป็นที่สบาย การสนทนาพูดคุยถึงพระธรรมของพระพุทธเจ้า การสนทนาในคุณพระรัตนตรัยย่อมทำให้เกิดศรัทธา เกิดความเข้าใจในพระธรรม ซึ่งย่อมละคลายความสงสัยในพระรัตนตรัยได้

เมื่อปมาณิกามีหน้าที่ทำลายความล่งเลงสัยอันเป็นอกุศลธรรมประเภทนิวรณ์ธรรมที่เป็นเครื่องขวางกั้นความเจริญหรือขัดขวางจิตใจไม่ให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ความล่งเลงสัยดังกล่าวเป็นเหตุบุคคลคอยพะวงสงสัยและไม่แน่ใจในสิ่งที่ตนเองปฏิบัติรวมถึงผลที่จะเกิดตามมา จึงทำให้เกิดความกังวลใจ ทำอะไรไม่เต็มความสามารถทั้งกายและใจ แต่เมื่อบุคคลมีปมาณิกายึดถือแนวทางในการปฏิบัติแน่วแน่ ปมาณิกาย่อมจะไม่ทำให้เกิดความสงสัยลังเลในเรื่องใด ๆ ที่ตนเองเชื่อหรือไม่สงสัยลังเลในตัวบุคคลที่ตนเชื่อ จึงทำให้การปฏิบัติธรรมเกิดผลได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ตามกำลังศรัทธาที่มีอยู่^{๒๘}

๒.๕ ประโยชน์ของปมาณิกา

^{๒๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๕/๔๙.

๒.๕.๑ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งศรัทธา

ศรัทธา^{๒๙} หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส โดยทั่ว ๆ ไปแล้วแบ่งศรัทธาออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ศรัทธาที่เกิดโดยไม่ต้องใช้ปัญญาแสวงหาความจริง
๒. ศรัทธาที่เกิดโดยใช้ปัญญาแสวงหาความจริง
๓. ศรัทธาที่เกิดจากประสบการณ์ของตนเอง

ในพระพุทธศาสนาแบ่งศรัทธาออกเป็น ๔ อย่าง^{๓๐} คือ

๑. กัมมศรัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่ากรรมดีกรรมชั่วเป็นเหตุปัจจัยที่จะก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป

๒. วิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วจะต้องมีผลติดตามมา

๓. กัมมัสสกตาศรัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือ เชื่อว่าแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบเสวยผลของกรรมนั้น

๔. ตถาคตโพธิศรัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ คือ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้สัจธรรมด้วยพระองค์เองโดยชอบ

ทุกสิ่งทุกอย่างมีเหตุปัจจัยก่อให้เกิด ศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใสก็เช่นเดียวกัน โดยศรัทธาที่เกิดจากอารมณ์เป็นสำคัญโดยไม่ต้องแสวงหาความจริงนั้นย่อมมีปัจจัยมาจากปมาณิกา โดยเฉพาะ ศาสนาต่าง ๆ ที่มักจะดึงศาสนิกชนของตนด้วยศรัทธาประเภทนี้กันมากเพราะจะทำให้เกิดความจงรักภักดีต่อลัทธิศาสนาของตนโดยไม่สนใจเหตุผลใด ๆ นั้นเอง

๒.๕.๒ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งปิติ

ปิติ หรือที่พบเห็นเขียนกันทั่วไปว่า ปิติ หมายถึง ปลาบปลื้มใจ อิ่มใจ หรือความปลาบปลื้มใจ ความอิ่มใจ ปิตินี้เมื่อเกิดขึ้นแก่ใครก็จะทำให้หน้าตาแจ่มชื่นเบิกบาน จิตใจแจ่มใส เป็นความอิ่มเอิบที่ซาบซ่านไปทั่วร่างกาย^{๓๑}

ปิติ แบ่งตามอาการออกได้เป็น ๕ ประเภท^{๓๒} ได้แก่

๑. ขุพทกาปิติ ได้แก่ ปิติเล็กน้อยพอนลูกชนชั้น น้ำตาไหล น้ำตาลอ หรือน้ำตาซึมด้วยความอิ่มเอิบด้วยความยินดี

๒. ขณิกาปิติ ได้แก่ ปิติชั่วขณะ ความรู้สึกแปลบ ๆ ดุจฟ้าแลบ หรือความรู้สึกเหมือนยุ่ง กัด มดไต่ ไรตอม หรือคล้ายมีประจุก้อน ๆ ยุบยิบหรือแปลบ ๆ ตามบางส่วนของกายหรือใบหน้า

^{๒๙} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน, ฉบับที่ ๒๘ ,๒๕๓๖, หน้า ๘.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๑.

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๖.

^{๓๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๙/๓๐.

๓. โลกกันตีกาปีติ ได้แก่ ปีติเป็นระลอก มีความรู้สึกไหลซู่เป็นระยะๆ ดุจดังคลื่นที่ซัดฝั่ง เป็นระลอก ๆ เช่น รู้สึกขนหัวลุกชันเป็นระลอก ๆ ความรู้สึกซู่ซำกายเช่นขนลุกชันเป็นระลอก ๆ (คล้ายตั้งอาการเวลาปวดท้องถ่าย)

๔. อุพเพคาปีติ ได้แก่ ปีติโลดลอย ใจฟู รู้สึกตัวเบา หรือรู้สึกราวกับว่าตัวลอย เปล่งอุทานเป็นคำพูดต่าง ๆ นา ๆ ออกมาด้วยความอัมเอิบ ร้องไห้โฮ สะอึกสะอื้นหรือตัวโยกคลอน ร่างกายสั่นเทิ้ม เรียกปีติแบบนี้ว่าปีติแบบโลดโผน

๕. ฌรณาปีติ ได้แก่ ปีติซาบซ่าน อัมเอิบ ซาบซ่านอาบไปทั่วร่าง เย็นซาบซ่าน หรือคล้ายมีมวลประจุอ่อน ๆ ลูบไล้ซาบซ่านไปทั่วร่าง เป็นองค์ประกอบของสมาธิโดยทั่ว ๆ ไป

มีพุทธพจน์แสดงศรัทธาเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดปีติไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งปีติ ควรกล่าวหาว่าความปราโมทย์ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้ซึ่งความปราโมทย์ว่ามีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวหาว่าไม่มีเหตุที่อิงอาศัย ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นเหตุที่อิงอาศัยแห่งความปีติปราโมทย์ ควรกล่าวหาว่าศรัทธา ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้ซึ่งศรัทธาว่ามีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวหาว่าไม่มีเหตุที่อิงอาศัย”^{๓๓}

๒.๕.๓ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งศีล

ปมาณิกาเป็นปัจจัยให้เกิดการปฏิบัติตามศีล หรือข้อปฏิบัติหรือการกระทำตามแนวทางต่างๆ อันเป็นข้อสิกขาหรือบทบัญญัติทางศาสนา การปฏิบัติตามศีลสิกขาต้องอาศัยปมาณิกาเป็นปัจจัย เริ่มจากการยึดถือในข้อปฏิบัติเป็นประมาณ เมื่อพอใจในข้อปฏิบัตินั้น ๆ แล้วก็ปลงใจเชื่อในข้อปฏิบัติที่เรียกว่าศรัทธา คือเชื่อในข้อปฏิบัติที่ปฏิบัติตามศีล กล่าวได้ว่าต้องอาศัยศรัทธาเป็นหลักเพื่อให้เกิดการยอมรับและสมัครใจปฏิบัติตามกฎข้อบัญญัตินั้น ๆ โดยไม่มีการโต้แย้งคัดค้านหรือฝ่าฝืนกฎข้อบัญญัติดังกล่าว โดยศรัทธาที่ใช้ทั้งสองลักษณะคือศรัทธาที่ใช้เหตุผลและไม่ใช้เหตุผลดังนี้

แรงจูงใจที่ต้องการในการปฏิบัติตามศีลแบบพุทธธรรม ได้แก่ อาการวดีศรัทธาคือ ความมั่นใจ (Confidence) ในกฎแห่งกรรม โดยมีความเข้าใจพื้นฐานมองเห็นเหตุผลว่าพฤติกรรมและผลของมันจะต้องเป็นไปตามแนวทางแห่งเหตุปัจจัย

ส่วนแรงจูงใจที่ต้องการปฏิบัติตามศีลของศาสนาเทวนิยม ได้แก่ ศรัทธาแบบภักดี (Faith) คือเชื่อยอมรับและทำตามสิ่งใด ๆ ก็ตามที่กำหนดว่าเป็นเทวประสงค์ โดยมอบความไว้วางใจให้อย่างสิ้นเชิงและไม่ต้องถามหาเหตุผล ศรัทธาจึงเป็นหลักยึดช่วยคุ้มศีลไว้โดยเหนี่ยวรั้งจากความชั่วและทำให้มั่นคงในสุจริต ศรัทธาเพื่อการนี้แม้ไม่มีความคิดหรือเหตุผล คือ ไม่ประกอบด้วยปัญญาก็ได้ และปรากฏบ่อย ๆ ว่าศรัทธาแบบเชื่อโดยไม่คิดถึงเหตุผลนั้นใช้ประโยชน์ในขั้นศีลได้ดีกว่าศรัทธาที่มีการใช้ปัญญา^{๓๔}

๒.๕.๔ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งสมาธิ

^{๓๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๐/๗๐๔-๗๘๔.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕, หน้า ๗๒๗.

ศรัทธา ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้ซึ่งศรัทธาว่ามีเหตุที่อิงอาศัย มิได้กล่าวว่าไม่มีเหตุที่อิงอาศัย”^{๓๘}

ปมาณิกาจึงช่วยให้เกิดสมาธิได้ ทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดปิติสุข และในแง่ที่ทำให้จิตใจเกิดความปราโมทย์ เกิดปิติปีสัสสัทธิ ความสุข ความสงบมั่นคง และในแง่ที่ทำให้เกิดความเพียรพยายาม ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคงแน่วแน่ ศรัทธาประเภทนี้แม้เป็นศรัทธาแบบญาณวิปยุตต์ก็ใช้ได้ โดยมีคำรับรองว่า “ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดสมาธิ ศรัทธาเพื่อการนี้แม้เป็นแบบเชื่ออย่างเดียวโดยไม่ใช้ความคิดเหตุผลก็ใช้ได้เช่นเดียวกัน”

๒.๕.๕ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งปัญญา

ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธาเพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงปัญญาไว้ถึง ๓ ระดับ ซึ่งปัญญาทุกประเภทนั้น ต้องสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ไม่มีอะไรสำคัญมากน้อยไปกว่ากัน เนื่องจากการจะข้ามสะพานไปได้ ต้องเดินผ่านตั้งแต่ต้นสะพาน ผ่านกึ่งกลางสะพาน แล้วจึงจะถึงปลายสะพานข้ามฟากได้ ปัญญา ๓ ระดับก็เป็นฉันทันนั้น คือ เริ่มจากเข้าใจว่าอะไรคือกุศลและอกุศล เข้าใจกระบวนการธรรมชาติตั้งแต่กฎแห่งกรรมถึงไตรลักษณ์ และสุดท้ายจึงตระหนักถึงสภาวะของทุกข์และแนวทางการดับทุกข์ โดยผู้มีปัญญานั้นจะต้องประกอบการพัฒนาปัญญาของตน ๓ ประการ^{๓๙} ได้แก่

๑. สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการได้ฟัง ได้อ่าน ได้เรียนรู้เรื่องราวจากผู้อื่น ซึ่งเป็นความรู้ที่นำมากำหนดแนวคิดของเราเอง และนำไปใช้ในการทำงานการใช้ชีวิต เป็นการสร้างปัญญาขั้นแรกของมนุษย์ สุตมยปัญญานี้ไม่อาจทำให้เราหลุดพ้นไปจากกิเลสได้ เพราะเป็นปัญญาที่เกิดจากความเชื่อที่ได้ยินมา หรือการสอนต่อกันมาจนกลายเป็นความเชื่อโดยไม่สนใจว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องหรือไม่ จนกลายเป็นการหลงงมงาย

๒. จินตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการเอาสุตมยปัญญาที่ได้เรียนรู้มาพิจารณาคว่ำว่ามีเหตุผลควรเชื่อถือได้หรือไม่ และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์กับตนเอง หรือนำไปสู่ทางพ้นทุกข์ได้หรือไม่

๓. ภวานามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติจนรู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นปัญญาที่แท้จริง เป็นการต่อยอดจากสุตมยปัญญาและจิตมยปัญญา โดยจะเป็นไปในรูปแบบของการรู้ คิด และทำ ภวานามยปัญญาในทางธรรมเพื่อการหลุดพ้นนั้นจะเกิดจากการปฏิบัติสมาธิกรรมฐานและการวิปัสสนาจนเกิดความประจักษ์แจ้งในความมีใจตัวตน สัตว์ บุคคล ของขันธ์ ๕ เพราะประกอบด้วยรูปธรรมและนามธรรมเท่านั้น แม้อใจ หรือ วิญญาณ ก็ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเห็นดังนี้แล้วก็จะไม่เหลือคุณค่าสาระใด ๆ ที่จะต้องยึดถือให้เกิดความทุกข์ทรมานบีบคั้นจิตใจอีกต่อไป ส่วนภวานายปัญญาในทางโลกก็คือการลงมือทำในสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เชี่ยวชาญจนแตกฉานในสิ่งนั้น ๆ

เมื่อปมาณิกาเป็นปัจจัยรากฐานของทุกสิ่งทำให้เกิดสมาธิ ปมาณิกาก็สามารถเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญาได้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากสมาธิและปัญญาต่างต้องเป็นเครื่องอาศัยซึ่งกัน โดย

^{๓๘} ส.น. (ไทย) ๑๖/๖๙/๓๐.

^{๓๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒/๔๗๕-๔๗๖.

อาศัยศรัทธาเป็นกำลังสำคัญเบื้องต้นในการก้าวสู่สมาธิและระดับที่สูงยิ่งขึ้นไปจนถึงที่สุด เป็นศรัทธาที่ส่งเสริมความคิดวิจยวิจารณ์จนทำให้เกิดความก้าวหน้าแก้ปัญหาอันเป็นลักษณะของการใช้ศรัทธาเพื่อช่วยเกื้อหนุนสมาธิและปัญญาให้เกิดขึ้น ศรัทธาจึงนับเป็นขั้นแรกหรือขั้นต้นที่สำคัญในการพัฒนาปัญญา โดยศรัทธาเป็นเพียงขั้นตอนต้นในกระบวนการพัฒนาปัญญา และอาจสามารถกล่าวได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สุดด้วยเช่นเดียวกัน

๒.๕.๖ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งความกล้าหาญ

ความกล้าหาญ หมายถึง ไม่เกรงกลัวภัยอันตรายใด ๆ มีความกล้าที่จะคิด กล้าที่จะพูด และกล้าที่จะทำโดยไม่มีความกลัว ความหวาดหวั่น หรือความอ่อนไหว ปมาณิกาเป็นปัจจัยให้เกิดความกล้า ซึ่งเบื้ององค์ธรรมหมวดหนึ่ง

ในเวสาลีชกธรรม^{๔๐} หรือหลักธรรม ๕ ประการที่ทำให้เกิดความกล้าหาญ เกิดความเชื่อมั่น เกิดความภาคภูมิใจไม่หวาดหวั่น ได้แก่

๑. ศรัทธา หรือ สัทธา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล (เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ) หากคนเรามีความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลแล้วละก็ย่อมทำให้เรามีความมั่นใจในความกล้าหาญมากขึ้น

๒. ศีล คือ ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาเพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม เพื่อประโยชน์ขั้นพื้นฐานคือความสุขและการไม่เบียดเบียนในสังคม

๓. พหุสัจจะ แปลว่า ความเป็นผู้ได้สติดีมาก หมายถึงการได้ศึกษาเล่าเรียนมาก การมีความรู้ประสบการณ์มาก เรียกบุคคลผู้มีภาวะอย่างนั้นว่าพหุสูต คือผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ผู้มีความรู้มาก ผู้คงแก่เรียน นักปราชญ์

๔. วิริยารัมภะ หมายถึง การปรารถนาความเพียร คือ ลงมือทำความเพียรอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ส่วนวิริยะนั้น แปลว่า ความเพียร ความพยายาม ความกล้าที่จะลงมือทำ เป็นแนวทางให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์ เป็นการลงมือปฏิบัติลงมือทำงานที่ตนชอบที่ตนรักด้วยความพากเพียรพยายาม ทำด้วยความสนุก กล้าหาญ กล้าเผชิญกับความทุกข์ยาก ปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้นโดยไม่ย่อท้อ ไม่สิ้นหวัง จนกว่าจะบรรลุเป้าหมายคือความสำเร็จ

๕. ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน รู้บาปบุญคุณโทษ รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธาเพื่อให้เชื่อที่มีประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างงมงาย

เมื่อปมาณิกาเป็นเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดศรัทธาซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าหาญ จึงกล่าวได้ว่า ปมาณิกาเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความกล้าหาญได้เช่นเดียวกัน

๒.๕.๗ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งแรงจูงใจ

แรงจูงใจ เป็นสิ่งซึ่งควบคุมพฤติกรรมและการกระทำของบุคคล อันเกิดจากความต้องการหรือความปรารถนาที่จะดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองประสงค์ เช่น แรงจูงใจเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย ๔ เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่ได้ หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งก็คือแรงจูงใจเป็นเหตุผลของการกระทำนั่นเอง

^{๔๐} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๒๗.

แรงจูงใจไม่เพียงแต่มีรากฐานมาจากความต้องการ แต่แรงจูงใจยังเป็นตัวกำหนดทิศทางของการดำเนินชีวิตที่จะทำให้ความต้องการเหล่านั้นได้รับความพอใจด้วย นั่นคือ บุคคลมักจะได้รับการจูงใจไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งโดยเฉพาะเสมอ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายบางอย่างโดยเฉพาะ แต่แรงจูงใจก็ไม่ได้กำหนดหรือให้ทิศทางไปในทิศทางเดียวกันตลอดเวลา เช่น บุคคลมีวิธีที่ทำให้ตนเองได้รับความพอใจจากความอบอุ่นได้หลายวิธี เช่น ซ้อใส่เสื้อกันหนาว ผิงไฟ หรือใช้เครื่องทำความร้อน เป็นต้น

โดยแรงจูงใจจะนำบุคคลให้มีการกระทำในลักษณะหนึ่งโดยเฉพาะที่สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ บุคคลที่ยึดถือเอาปมาณิกาเป็นเครื่องยึดถือเพื่อการประพฤติปฏิบัติในการที่จะสร้างให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสโดยอาศัยแรงจูงใจผลักดันให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต การนำเอาปมาณิกามาเป็นตัวกำหนดเป้าหมาย กำหนดทิศทางของชีวิตเพื่อให้บรรลุถึงซึ่งประโยชน์กับตนเองล้วนอาศัยความแน่วแน่ในการปฏิบัติซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล^{๔๑}

ทั้งนี้แรงจูงใจจะมีอิทธิพลต่อชีวิตของบุคคลเพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของความเลื่อมใสศรัทธาซึ่งเป็นเงื่อนไข หรือเป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลเกิดแรงจูงใจในการกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการตามจุดมุ่งหมาย เช่น พระวักลิ^{๔๒} ที่มีรูปปมาณิกาในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเกิดเป็นแรงจูงใจให้พยายามหาวิธีเฝ้ามองพระพุทธรองค์ จนสมเด็จพระบรมมหาศาสดาต้องใช้พุทธภาษิตทรงสอนว่า

“โย ธมมํ ปสสตี โส มํ ปสสตี” ความว่า ดูก่อนวักกลี ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม การที่จะเห็นเราตถาคตที่แท้จริงคน ๆ นั้นต้องเห็นธรรมจึงได้ชื่อว่าเห็นเรา พระวักลิจึงได้เข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพานด้วยความหลงใหลในรูปของพระพุทธรองค์ ดังนี้

จึงสรุปได้ว่าปมาณิกามีอำนาจในการควบคุม หรือครอบงำให้บุคคลมีความพยายาม หรือมีแรงจูงใจที่จะกระทำการใด ๆ ก็ตามเพื่อให้ตนเองได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ อาศัยอำนาจของความ ต้องการเป็นแรงจูงใจขับเคลื่อนไปให้ถึงเป้าหมายที่วางไว้ กล่าวได้ว่า ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งแรงจูงใจให้บุคคลดำเนินการด้วยวิธีต่าง ๆ กันตามแต่จริตของแต่ละบุคคล^{๔๓}

๒.๕.๘ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ

สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ หมายถึง สิ่งที่จิตของบุคคลเข้าไปยึดไว้เพื่อการพึ่งพายามที่ประสบกับปัญหาหรืออุปสรรคที่ยากแก่การแก้ไข เมื่อพบกับวิกฤติของชีวิต เมื่อพบกับความหวาดกลัว หรือพบกับภัยอันตรายต่าง ๆ สิ่งยึดเหนี่ยวดังกล่าวนี้จะกระตุ้นให้บุคคลมีความมั่นใจ แน่วแน่ ไม่ลังเลปราศจากความหวาดกลัวที่จะกระทำการใด ๆ ตามที่ตนเองเชื่อมั่น เมื่อบุคคลมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจก็ย่อมไม่เกรงต่อภัยอันตรายใด ๆ ดังปรากฏความในธัชคคสูตร ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี พึงระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิด ความกลัวไม่พึงมีแก่เธอทั้งหลาย ถ้าว่าเธอทั้งหลายไม่พึงระลึกถึงพระพุทธรเจ้าผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้องอาจกว่านรชน ที่นั่น เธอทั้งหลายพึงระลึกถึงพระธรรมอันนำออกจากทุกข์ อันพระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้ว ถ้าเธอทั้งหลาย

^{๔๑} พระครูอนุกูลธรรมวงศ์, ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓, หน้า ๓๒.

^{๔๒} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๒๔๘/๓๕๙.

^{๔๓} พระครูอนุกูลธรรมวงศ์, ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓, หน้า ๓๓.

ไม่เพียงระลึกถึงพระธรรมอันนำออกจากทุกข์ อันพระพุทธานุภาพแสดงดีแล้ว ที่นั่น เธอทั้งหลายพึงระลึกถึงพระสงฆ์ผู้เป็นบุญเขต ไม่มีบุญเขตอื่นยิ่งไปกว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายระลึกถึงพระพุทธานุภาพ พระธรรม และพระสงฆ์อยู่ ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ความขนพองสยองเกล้าก็ดี จักไม่มีเลย”^{๔๔}

ปมาณิกา หรือการถือเอาประมาณในสิ่งต่าง ๆ นั้นเปรียบเสมือนกับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดความศรัทธา เกิดความเลื่อมใส และยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ให้เกิดความกลัว ทำให้เกิดความแน่วแน่มั่นคง การที่บุคคลถือเอาปมาณิกาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ก็จะทำให้สามารถสร้างแรงกระตุ้นในการเผชิญอุปสรรค หรือถ้าที่จะก้าวเดินไปข้างหน้าได้อย่างแน่วแน่มั่นคง ดังเช่นอุปติสสะเกิดความศรัทธาแบบรูปปมาณิกาในพระอัชชีซึ่งมีกริยางดงามควรแก่การเลื่อมใส จึงคิดคำนึงขึ้นว่า

“นักบวชเห็นปานนี้เรายังไม่เคยพบเลย คงจะเป็นอรหันต์ หรือผู้บรรลุพระอรหัตตมรรคในโลก โฉนหนอเราพึงเข้าไปหาภิกษุนี้แล้วถามว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร”

พระอัชชีเถระจึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุ เราแลเป็นผู้ใหม่ บวชแล้วไม่นาน เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้ เราก็จักไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารก่อน” และเมื่ออุปติสสะขอให้พระเถระแสดงธรรม ท่านจึงกล่าวว่า “ธรรมเหล่านี้เดิมเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และเหตุแห่งความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”^{๔๕}

ดังกล่าวดังกล่าวทำให้อุปติสสะเข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพานโดยมีปัจจัยจากปมาณิกาศรัทธาและความต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจโดยแท้

แต่การยึดถือเอาปมาณิกาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจนี้มีความสำคัญอยู่ที่แนวทางในการยึดเหนี่ยวว่าจะจะเป็นไปในทิศทางใด หากสิ่งที่ยึดเหนี่ยวเป็นไปในทางที่ไม่ดีงาม สิ่งยึดเหนี่ยวนั้นก็กลายเป็นสิ่งกระตุ้นหรือแรงขับให้บุคคลกระทำในสิ่งที่ไม่ดีงาม ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลยึดถือเอาปมาณิกาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการสร้างคุณงามความดี สร้างในสิ่งที่ดีงามมีประโยชน์ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดี ไม่ตกอยู่ในอำนาจของอกุศล ดังปรากฏในคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความว่า

“อานนท์ พวกชนผู้ถือประมาณย่อมประมาณในเรื่องนั้นว่าธรรมของชนแม้นี้ก็เหล่านั้น และธรรมของชนแม้อื่นก็เหล่านั้นแหละ เหตุไฉนบรรดาคน ๒ คนนั้น คนหนึ่งเลว คนหนึ่งดี ก็การประมาณของผู้ถือประมาณเหล่านั้นเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลเพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน อานนท์ ใน ๒ คนนั้น บุคคลใดเป็นผู้งดเว้นจากบาป มีการอยู่ร่วมเป็นสุข พวกคนที่ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกันย่อมยินดีด้วยการอยู่ร่วมกัน เขาได้กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง ได้กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ได้แห่งตลอดแม้ด้วยทิวติ ย่อมได้วิมุตติแม้ที่เกิดในสมัยดูกรอานนท์ บุคคลนี้ดีกว่าและประณีตกว่าบุคคลที่กล่าวข้างต้นโน้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกระแสแห่งธรรมย่อมถูกต้อง บุคคลนี้ใครเล่านอกจากตถาคตจะพึงรู้เหตุนี้ เพราะเหตุนี้

^{๔๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๖๕-๘๖๖/๒๖๓-๒๖๕.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓.

แหละ เธอทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้ชอบประมาณในบุคคล และอย่าได้ถือประมาณในบุคคล ย่อมทำลายคุณวิเศษของตน เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้”^{๔๖}

จะเห็นได้ว่า ปมาณิกา มิใช่เป็นเพียงหลักการที่ยึดถือเอาเพียงแค่ว่า เสียง ลักษณะ และธรรมเป็นเครื่องยึดถือเพียงอย่างเดียว แต่ปมาณิกายังต้องอาศัยความต้องการ แรงจูงใจ และสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในการที่จะดำเนินการไปในทิศทางต่าง ๆ ตามที่ต้องการ ปมาณิกาจึงมีความสำคัญในฐานะของการสร้างให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อถือ ความเลื่อมใสต่อตัวบุคคล และยังเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลอีกด้วย^{๔๗}

๒.๕.๙ ปมาณิกาเป็นปัจจัยแห่งพฤติกรรมหรือการกระทำ

พฤติกรรมหรือการกระทำ หมายถึง อาการที่แสดงออกทางร่างกาย ทางความคิด และทางความรู้สึก เพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้า

สิ่งเร้า → อินทรีย์ → การตอบสนอง (พฤติกรรม)

การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมหรือการกระทำเริ่มต้นจากสภาพที่ขาด อาจจะเป็นทางจิตใจหรือทางกายก็ได้ เมื่อขาดสมดุลก็เกิดแรงผลักดันทำให้ร่างกายเข้าสู่สภาวะเตรียมพร้อม ในสภาวะเช่นนี้บุคคลจะมองหาเป้าเพื่อพุ่งไปสู่ และหาทิศทางที่จะไปสู่เป้า เมื่อสามารถหาเป้าและทิศทางได้แล้วก็จะแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำออกไป หลังจากที่ได้แสดงพฤติกรรมออกไปแล้วร่างกายหรือจิตใจก็จะเข้าสู่สภาวะสมดุล สภาวะร่างกายมักเข้าสู่สภาวะปกติจนกว่าจะเกิดสภาพที่ขาดอีกครั้งหนึ่ง จึงจะเริ่มเข้าสู่วงจรการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมหรือการกระทำใหม่

องค์ประกอบของพฤติกรรม^{๔๘} ได้แก่

๑. การรับรู้ เป็นการแปลความหมายจากการสัมผัส โดยเริ่มตั้งแต่การมีสิ่งเร้ามากระทบกับอวัยวะรับสัมผัสทั้งห้าและส่งกระแสประสาทไปยังสมองเพื่อการแปลความ

๒. การเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกฝน มิใช่ผลจากการตอบสนองของสัญชาตญาณ อุบัติเหตุ หรือความบังเอิญ

๓. การคิด เป็นกระบวนการของสมองในการสร้างสัญลักษณ์หรือภาพให้ปรากฏในสมอง เพื่อเป็นตัวแทนของวัตถุ สิ่งของ เหตุการณ์ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ

เมื่อบุคคลเกิดความชอบหรือศรัทธาแบบปมาณิกาก็จะทำให้เกิดพฤติกรรมตามมา เพราะความคิดหรือปมาณิกาเป็นสิ่งเร้า เป็นปัจจัยทำให้เกิดความเลื่อมใส ความศรัทธา จนเกิดเป็น

^{๔๖} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕๐/๗๕.

^{๔๗} พระครูอนุกุลธรรมวงศ์, ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓, หน้า ๓๙.

^{๔๘} สมโภชน์ เอี่ยมสุภาสิต, ทฤษฎีและเทคนิคการปรับพฤติกรรม, ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๐, หน้า ๙๗.

พฤติกรรมหรือการกระทำ ทั้งนี้การเกิดปมมานิภาแบบมีเหตุผลและไม่มุ่งหมายก็ย่อมจะทำให้เกิดพฤติกรรมหรือการกระทำที่กึ่งที่เหมาะสม และเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

ปมมานิกาที่เป็นปัจจัยให้เกิดพฤติกรรมหรือการกระทำที่แสดงออกนั้นนับว่ามีความสำคัญมากเพราะเมื่อบุคคลรู้เห็นสิ่งใด หากไม่เกิดความชอบต่อสิ่งนั้น ๆ ก็จะไม่เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรมหรือไม่เกิดการกระทำใด ๆ แต่หากเกิดความชอบแล้วก็จะมีการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา ยิ่งชอบและเลื่อมใสมากความรุนแรงของพฤติกรรมการกระทำก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย^{๔๙}

สรุปว่า ปมมานิกา หมายถึง หลักเกณฑ์ในใจที่ใช้วัดเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในบุคคล ๔ ประเภท ได้แก่

๑. รูปร่างปมมานิกา เป็นการถือเอารูปร่างที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่าควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา

๒. โสฬสปมมานิกา เป็นการถือเอาเสียงที่ได้ยินเป็นประมาณในใจว่าควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา

๓. ลูษัปปมมานิกา เป็นการถือเอาสิ่งของเครื่องใช้ ความเป็นอยู่ที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่าควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา

๔. ธัมมปมมานิกา เป็นการถือเอาธรรมที่พิจารณาเป็นประมาณในใจว่าควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา

หน้าที่ของปมมานิกา ได้แก่ การทำลายอติมานะ คือ ความเย่อหยิ่ง ความจองหอง ความถือตัว ความยกตน ความดูหมิ่นผู้อื่น และการทำลายวิจิกิจฉา คือ ความมีลักษณะที่สงสัย ลังเลใจ ตัดสินใจไม่ได้ในเรื่องของสภาพธรรม

ส่วนประโยชน์ของปมมานิกา ได้แก่ เป็นปัจจัยแห่งศรัทธา เป็นปัจจัยแห่งปีติ เป็นปัจจัยแห่งศีล เป็นปัจจัยแห่งสมาธิ เป็นปัจจัยแห่งปัญญา เป็นปัจจัยแห่งความกล้าหาญ เป็นปัจจัยแห่งแรงจูงใจ เป็นปัจจัยแห่งสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นปัจจัยแห่งพฤติกรรมหรือการกระทำ

^{๔๙} พระครูอนุกูลธรรมวงศ์, ศึกษาวิเคราะห์ปมมานิกาในพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓, หน้า ๔๖.

บทที่ ๓

ประวัติของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่

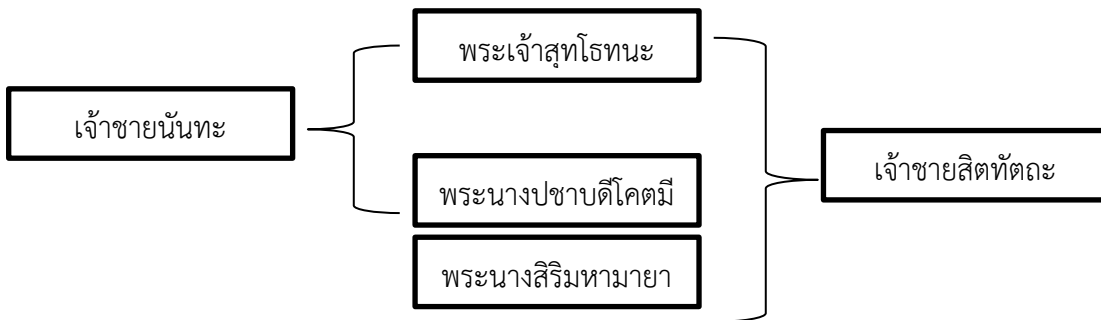
การศึกษาวินัยเรื่อง “ปมาณิกา ๔ ของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่” ในบทนี้มุ่งศึกษาถึงประวัติของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่ในสมัยพุทธกาล โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา และแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- ๓.๑ ประวัติพระนันทเถระ
- ๓.๒ ประวัติพระลูกณฏกภัททิยเถระ
- ๓.๓ ประวัติพระโมฆราชเถระ
- ๓.๔ ประวัติพระปุลณณมันตาสีบุตรเถระ

๓.๑ ประวัติพระนันทเถระ

พระนันทเถระ หรือ พระนันทเถรศากยะ เป็นพระประยูรญาติของเจ้าชายสิทธัตถะ โดยท่านเป็นพระภาคา ผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉาของเจ้าชายสิทธัตถะ^๑

ภาพที่ ๓.๑ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านันทและเจ้าชายสิทธัตถะ

พระนันทได้บังเกิดในพระครรภ์ของพระนางปชาบดีโคตมีผู้ทรงเป็นพระกนิษฐภคินี (น้องสาว) ของพระนางสิริมหามายา (พระพุทธมารดาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) และเป็นพระมาตุจฉาผู้เป็นพระอภิบาลของเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อยังทรงพระเยาว์ โดยพระนันทท่านเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชผู้ครองพระนครกบิลพัสดุ์ ท่านจึงทรงเป็นพุทธอนุชาที่มีพระราชบิดาเดียวกันกับพระพุทธองค์ เหตุที่ทรงได้รับการขนานนามว่า “นันท” นี้ก็เพราะทรง

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

ทำให้หมู่พระญาติเกิดความยินดีเมื่อทรงมีพระประสูติกาล และเพราะท่านประกอบด้วยลักษณะแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ แม้เมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นก็ทรงเป็นกุลบุตรที่มีพระรูปร่าง แข็งแรง สมบูรณ์ด้วยกำลัง มีผิวพรรณเหมือนทองคำ รูปร่างสง่างามสูงใหญ่ มีลักษณะพระวรกายใกล้เคียงคล้ายคลึงกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๒ ดังปรากฏนัยอยู่ในนิทานต้นบัญญัติ มีความว่า

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร อารามแห่งอนาถบิณฑิกคหบดี ในเขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้น ท่านพระนันทะโอรสพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ทรงโฉม เป็นที่ต้องตาต้องใจ มีพระวรกายต่ำกว่าพระผู้มีพระภาค ๔ องคุลี พระนันทะท่านจึงทรงจิวรเท่าจิวรพระสุคต ภิษุเถระได้เห็นท่านพระนันทะมาแต่ไกลก็สำคัญผิดคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมา จึงพากันลุกขึ้นจากอาสนะเพื่อถวายการต้อนรับ จนเมื่อท่านพระนันทะเข้ามาใกล้แล้วจึงจำได้ พากันเพ่งโทษ ตีเตียน โพนทะนาความว่า

“โชน ท่านพระนันทะจึงได้ทรงจิวรเท่าจิวรของพระสุคตเล่า”

แล้วเหล่าภิษุเถระจึงกราบทูลเรื่องราวนั้นแด่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ครั้งนั้น องค์พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงสอบถามความจากท่านพระนันทะว่า

“นันทะ ข่าว่าเธอทรงจิวรเท่าจิวรสุคต จริงหรือ”

ท่านพระนันทะทูลรับว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตีเตียนพระนันทะ ความว่า

“นันทะ โชนเธอจึงได้ทรงจิวรเท่าจิวรของสุคตเล่า การกระทำของเธอนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว”

จากนั้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบทข้อห้ามแก่เหล่าภิษุ ความว่า

“ภิษุทั้งหลาย ก็แลพวกเธอพึงยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงอย่างนี้ ว่าดังนี้ : อนึ่ง ภิษุใดให้ทำจิวรมีประมาณเท่าสุคตจิวร หรือยิ่งกว่า เป็น ปาจิตตีย์ มีอันให้ตัดเสีย นี้ประมาณแห่งสุคตจิวรของพระสุคตในค่านั้น โดยยาว ๙ คืบ โดยกว้าง ๖ คืบ ด้วยคืบสุคต นี้เป็นประมาณแห่งสุคตจิวรของพระสุคต”^๓

๓.๑.๑ พระนันทะออกบวช

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศศาสนาจนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วเขตชมพูทวีปแล้วนั้น พระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระราชบิดามีความปรารถนาอยากให้เห็นบุตรของตนเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ส่งอำมาตย์ไปทูลนิมนต์ถึง ๙ ครั้ง แต่อำมาตย์เหล่านั้นเมื่อได้ฟังธรรมแล้วบรรลอรหัตผลเสียทั้งหมด จึงไม่ได้กราบทูลนิมนต์ตามความต้องการของพระราชบิดา ในครั้งที่ ๑๐ พระเจ้าสุทโธทนะจึงได้สั่งให้กาฬทายีอำมาตย์ซึ่งเป็นสหชาติของพระพุทธองค์ไปทูลเชิญให้เสด็จมายังกรุงกบิลพัสดุ์

ในครั้งนั้นเมื่อองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้รับคำทูลเชิญแล้วจึงเสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งมีระยะทางห่างไกลกันถึง ๖๐ โยชน์ เพื่อโปรดพุทธบิดาและเหล่าญาติ ใช้เวลาในการเดินทางทั้งสิ้นถึง ๒ เดือนเต็ม เมื่อพระพุทธองค์และเหล่าสงฆ์สาวกเดินทางถึงที่หมายก็ได้เข้า

^๒ ชุ.ชุ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๙๐-๙๔.

^๓ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๒๘/๖๓๗-๖๓๙.

ประทับที่วัดนิโครธารามที่พระพุทธบิดาได้จัดเตรียมถวาย แต่เหล่าประยูรญาติผู้สูงกว่าด้วยวัยไม่มีผู้ใดแสดงความเคารพพระองค์ ดังนี้ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงปาฏิหาริย์จนเป็นที่อัศจรรย์แก่เหล่าญาติจนพร้อมทั้งพระพุทธบิดาได้ประนมพระหัตถ์อภิวาท ๓ ครั้งโดยไม่มีผู้ใดแข็งขืนถ้อยตน หลังจากนั้นจึงทรงแสดงธรรมเทศนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกให้เหล่าพระญาติเกิดความเลื่อมใสศรัทธา

รุ่งเช้าพระพุทธเจ้าพร้อมสงฆ์สาวกได้ออกรับบิณฑบาตตามปกติ แต่พระพุทธบิดาได้เข้ามาห้ามปรามว่าการทำเช่นนั้นเป็นการไม่สมควร เป็นการเสื่อมเสียเกียรติวงศ์ตระกูล พระพุทธองค์จึงทรงตรัสสอนพุทธบิดา ความว่า

“การบิณฑบาตนี้ถือเป็นธรรมเนียมที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ปฏิบัติสืบกันมา การเป็นสมณะที่แท้ต้องไม่ประมาทในบิณฑบาต คือ ยินดีตามที่ได้มา และพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่ควรประพฤติธรรมที่ทุจริต ผู้ประพฤติธรรมย่อมเป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า”^๔

เมื่อจบพระธรรมเทศนา พระเจ้าสุทโธทนะก็บรรลุโสดาปัตติผลพระพุทธองค์ได้ทรงประทับอยู่ ณ. นิโครธาราม เพื่อโปรดพระพุทธบิดาและเหล่าประยูรญาติเป็นเวลา ๗ วัน

ในวันที่ ๓ นั้นเอง พระนันทราชกุมารผู้มีมงามคล ๕ อย่าง คือ (๑) แก้วพระเกศา (๒) ผูกพระสุพรรณบัฏ (๓) ขมมงคล (๔) อาวามงคล และ (๕) ฉัตรมงคล จะอภิเษกกับนางชนบทกัลยาณี พระพุทธบิดาจึงทูลอาราธนานิมนต์ให้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่ในวัง หลังจากพระพุทธองค์ทรงเสร็จกิจตักแล้วได้ทรงประทานบาตรไว้ในหัตถ์ของนันทกุมาร ตรัสอวยพรแล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป หาได้ทรงรับบาตรคืนจากหัตถ์ของนันทกุมารไม่

ฝ่ายนันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระตถาคตจึงมีอาจทูล (เตือน) ว่า “ขอพระองค์รับบาตรไปเถิด พระเจ้าข้า ” แต่นันทกุมารกลับคิดว่า

“พระศาสดา คงจักทรงรับบาตรที่หวั่นไต่” แม้ในที่นั้นพระศาสดาก็มิได้ทรงรับ

นันทกุมารจึงคิดว่า “คงจักทรงรับบาตรที่ริมเชิงบันได ” แม้ในที่นั้นพระศาสดาก็มิได้ทรงรับ

นันทกุมารจึงคิดว่า “คงจักทรงรับบาตรที่พระลานหลวง ” แม้ในที่นั้นพระศาสดาก็มิได้ทรงรับ

พระนันทกุมารปรารถนาจะเสด็จกลับ (แต่) จำเสด็จตามพระพุทธองค์ไปด้วยความไม่เต็มพระทัย เนื่องด้วยความเคารพในพระตถาคตจึงไม่สามารถทูลว่า “ขอพระองค์ทรงรับบาตรเถิด” ทรงเดินหนีไปว่า “พระองค์จักทรงรับในที่นี้ พระองค์จักทรงรับในที่นี้”

ในขณะนั้น หญิงพวกอื่นเห็นอาการดังนั้นแล้วจึงบอกแก่นางชนบทกัลยาณีว่า

“พระแม่เจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพานันทกุมารเสด็จไปแล้ว คงจักพรากนันทกุมารจากพระแม่เจ้า” นางชนบทกัลยาณีนั้นได้ยินคำนั้นแล้วมีหยาดน้ำค้างไหลอยู่เดียว มีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่ง รีบไปทูลว่า “ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์รีบเสด็จกลับมาโดยเร็วเถิด” คำของนางนั้นประหนึ่งตกไปขวางตั้งอยู่ในหทัยของนันทกุมาร แต่พระศาสดาก็ยังไม่ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารนั้นเลย ทรงนำนันทกุมารนั้นไปสู่วิหารแล้วตรัสว่า “นันทะ เธออยากบวชไหม” นันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระพุทธเจ้าจึงไม่ทูลว่า “จักไม่บวช

^๔ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๘/๘๕.

” แต่กลับทูลรับว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จักบวชพระเจ้าข้า” พระมหาศาสดาจึงทรงมีรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้น เธอทั้งหลายจงให้นั้นทะบวชเถิด”

หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงโปรดให้บวชนั้นทุกมารแล้ว ต่อมาก็ทรงโปรดให้บวชพระราหุลผู้เป็นพระโอรส และแสดงธรรมโปรดพระบิดาให้ดำรงอยู่ในอนาคามีผลแล้วจึงเสด็จกลับไปสู่กรุงราชคฤห์ จากนั้นเสด็จไปจำพรรษาในพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย^๕

๓.๑.๒ พระนันทะสำเร็จอรหัตผล

พระนันทะนั้นเมื่อต้องจำพระทัยบวชแล้วก็ได้เอาพระทัยใส่ในวัตรปฏิบัติมากนักด้วยความที่มีพระทัยมุ่งไปทางราคะจริตจึงทรงเอาพระทัยใส่อยู่ในการแต่งพระองค์โดยไม่ระมัดระวังจนก่อให้เกิดเสียงตำหนิอันเป็นสาเหตุให้พระบรมศาสดาทรงตักเตือน ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร พระอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในเขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล ท่านพระนันทะผู้เป็นบุตรของพระเจ้าแม่ น้ำแห่งพระผู้มีพระภาคห่มจีวรที่หุบและกลับหุบแล้ว หยอดนัยน์ตา ถือบาตรมีสีใส เข้าไปเฝ้าพระศาสดาถึงที่ประทับ ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตั้งชื่อว่า “ดูกรนันทะ ข้อที่เธอห่มจีวรที่หุบและกลับหุบแล้ว หยอดนัยน์ตา และถือบาตรมีสีใสไม่สมควรแก่เธอผู้เป็นกุลบุตรออกบวช เป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ข้อที่เธอถือบาตรเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือบ้างสกุลเป็นวัตร และไม่พึงเป็นผู้เพ่งเล็งในกามทั้งหลายอยู่อย่างนี้ จึงสมควรแก่เธอผู้เป็นกุลบุตรออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา”

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุดศาสดา ครั้นได้ตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปว่า

“เมื่อไร เราจะพึงได้เห็นนันทะถือบาตรเป็นวัตร

ถือบ้างสกุลเป็นวัตร

ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยโทษะที่เจือปนกัน

เป็นผู้ไม่อาลัยในกามทั้งหลาย ดังนี้”

ดังนี้แล้ว ท่านพระนันทะจึงได้เป็นผู้ถือบาตรเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือบ้างสกุลเป็นวัตร อย่างไรก็ตาม ท่านก็ยังกระสือกถึงคำพูดของนางชนบทกัลยาณีอยู่นั่นเอง ขณะนั้นเหมือนกับนางชนบทกัลยาณีนั้นมายืนอยู่ไม่ไกล นั้นทุกมารนั้นถูกความกระสันอยากลาสิกขาบีบคั้นหนัก ๆ เข้าก็เดินไปหน่อยหนึ่ง เมื่อเดินผ่านพุ่มไม้หรือกอไม้ก็เหมือนกับพระทศพลมาประทับยืนอยู่เบื้องหน้า ท่านก็ห่อเหี่ยวเหมือนชนไก่ที่เอาใส่ในกองไฟ จึงกลับเข้าไปที่อยู่ของตน แลบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถที่จะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้ ข้าพเจ้าจักกล่าวคืนสิกขาแล้วสิ”

^๕ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๕๗/๙๐-๙๔.

องค์สมเด็จพระศาสดาทรงพระดำริว่า นันทะอยู่อย่างประมาทเหลือเกิน ไม่อาจระงับความกระสันสักได้ จึงรับสั่งให้หาท่านพระนันทะมาเฝ้าเพื่อทำการดับความร้อนจิตของเธอเสีย โดยทรงตรัสถามพระนันทะว่า

“จริงหรือนันทะ ได้ยินว่า เธอบอกกล่าวแก่ภิกษุหลายรูปอย่างนี้ว่า จักกล่าวคืนสิกขาแล้วสักหรือ”

พระนันทะจึงทูลตอบว่า “จริงอย่างนั้น พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงตรัสถาม “นันทะ ก็เธอได้ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบทอดพรหมจรรย์ไปได้ จะกล่าวคืนสิกขาสักไปเพื่อเหตุอะไร”

พระนันทะได้ทูลตอบพระพุทธองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ออกจากเรือนนางชนบทกลายเป็นผู้ศากยิกะมีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่งได้ร้องส่งคำนี้กะข้าพระองค์ว่า ขอพระองค์รับเสด็จกลับมาโดยเร็วเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นั้นแลหวนระลึกถึงคำนั้นอยู่จึงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบทอดพรหมจรรย์ไปได้ จักกล่าวคืนสิกขาสักไป”

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามว่า “นันทะ เธอเคยจาริกไปป่าหิมพานต์หรือเปล่า”

พระนันทะกราบทูลว่า “ไม่เคยไปเลยพระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตรัสว่า “ดูก่อน นันทะ ถ้าเช่นนั้นเราไปกัน”

แล้วทรงจับมือพระนันทะเหาะขึ้นไปสู่อากาศ ในระหว่างทางทรงแสดงถึงผืนนาที่ถูกไฟไหม้แห่งหนึ่ง แล้วทรงแสดงถึงนางลิงตัวหนึ่งซึ่งมีจุกและหางด้วน มีขนถูกไฟไหม้ มีผิวเป็นริ้วรอยหุ้มห่อไว้เพียงแต่หนัง นั่งจับเฝ้าอยู่บนตอไฟไหม้ แล้วตรัสถามว่า

“นันทะ เธอเห็นลิงตัวนั้นไหม”

เมื่อพระนันทะกราบทูลว่าเห็น พระมหาศาสดาจึงตรัสสั่ง“เธอจงกำหนดไว้ให้ดี”

ครั้นแล้วพระบรมมหาศาสดาก็ทรงพาพระนันทะไปและทรงชี้ให้เห็นพืชมโนสีลาประมาณหกสิบโยชน์ สระใหญ่เจ็ดสระ มีสระอนโณดาตเป็นต้น แม่น้ำใหญ่ห้าสาย และภูเขาหิมพานต์อันน่ารื่นรมย์หลายร้อยลูกซึ่งเรียงรายไปด้วยเขาทอง เขาเงิน และเขาแก้วมณี ก่อนจะตรัสถามว่า

“นันทะ เธอเคยเห็นภพดาวดิงส์หรือ”

เมื่อพระนันทะกราบทูลว่าไม่ พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “ดูกร นันทะ เธอจงมา เราจักแสดงภพดาวดิงส์แก่เธอ”

แล้วพระพุทธองค์ทรงพาพระนันทะไปยังภพดาวดิงส์ ประทับนั่งเหนือบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ทำวสัฏกเทวราชพร้อมด้วยหมู่เทวดาในเทวโลกก็พากันเสด็จมาเฝ้า ทั้งหมดได้ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่อันควรส่วนหนึ่ง เหล่าเทพอัปสรประมาณ ๕๐๐ นาง อัปสรเหล่านั้นทั้งหมดเคยให้น้ำมันทาเท้าแก่สาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป จึงเป็นผู้มีเท้าดุจเท้าของนกพิราบผู้เป็นนางบำเรอก็พากันมาถวายบังคมนั่งอยู่ข้างหนึ่ง

พระศาสดาทรงชี้ให้พระนันทะดูนางอัปสรทั้ง ๕๐๐ นางเหล่านั้นบ่อย ๆ ด้วยอำนาจกิเลส ก่อนตรัสถามว่า

“นันทะ เธอเห็นนางอัปสรผู้มีเท้านกพิราบเหล่านี้ไหมเล่า”

พระนันทะกราบทูลว่า “เห็นพระพุทธเจ้าข้า”

พระศาสดาตรัสถามว่า “นางอัปสรเหล่านี้งาม หรือนางชนบทกัลยาณีนาม”

พระนันทะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ นางลิงขนเกรียนเทียบกับนางชนบทกัลยาณีฉันท ไต นางชนบทกัลยาณีก็ฉันทนั้น เมื่อเทียบกับนางอัปสรเหล่านี้ก็เทียบได้เพียงนางลิง”

พระศาสดาจึงตรัสถามว่า “นันทะ บัดนี้เธอจักทำอะไรเล่า”

พระนันทะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ ทำกรรมอะไรจึงจะได้นางอัปสรเหล่านั้น”

พระศาสดาตรัสว่า “บำเพ็ญสมณธรรมซิ”

พระนันทะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ หากพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้รับรองเพื่อให้ นางเหล่านี้ ข้าพระพุทธเจ้าจักบำเพ็ญสมณธรรม”

พระศาสดาตรัสว่า “ดูกร นันทะ จงบำเพ็ญสมณธรรมเถิด เราจะเป็นผู้รับรองเธอ”

พระเถระถือพระตถาคตเป็นผู้รับรองในท่ามกลางหมู่เทวดาแล้วจึงกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ ขอพระองค์อย่าทำให้เนิ่นช้านัก เชิญเสด็จมา ไปกันเถิด ข้าพระองค์จัก บำเพ็ญสมณธรรม”

ในครั้งนั้น พระบรมศาสดาได้ตรัสเรียกพระธรรมเสนาบดีมา แล้วตรัสว่า

“สารีบุตร นันทะน้องชายของเราได้ยึดเราเป็นผู้รับรอง เพราะเรื่องนางอัปสรทั้งหลายใน ท่ามกลางหมู่เทวดาในดาวดึงส์เทวโลก โดยอุบายนี้ พระพุทธองค์ทรงแจ้งแก่ภิกษุที่เหลือซึ่งเป็นอสีติ มหาสาวกเป็นต้นว่า พระมหาโมคคัลลานะเถระ พระมหากัสสปเถระ พระอนุรุทธเถระ พระอานนท์ผู้ เป็นคลังพระธรรม

กาลนั้น พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเข้าไปกล่าวกับพระนันทะเถระว่า

“ท่านนันทะ นี่ย่านานยึดเอาพระทศพลเป็นผู้รับรอง ณ ท่ามกลางหมู่เทวดาใน ดาวดึงส์เทวโลกว่า เมื่อได้นางเทพอัปสรจักบำเพ็ญสมณธรรมจริงหรือ” แล้วย้าว่า “เมื่อเป็นอย่างนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ของท่านก็เกี่ยวข้องด้วยมาตุคามมิใช่หรือ ท่านนั้นไม่ต่างอะไรกับกรรมกร ผู้รับจ้างทำงานเพื่อต้องการสตรี” พระนันทะเถระละอาย ยอมจำนนในถ้อยคำดังกล่าว

พระอสีติมหาสาวกและภิกษุที่เหลือทั้งสิ้นก็ได้ทำให้ท่านพระนันทะละอายโดยอุบาย เช่นเดียวกันนี้

ครั้งนั้นแล ท่านพระนันทะขวยเงิน ละอาย รังเกียจด้วยวาทะว่า คนรับจ้างบ้าง ด้วย วาทะว่า คนที่พระศาสดาทรงไถ่ไว้บ้าง ของเหล่าภิกษุสหาย จึงหลีกออกไปปฏิบัติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว แล้วไม่ประมาท มีความเพียร ต่อกาลไม่นานเลย ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยมซึ่ง กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนเพื่อบวชต้องการ ด้วยความรู้ยั้งเอง สำเร็จแล้ว ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุด พรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจจำต้องทำ ๆ เสร็จแล้ว กิจอื่น อีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี ครั้นเมื่อบรรลุลหรรณอันวิเศษแล้วพระนันทะเถระจึงได้กล่าวคาถาว่า

“เรามัวแต่ประกอบภารประดับตกแต่ง

เพราะไม่มีโยนิโสมนสิการ

มีใจฟุ้งซ่าน กลับกลอก ถูกกามราคะเบียดเบียน

เราได้ปฏิบัติโดยอุบายที่ชอบ ตามที่พระพุทธเจ้าผู้เป็นเฝ้าพันธุระอาทิติย์ ฉลาดใน อุบายได้ทรงสั่งสอนแนะนำ แล้วถอนจิตที่จมลงในภพขึ้นได้ ดังนี้”

ท่านพระนันทะนั้น รุ่งขึ้นจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วได้กราบทูล ต่อองค์พระโคตม ความว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้ประกันของข้าพระองค์ เพื่อให้ได้ซึ่งนางอัปสร ๕๐๐ นาง ซึ่งมีเท่าคูกเท้านกพิราบ ด้วยการรับรองใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เปลื้องพระผู้มีพระภาคเจ้าจากการรับรองนั้น ”

สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า

“นันทะ เราก็กำหนดใจของเธอด้วยใจของเรา ทราบแล้วว่าเธอได้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทิฐฐธรรม แม้เทวดาก็บอกเนื้อความนี้แก่เรา นันทะเมื่อใดแลจิตของเธอพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะมีความไม่ยึดมั่น เมื่อนั้น เราก็ก้นจากการรับรองนั้น”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

“เปือกตมคือกาม อันผู้ใดข้ามได้แล้ว

หนามคือกาม อันผู้ใดย่ำยีได้แล้ว

ผู้นั้นบรรลุนิพพานไปแห่งโมหะ

ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์”^๖

๓.๑.๓ อดีตกาลแห่งพระนันทะ

ครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้ยังไม่ทราบว่าเป็นพระนันทะพระอรหันต์แล้วได้ถามท่านพระนันทะว่า

“นันทะผู้มีอายุ เมื่อคราวก่อนท่านกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้กระสันแล้ว บัดนี้จิตของท่านเป็นอย่างไร ”

พระนันทะตอบว่า “ผู้มีอายุ ความห่วงใยในความเป็นคฤหัสถ์ของเราไม่มี ”

พวกภิกษุได้ฟังคำนั้นแล้วพากันกล่าวว่า “ท่านนันทะพูดไม่จริง ย่อมพยากรณ์พระอรหันต์ผล ในวันที่แล้วๆ มากกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้กระสันแล้ว แต่บัดนี้กล่าวว่า ความห่วงใยในความเป็นคฤหัสถ์ของเราไม่มี” ดังนี้

ครั้งนั้น เมื่อองค์พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบความจึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในวันที่แล้ว ๆ มาอรรถภาพของนันทะได้เป็นเช่นกับเรือนที่เขามุงไม่ดี แต่บัดนี้เป็นเช่นกับเรือนที่เขามุงดีแล้ว เพราะว่ามันนันทะนี้จำเดิมแต่กาลที่ตนเห็นนางเทพอัปสรแล้วพยายามเพื่อบรรลุที่สุดแห่งกิจของบรรพชิตอยู่ ได้บรรลุกิจนั้นแล้ว”

และได้ทรงภาษิตพระคาถา ความว่า

“ยถา อคารํ ทุจฉนนํ วุฏฐิ สมิติวิชฌติ

เอว อภาวิตํ จิตตํ ราโค สมิติวิชฌติ

ยถา อคารํ สุกฉนนํ วุฏฐิ น สมิติวิชฌติ

เอว สุภาวิตํ จิตตํ ราโค น สมิติวิชฌติ”^๗

ฝนย่อมร่ำรดเรือนที่มุงไม่ดีได้ฉนใด

ราคะย่อมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ฉนนั้น

^๖ ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๕๗/๒๑๐-๒๑๔.

^๗ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๙.

ฝนย่อมร่ำรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ฉนใด
 ราคาก็ยอมเสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ฉนนั้น”^๔

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น
 พระธรรมเทศนาแห่งพระพุทธองค์ได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย ครั้นทราบความนี้แล้วจึงประชุมกันในโรงธรรมว่า "ดูก่อนอาวุโส ท่าน
 พระนันทะรูปนี้อดทนต่อคำสอน ตั้งมั่นหิริและโอตตปะไว้ด้วยโอวาทครั้งเดียวเท่านั้น แล้วบำเพ็ญ
 สมณธรรมบรรลุพระอรหัต"

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทราบความดังกล่าว จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย นันทะอดทนต่อคำสอนมิใช่ในบัดนี้เท่านั้น แม้แต่ก่อนก็อดทนต่อคำสอน
 เยี่ยงนี้เช่นเดียวกัน”

จากนั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องราวในอดีตชาติ ความว่าในอดีตกาลครั้งพระเจ้า
 พรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์อุบัติในตระกูลคนฝึกช้าง ครั้นเจริญวัยสำเร็จ
 ศิลปะฝึกช้างแล้วรับราชการกับพระราชอาคันตุกะของพระเจ้าพาราณสีพระองค์หนึ่ง พระโพธิสัตว์
 ฝึกหัดช้างมงคลของพระราชานั้นไว้แล้วเป็นอย่างดี พระราชานั้นทรงมีดำริว่าจักยึดราชสมบัติในกรุง
 พาราณสี จึงชวนพระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นช้างมงคลและเสด็จไปล้อมกรุงพาราณสีด้วยกองทัพใหญ่ แล้ว
 ทรงส่งสาส์นถึงพระราชอาคันตุกะว่าจะยกราชสมบัติถวายหรือจะรบ พระราชาพรหมทัตตอบว่าเรา
 จักรบ แล้วรับสั่งให้พลนิกรประจำที่ประตูกำแพงป้อมค่ายเตรียมรบ

ครั้งนั้น พระราชาผู้เป็นศัตรูแห่งพรหมทัตได้เอาเกราะหนังสวมช้างมงคล แม้พระองค์
 เองก็สวมหนังเสด็จขึ้นคอช้าง ทรงพระแสงขอม และทรงใส่ช้างมุ่งสู่พระนครด้วยทรงหมายพระทัย
 ว่าจักทำลายล้างพระนครปราบปัจฉิมิตรให้ถึงสิ้นชีวิต และยึดราชสมบัติให้จงได้

ช้างมงคลเห็นทหารซัดทรายอันร้อน เป็นต้น ปล่อยหินยนต์และเครื่องประหารหลาย ๆ
 อย่างก็เกิดความหวาดกลัวต่อความตาย ไม่อาจเข้าใกล้ได้จึงหนีไป ครั้งนั้นนายหัตถาจารย์เข้าไปหา
 ช้างมงคลและพูดปลอบว่า “เจ้าก็กล้าหาญชาญสงคราม ชื่อว่าการล่าถอยอย่างนี้ย่อมไม่สมควร” และ
 ได้กล่าวคาถาสอนช้างว่า

“กุญชร ท่านปรากฏว่าเป็นผู้เคยเข้าสงคราม

มีความกล้ากล้า มีกำลังมาก

เข้ามาใกล้เขื่อนประตูแล้ว เหตุไรจึงถอยกลับเสียเล่า

ดูก่อนกุญชร ท่านจงหักล้มกลอน ถอนเสาระเนียด และทำลายเขื่อนทั้งหลาย

แล้วเข้าประตูให้ได้โดยเร็วเถิด”

ช้างมงคลได้ฟังดังนั้นก็หันกลับเพราะคำสอนของพระโพธิสัตว์เพียงคำเดียวเท่านั้นแล้ว
 ใช้วงฟันเสาระเนียดถอนขึ้นเหมือนดังถอนเห็ดฉนั้น แล้วทำลายเสาค่าย ถอดกลอน ฟังประตูเมือง
 เข้าพระนครยึดราชสมบัติถวายแก่พระราชอา

พระบรมมหาศาสตราทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้มาแล้วทรงประชุมชาดก ช้างในครั้งนั้น
 ได้เป็นนันทะในครั้งนี้ พระราชาได้เป็นพระนันทะ ส่วนนายหัตถาจารย์คือพระตถาคตนี้แล

^๔ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓.

ต่อมา ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภาว่า “ผู้มีอายุ ชื่อว่าพระพุทเจ้าทั้งหลายเป็น อัจฉริยบุคคล ท่านพระนันทะชื่อว่าอาศัยนางชนบทกัลยาณีกระสันแล้ว พระศาสดาทรงทำเหล่านาง เทพอัปสรให้เป็นอมิสแนะนำได้แล้ว”

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบความดังกล่าว จึงตรัสว่า “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่ แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนนันทะนี้เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคามแนะนำแล้วเหมือนกัน”

จากนั้นพระพุทองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องราวในอดีตชาติ ความว่าในอดีตกาล เมื่อพระเจ้า พรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี ได้มีพ่อค้าชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่งกับปะกะ เป็นเจ้าของลา เพศผู้ตัวหนึ่งซึ่งสามารถบรรทุกนำสัมภาระได้ถึง ๑ กุมภะ และสามารถเดินทางได้ไกลถึงวันละ ๗ โยชน์

สมัยหนึ่ง กับปะกะเดินทางไปยังเมืองตักกสิลาพร้อมด้วยภาระที่บรรทุกหลังลา ครั้นเมื่อ ถึงแล้วจึงได้ปล่อยลาเที่ยวไปจนกว่าจำหน่ายสิ่งของหมด ครั้งนั้น ลาของเขานั้นเที่ยวไปบนหลังคูพบ นางลาตัวหนึ่งจึงเข้าไปหา ฝ่ายนางลานั้นเมื่อจะทำปฏิสันถารกับลาผู้ตัว ได้กล่าวว่า “ท่านมาแต่ไหน”

ลาผู้ “มาแต่เมืองพาราณสี”

นางลา “ท่านมาด้วยกิจอันใด”

ลาผู้ “ด้วยกิจของพ่อค้า”

นางลา “ท่านสามารถบรรทุกสัมภาระไปได้เท่าไร”

ลาผู้ “สัมภาระประมาณกุมภะหนึ่ง”

นางลา “ท่านเมื่อนำสัมภาระจำนวนเท่านั้นไป ไปได้กี่โยชน์”

ลาผู้ “ได้ ๗ โยชน์”

นางลา “ในที่ซึ่งท่านไปแล้ว นางลาใด ๆ ผู้ทำการนวดเท้า หรือประคบประหมให้แก่ ท่านมีหรือ”

ลาผู้ “หาไม่มี นางผู้เจริญ”

นางลา “เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านคงได้รับทุกข์มากนะ”

เมื่อนางลากล่าวคำพาดพิงถึงกามสังโยชน์เช่นนี้ ลาผู้นั้นก็เกิดกระสันขึ้นด้วยคำของนางลา ฝ่ายกับปะกะพาณิชเมื่อขายสินค้าหมดแล้วไปยังที่ลาพำนัก กล่าวว่า “มาเถิดพ่อเราจักไป”

ลาผู้ตอบว่า “ท่านจงไปเถิด ข้าพเจ้าจักไม่ไป”

ลำดับนั้น นายกับปะกะ อ่อนวอนลาอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงคิดว่า “เราจะทำ ให้เจ้าลาช้ำเกียจนั้นเกิดความกลัว” ดังนี้แล้วจึงกล่าวคาถาขึ้นว่า

“เราจักทำปฏิกรรมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้วแก่เจ้า

เราจักทิ่มแทงกายของเจ้า

แน่เจ้าลา เจ้าจงรู้อย่างนี้”

ลาได้ฟังคำแล้วก็คิดว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้นเราก็จักตอบโต้กับท่านบ้าง” ดังนี้แล้วจึงกล่าว คาถาขึ้นว่า

“หากท่านนำปฏิกรรมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้ว แก่ข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าจักยืนข้างหน้า ยกข้างหลังขึ้นแล้ว ยังภยันตรายของท่านให้ตกไป

กับปะกะ ท่านจงรู้อย่างนี้”

พ่อค้าได้ฟังคำนั้นจึงฉงนว่า “ด้วยเหตุใดหนอ ลานี้จึงกล่าวกะเราอย่างนี้” ดังนี้แล้ว เมื่อเหลียวมองดูเห็นนางลานี้แล้วจึงทราบว่ลาของตนคงจะถูกนางลาทำให้สำเหนียกแล้วอย่างนี้ จำเราต้องล่อมันด้วยมาตุคามว่าจักนำนางลาซึ่งมีรูปร่างนี้มาให้ ดังนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถาขึ้นว่า

“เราจักนำนางลาสาวมิเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์ มีสรรพางค์กายงาม มาเป็นภรรยาเจ้า”

ลาผู้จึงกล่าวตอบว่า “ข้าแต่กัปกะ ท่านจงรู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าจักไปให้เร็วขึ้นถึง ๑๔ โยชน์นะ กัปกะ”

โดยกาลล่วงไปสองสามวัน ลาผู้จึงกล่าวกับนายกัปกะว่า “ท่านได้พบกับข้าพเจ้าว่าจักนำภรรยามาให้ ดังนี้มิใช่หรือ”

นายกัปกะได้กล่าวตอบว่า

“เออ เรากล่าวแล้ว เราจักไม่ทำลายถ้อยคำของตน จักนำภรรยามาให้เจ้า แต่เราจักให้อาหารแก่เจ้าเฉพาะตัวเดียว อาหารนั้นเพียงพอแก่เจ้าสองตัวผิวเมียหรือไม่ก็แล้วแต่ เจ้าพึงรู้ตัวเองเถอะ แม้ลูกทั้งหลายซึ่งอาศัยการสังวาสของเจ้าทั้งสองก็จักเกิดขึ้น อาหารนั้นจะเพียงพอแก่เจ้ากับลูกเป็นอันมากเหล่านั้นหรือไม่ก็ตามที่ เจ้าพึงรู้เองเถอะ”

ลาผู้นั้นเมื่อนายกัปกะกล่าวอยู่เช่นนี้ยอมเป็นผู้หมดหวังแล้ว

พระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงยังชาดกให้จบลงด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย นางลาในคราวนั้นได้เป็นนางชนบทกัลยาณี ลาผู้ได้เป็นนันทะ พ่อค้าได้เป็นเราเอง แม้ในกาลก่อน นันทะนี้ เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคามแนะนำแล้ว ด้วยประการอย่างนี้” ดังนี้แล^๙

๓.๑.๔ เอตทัคคะและความปรารถนาจากอดีตของพระนันทะ

เมื่อพระนันทะได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้ว ปรากฏว่าท่านเป็นผู้ที่สำรวมระวังอินทรีย์ด้วยเหตุนี้จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายข้างสำรวมระวังอินทรีย์ ๖ ไม่ให้เกิดความยินดีในร้ายด้วยอำนาจของโลกธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความที่พระนันทะเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลายพร้อมกับคุณพิเศษของท่าน จึงทรงประกาศคุณพิเศษนั้น โดยทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศด้วยความเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ โดยมีพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พระนันทะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้สาวกของเราฝ่ายคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย” ดังนี้

การที่พระนันทะได้รับการสถาปนาในตำแหน่งที่เป็นเลิศเช่นนั้นก็ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ พระเถระเป็นผู้สั่งสมบำเพ็ญบารมีในเรื่องการสำรวมอินทรีย์นั้นในตลอดอดีตชาติที่ผ่านมา ๑ และ ท่านได้ตั้งปรารถนาไว้ตลอดแสนกัปอีก ๑ ดังนี้

ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ พระนันทะเถระนี้เกิดในเรือนแห่งผู้มีตระกูลในพระนครหงสาวดี ครั้นเติบโตใหญ่แล้วได้เข้าฟังธรรมในสำนักของพระผู้มีพระภาค

^๙ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๔/๖๙๓.

เจ้า เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศฝ่ายคัมภีรในอินทรียทั้งหลาย ก็ปรารถนาตำแหน่งนั้นบ้าง จึงได้บำเพ็ญมหาทานอันมากไปด้วยบูชาและสักการะแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ได้น้อมถวายผ้าที่ทอในแคว้นโฆมะที่มีเนื้อละเอียดอ่อนยิ่งนักด้วยจิตเลื่อมใส มีความเคารพนับถือมากในพระผู้มีพระภาคเจ้า และได้ตั้งปณิธานว่าในอนาคตกาลขอเป็นเช่นสาวกในตำแหน่งนั้นของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล

พระปฐมพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ท่านว่า ด้วยการถวายผ้านี้ท่านจักเป็นผู้มีผิวพรรณดังทองคำ ท่านจักได้เป็นพระอนุชาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าโคดม ท่านจะเป็นผู้มีราคะอันกล้า มีปกติสุขประกอบด้วยความกำหนัดในกาม เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าจะทรงตักเตือน แต่นั่นก็จักบวช ครั้นบวชในพระศาสนาของพระโคดมแล้วจักกำหนดรู้อาสวะทั้งปวง ไม่มีอาสวะ และจะนิพพานในที่สุด

ครั้นในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าอัสสสี พระนันทะเถระได้เกิดเป็นเต่าใหญ่ในแม่น้ำชื่อว่าวินดา วันหนึ่งเห็นพระศาสดาประทับยืนอยู่ที่ริมฝั่งเพื่อจะข้ามฝั่งน้ำ มีความประสงค์จะยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ข้ามด้วยตนเอง จึงหมอบลงแทบบาทมูลของพระศาสดา พระศาสดาทรงเล็งดูอัธยาศัยของมันแล้วเสด็จประทับขึ้นสู่หลัง มันรำเรงยินดี แล้วว่ายน้ำตัดกระแสน้ำไปโดยเร็ว ยังพระศาสดาให้ถึงฝั่งอย่างฉับพลัน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุโมทนา ตรัสบอกกุศลที่จะเกิดแก่มันแล้วเสด็จหลีกไป

นับแต่แต่นั้นท่านก็ท่องเที่ยวตายเกิดไปในภูมิเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย โดยในภพที่ ๑๐,๐๐๐ ในกาลก่อนแต่ภพนี้ไป ท่านได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิถึง ๔ วาระ มีพระนามเดียวตลอดว่า เจละ และภายหลังล่วงไปได้ ๖ ล้านภพ ท่านได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๔ ครั้ง พระนามว่า อุปะเจละ เหมือนกันทุกครั้ง ในภพหนึ่ง ๆ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิทุก ๆ ๔ ชาติ ในภพที่ ๕,๐๐๐ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๔ ครั้ง พระนามว่าเจละทุกครั้งอีก เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้สมบูรณ์เพียบพร้อมด้วยรัตนะ ๗ ประการ ได้เป็นใหญ่ในทวีปทั้ง ๔ ทวีป คือ ชมพูทวีป อปรโคยานทวีป อุตตรกुरुทวีป และปุพพิเทหทวีป ดังนี้

จากการศึกษาประวัติของพระนันทะเถระ พบว่า พระนันทะเป็นผู้ที่มีราคะจริต รักสวยรักงาม และเข้ามาประพฤติปฏิบัติธรรมก็เพียงเพื่อต้องการจะได้นางอัปสรตามที่พระพุทธองค์ทรงรับรองไว้ แต่เมื่อถูกพระเถระอื่นอันมีพระสารีบุตรเป็นต้นติเตียนว่าการกระทำดังกล่าวไม่ต่างอะไรกับกรรมกรผู้รับจ้างทำงานเพื่อต้องการสตรี พระนันทะเถระจึงเกิดความละอาย หนีไปปฏิบัติธรรมผู้เดียว จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระนันทะนั้นเป็นผู้มีรูปงามสำรวมอินทรีย ตาหู จมูก ลิ้นกายใจ เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของชนทั้งหลายพระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้เป็นผู้เลิศด้วยความเป็นผู้มีทวารอันคัมภีรแล้วในอินทรีย

๓.๒ ประวัติพระลูกณฎกภัททียเถระ

พระลูกณฎกภัททียเถระ^{๑๐} ท่านบังเกิดในตระกูลแห่งวรรณะแพศย์ที่มีโภคสมบัติมาก ในกรุงสาวัตถี พวกญาติชานานามของท่านว่า ภัททียะ เมื่อท่านเจริญวัยแล้วมีรูปร่างไม่น่าเลื่อมใส มี

^{๑๐} คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, อนุพุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗๓.

วรรณงไม่งาม ไม่น่าดู มีร่างกายเล็กเตี้ย หลังค่อม จึงมีชื่อว่า ลูกณ (เตี้ย, เล็ก) ซึ่งการที่ท่านมีรูปร่างไม่น่าเลื่อมใสนี้เกิดแต่บุพกรรมในอดีตสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสป เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานและถวายพระเพลิงแล้ว มหาชนทั้งหลายผู้เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตกลงกันที่จะสร้างพระมหาเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ในการประชุมกันเพื่อจะกำหนดขนาดของพระเจดีย์นั้น ชนทั้งหลายต่างพูดกันว่า เราจะสร้างขนาดเท่าไร เราสร้างขนาด ๗ โยชน์ก็จะใหญ่เกินไป ถ้าอย่างนั้นก็สร้างขนาด ๖ โยชน์ แม้ ๖ โยชน์นี้ก็ใหญ่เกินไป เราจะสร้าง ๕ โยชน์ เราจะสร้าง ๔ โยชน์ ๓ โยชน์ ๒ โยชน์ ดังนี้ ท่านภททียะในครั้งนั้นได้ถือกำเนิดเป็นแม่ทัพของพระเจ้ากาสิพระนามว่า กิกิ ก็พูดขึ้นในที่ประชุมว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลายการสร้างก็ควรนึกถึงการบำรุงได้ง่ายในอนาคตกาลบ้าง แล้วกล่าวกำหนดขนาดของพระมหาเจดีย์ว่า ให้ मुखแต่ละมุขมีขนาดคาวุตหนึ่ง พระเจดีย์มีเส้นรอบวงยาวโยชน์หนึ่ง มีส่วนสูงโยชน์หนึ่ง” เมื่อท่านพูดดังนี้ มหาชนเหล่านั้นก็เชื่อท่านแล้วได้สร้างพระมหาเจดีย์ในขนาดแต่พอประมาณแต่พระพุทธเจ้าผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ด้วยกรรมนั้นดังกล่าวมานี้ ท่านจึงถือกำเนิดจึงเป็นผู้มีขนาดต่ำกว่าชนเหล่านั้นในที่ที่ตนเกิดแล้ว ด้วยประการดังนี้

แม้เมื่อท่านภททียะบรรพชาออกบวชแล้วเหล่าสทรรณิกอันมีสามเณรเป็นต้น เห็นพระเถระแล้วแสดงอาการล้อเลียนด้วยการจับที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง แต่พระเถระก็ไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสทรรณิกเหล่านั้นเลย แม้เหล่าภิกษุทั้งหลายที่ไม่รู้จักท่านมาเฝ้าพระศาสดา ต่างคิดว่าท่านเป็นสามเณร บ้างก็ล้อเล่นถามว่า “พ่อเณรยังไม่กระสันอยากสึกหรือ” พระลูกณภททียะเถระท่านก็ไม่ว่าอะไร เมื่อเหล่าภิกษุเข้าไปเฝ้าพระศาสดาจึงถูกตรัสถามว่า “ก่อนเข้ามาพบพระเถระไหม” ต่างพากันทูลว่าไม่พบ พบแต่สามเณรตัวน้อย ๆ พระบรมมหาศาสดาจึงตรัสว่า “นั่นเป็นพระเถระไม่ใช่สามเณร” และได้ตรัสสอนเหล่าภิกษุ ความว่า

“เราไม่เรียกภิกษุว่าเป็นเถระเพราะเขาเป็นคนแก่ หรือนั่งบนอาสนะของพระเถระ ส่วนผู้ใดบรรลุสังขจะทั้งหลาย ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนมหาชน ผู้นี้จึงจะชื่อว่า เป็นพระเถระ”

โดยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสเป็นพระคาถาขึ้นว่า

“ภูเขาศิลาล้วนเป็นแห่งเดียว ย่อมไม่สะเทือนด้วยลม ฉันทไค

บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่เอนเอียงในเพราะนินทาและสรรเสริญ ฉันทัน”^{๑๑}

๓.๒.๑ พระลูกณภททียะออกบวช

ครั้งหนึ่ง เมื่อองค์พระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ เขตวันมหารวิหารแห่งอนาถปิณฑิกเศรษฐี ท่านภททียะพร้อมด้วยเหล่าอุบาสกไปพระวิหารเพื่อฟังพระธรรมเทศนา เมื่อฟังแล้วเกิดศรัทธา จึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระศาสดา สามารถเจริญวิปัสสนาธุระจนบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เป็นพหูสูต เป็นพระธรรมกถึกแสดงธรรมแก่คนชนเหล่านั้นด้วยน้ำเสียงอันไพเราะ

ครั้นในวันมรสพวันหนึ่ง มีหญิงคนคนหนึ่งไปรถกับพราหมณ์คนหนึ่ง เธอมองเห็นรูปร่างของพระลูกณภททียะเข้าจึงหวั่นระจนเห็นพื้น พระเถระได้ถือเอานิมิตในกระดูกพินของ

^{๑๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๕/๕๑๔.

หญิงนั้นแล้วทำมานให้เกิดขึ้น กระทำมานั้นให้เป็นบาท เจริญสมาธิวิปัสสนาจนได้เป็นพระอนาคามี ท่านอยู่ด้วยสติเป็นไปในกายเนื่อง ๆ ดังนี้

๓.๒.๒ พระลกุณฎกภัททียเถระเป็นพระอรหันต์

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในพระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นเหล่าภิกษุผู้เป็นเสขบุคคลซึ่งยังไม่บรรลุพระอรหัตผลส่วนใหญ่จะเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรเพื่อขอกัมมัฏฐานบ้าง ขอฟังธรรมเทศนาบ้าง ถามปัญหาบ้าง เพื่อมรรคเบื้องต้น ท่านพระสารีบุตรเมื่อจะทำความประสงค์ของท่านเหล่านั้นให้บริบูรณ์จึงบอกกัมมัฏฐานแสดงธรรม แก่ปัญหาให้กับภิกษุเหล่านั้น เมื่อภิกษุเหล่านั้นพากเพียรพยายามอยู่ บางพวกก็บรรลุสกทาคามีผล บางพวกก็บรรลุอนาคามีผล บางพวกก็บรรลุอรหัตผล บางพวกได้วิชา ๓ บางพวกได้อภิญญา ๖ บางพวกได้ปฏิสัมภิทา ๔ แตกต่างกันไป

ฝ่ายท่านลกุณฎกภัททียะเห็นเหตุนี้แล้วเมื่อยังเป็นพระเสขบุคคล ยังไม่บรรลุพระอรหัตผล ก็รู้จักกาลที่ควร และกำหนดความที่ตนบกพร่องในทางจิต เข้าไปหาพระธรรมเสนาบดีเพื่อขอให้แสดงธรรมเทศนา ฝ่ายพระธรรมเสนาบดีก็ได้แสดงธรรมอันเหมาะสมแก่อัธยาศัยของท่านให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมมิกถา โดยอเนกปริยาย เมื่อท่านลกุณฎกภัททียะพิจารณาลักษณะอย่างถ่องแท้ยังญาณให้เป็นที่ไปตามกระแสเทศนา ท่านก็ถึงความแก่กล้าแห่งญาณตามอานุภาพเทศนาของพระเถระ และเพราะความที่สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย ในขณะที่พระธรรมเสนาบดีแสดงธรรมนั้นจิตของท่านไม่ยึดอาสวะอะไร ๆ มีกามาสวะเป็นต้น หลุดพ้นโดยเด็ดขาด ตามลำดับแห่งมรรค และกระทำให้แจ้งซึ่งอรหัตผล

ฝ่ายพระธรรมเสนาบดีไม่ทราบการบรรลุพระอรหัตต์นั้นของท่าน ว่ายังเป็นพระเสขะอยู่ตามเดิมจึงแสดงธรรมเพื่อสิ้นอาสวะโดยอเนกปริยายยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าเดิม ท่านลกุณฎกภัททียะเองมิได้คิดว่าบัดนี้เราทำกิจเสร็จแล้วจะมีประโยชน์อะไรด้วยโอวาทนี้ จึงนั่งฟังโดยเคารพอยู่เช่นเดิม ด้วยความเคารพในพระสัทธรรม

ในครั้งนั้น องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นท่านพระสารีบุตรสำคัญว่าท่านพระลกุณฎกภัททียะยังเป็นพระเสขะ จึงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมมิกถาโดยอเนกปริยายให้ยิ่งขึ้นกว่าปกติต่อไปอีก ๆ ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนี้ด้วยพุทธานุภาพแล้วจึงทรงเปล่งอุทานขึ้นในเวลานั้นว่า

“บุคคลตัดวิภวัญได้แล้ว บรรลุถึงนิพพานอันเป็นสถานที่ไม่มีตัวตน
 ดัชนีที่บุคคลให้เหือดแห้งแล้วย่อมไม่ไหลไป
 วิภวัญที่บุคคลตัดได้แล้วย่อมไม่เป็นไป นี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์”^{๑๒}

๓.๒.๓ อดีตกาลแห่งพระลกุณฎกภัททียเถระ

ท่านลกุณฎกภัททียะเมื่อได้ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ภิกษุและสามเณรบางพวกหารู้ไม่ว่าท่านเป็นพระอรหันต์เถระจึงแกล้งดึงหูท่านเสียบ้าง จับศีรษะจับแขน หรือจับมือและเท้าเป็นต้น เล่นบ้าง เบียดเบียนบ้าง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ปรามาสท่านและหยอกล้อแบบต่าง ๆ ฉุดมาบ้าง รังไปรอบ ๆ บ้าง ทั้งนี้เนื่องด้วยท่านมีรูปร่างเตี้ยและกลมเหมือนดังสามเณรและมีผิวพรรณไม่งาม

^{๑๒} พุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙๗/๑๖๕-๑๖๖.

วันหนึ่งเมื่อท่านกษัตริย์ทิยะถวายบังคมพระตถาคตแล้วไปที่ซุ้มประตูพระเชตะวัน มีภิกษุชาวชนบทประมาณ ๓๐ รูปไปยังพระเชตะวันวิหารด้วยคิดว่าจักถวายบังคมพระตถาคต ภิกษุชาวชนบทเห็นพระเถระที่ซุ้มวิหารจึงพากันจับพระเถระที่ชายจีวร ที่มีมือ ที่ศรีษะ ที่งมูก ที่หู เขย่า ด้วยสำคัญว่าท่านเป็นสามเณร ทำด้วยคะนองมือ ครั้นภิกษุเหล่านั้นเก็บบาตรจีวรแล้วก็พากันเข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมก่อนนั่งในที่อันควร แล้วจึงทูลถามว่า

“ข้าแต่องค์พระสมณโคดมผู้เจริญ ได้ยินว่ามีพระเถระองค์หนึ่งชื่อลกุณฏกภัททิยะเถระ เป็นสาวกของพระองค์ แสดงธรรมไพเราะ เต็มวันพระเถระรูปนั้นอยู่ที่ไหนพระเจ้าข้า”

พระบรมศาสดาตรัสตอบความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่พวกเธอเห็นที่ซุ้มประตูแล้วพวกเธอคะนองมือจับที่ชายจีวรเป็นต้นมาแล้ว ภิกษุรูปนั้นแหละคือลกุณฏกภัททิยะ”

ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระสาวกผู้ถึงพร้อมด้วยอภินิหารได้ตั้งความปรารถนาไว้เห็นปานนี้ เพราะเหตุใดจึงมีศักดิ์น้อยเล่าพระเจ้าข้า” ในครั้งนั้นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าจึงตรัสเล่าเรื่องของเกฬีสีลชาดก ดังนี้

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นท้าวสักกเทวราช ในกาลนั้นใคร ๆ ก็ไม่อาจจะให้พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงเห็นช้าง ม้า หรือโคที่แก่ชรา พระองค์ชอบเล่นสนุก แม้ทอดพระเนตรเห็นสัตว์เช่นนั้นจึงรับสั่งให้พวกมนุษย์ต้อนไล่แข่งกัน เห็นเกวียนเก่า ๆ ก็ให้แข่งกันจนพัง เห็นสตรีแก่รับสั่งให้เรียกมากระแทกที่ท้องให้ล้มลงแล้วจับให้ลุกขึ้น ให้ขับร้องเพลง เห็นชายแก่ ๆ ก็ให้หกละเม่นตีลังกา เป็นต้น แม้เมื่อไม่ทรงพบเห็นเอง เป็นแต่ได้สดับข่าวว่า คนแก่มีที่บ้านโน้น ก็รับสั่งให้เรียกตัวมาบังคับให้เล่น พวกมนุษย์ต่างก็ละอาย สงมารถาบิดาของตนไปอยู่นอกแคว้น ขาดการบำรุงมารดาบิดา พวกราชเสวกก็พอใจในการเล่นสนุก พวกที่ตายไป ๆ ก็ไปบังเกิดเต็มในอบาย ๔ เทพบริษัททั้งหลายก็ลดลง

ท้าวสักกจะไม่ทรงเห็นเทพบุตรเกิดใหม่ ทรงรำพึงว่าเหตุอะไรหนอ ครั้นทรงทราบเหตุนั้นแล้วดำริว่าเราจะต้องทรมานพระเจ้าพรหมทัตทรงแปลงเพศเป็นคนแก่บรรทุกตุ้มเปรี๊ยะ ๒ ใบใส่ไปบนเกวียนเก่า ๆ เทียมโคแก่ ๒ ตัว ในวันมหาสวันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงช้างพระที่นั่งตกแต่งด้วยเครื่องอสังการเสด็จเสียบพระนคร ท้าวสักกาก็ทรงขับเกวียนนั้นตรงไปเฉพาะพระพักตร์พระราชาราชาทอดพระเนตรเห็นเกวียนเก่าเทียมด้วยโคแก่ จึงตรัสให้นำเกวียนนั้นมา พวกราชบริพารก็วิ่งหาช้างโน้นช้างนี้ก็ไม่เห็น กราบทูลถามว่า “คนแก่นั้นอยู่ที่ไหน พระองค์ คนแก่นั้นอยู่ที่ไหน พระองค์” เพราะท้าวสักกาทรงอธิษฐานไว้อย่างนี้ว่าพระราชาท่านนั้นจงเห็นเรา คนอื่นอย่าได้เห็น

ด้วยเดชของท้าวสักก พระราชาพร้อมทั้งช้างก็เสด็จเข้าไปอยู่ใต้เกวียนเหมือนลูกโคอยู่ใต้แม่โคฉะนั้น ท้าวสักกาก็ทรงทุบตุ้มเปรี๊ยะแตกออกรดบนพระเศียรของพระราชาราช เปรี๊ยะก็ไหลลงเประอะเปื่อนพระราชาดังแต่พระเศียร พระราชาทรงอึดอัด ละอาย ขยะแขยง ครั้นท้าวสักกาทรงทราบว่า พระราชาทรงรุ่มรวยพระทัย ก็ทรงขับเกวียนหายไป เนรมิตพระองค์เป็นท้าวสักกะอย่างเดิม พระหัตถ์ทรงวิธวรุฑ ประทับยืนบนอากาศ ตรัสศุคคามว่า “ดูก่อน อธรรมิกราชผู้ชั่วช้า ชะรอยท่านจะไม่แก่หรือ ความชราจักไม่กล้ากรายสรีระของท่านหรือไร ท่านมัวแต่เห็นแก่เล่น เปียดคนแก่มามากมาย เพราะอาศัยท่านผู้เดียวคนที่ตาย ๆ ไป เพราะทำกรรมนั้นจึงเต็มอยู่ในอบาย พวกมนุษย์ไม่ได้บำรุงมารดาบิดา หากท่านไม่งดทำกรรมนี้ เราจะทำลายศรีระของท่านด้วยจักรเพชรนี้ ตั้งแต่นี้

ท่านอย่าได้ทำกรรมนี้อีกเลย” แล้วตรัสถึงคุณของมารดาบิดา ทรงชี้แจงอานิสงส์ของการอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อผู้สูงอายุ ครั้นทรงสอนแล้วก็เสด็จกลับไปยังวิมานของพระองค์

ตั้งแต่นั้นมาพระราชาก็มีได้แม้แต่คิดที่จะทำกรรมนั้นอีกต่อไป

องค์สมเด็จพระมหาศาสดาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกว่า เถระ เพราะความเป็นคนแก่ เพราะเหตุสักว่านั่งบน อาสนะพระเถระ ส่วนผู้ใดแทงตลอดสัจจะทั้งหลายแล้ว ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่เบียดเบียนมหาชนผู้นี้ ชื่อว่าเป็นเถระ”

จากนั้นจึงได้ตรัสพระคาถาว่า

“บุคคล ไม่ชื่อว่าเป็นเถระเพราะมีผมหงอกบนศีรษะ

ผู้มีวัยแก่รอบแล้วนั้น เราเรียกว่า แก่เปล่า

(ส่วน) ผู้ใด มีสัจจะ ธรรมะ อหิงสา สัจญมะ และทมะ

ผู้นั้นมีมลทินอันคายแล้ว เป็นผู้ที่มีปัญญา

เราจึงกล่าวว่าเป็นเถระ”^{๑๓}

พระบรมศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วทรงประกาศสัจธรรม ทรงประชุมชาดก เมื่อจบสัจธรรมบรรดาภิกษุเหล่านั้นบางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี บางพวกได้เป็นพระอรหันต์ พระราชาในครั้งนั้นได้เป็นพระลูกณฎกภัททิยะ เธอได้เป็นที่เล่นล้อเลียนของภิกษุสามเณรอื่นเพราะค่าที่ตนชอบเล่นสนุกครั้งนั้น ส่วนท้าวสักกะคือเรตถาคตนี้แล

ครั้งหนึ่ง สหธรรมมิกมีสามเณรเป็นต้น เห็นพระเถระแล้วจับที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง ล้อเลียนบ้าง แต่พระเถระก็ไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย เพราะเรื่องนี้ วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูเถิด สหธรรมมิกมีสามเณรเป็นต้น เห็นพระลูกณฎกภัททิยะเถระแล้วย่อมรังแกอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย”

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทราบเรื่องจึงตรัสว่า

“อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระชีนาสพยอมไม่โกรธไม่ประทุษร้ายเลย เพราะท่านเหล่านั้นไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน เช่นกับศิลาแห่งทิบ”^{๑๔}

และเมื่อพระพุทธรองค์จะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรมได้ตรัสพระคาถาว่า

“ภูเขาศิลาล้วน เป็นแห่งเดียว ย่อมไม่สะเทือนด้วยลม ฉันทิ

บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่เอนเอียงในเพราะนินทาและสรรเสริญ ฉันทิ”

วันหนึ่งภิกษุอาคันตุกะหลายรูปด้วยกันเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ผู้ประทับนั่ง ณ ที่ประทับกลางวัน ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ขณะนั้นพระลูกณฎกภัททิยะเถระเดินผ่านไปในที่ไมไกลครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบวารจิตของภิกษุเหล่านั้นจึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นหรือ ภิกษุนี้ฆ่ามารดาบิดาแล้วเป็นผู้ไม่มีทุกข์”

^{๑๓} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙/๔๑-๔๒.

^{๑๔} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๒.

ภิกษุเหล่านั้นต่างมองดูหน้ากันและกันแล้วก็เกิดความสงสัยว่า “พระศาสดา ตรัสอะไรหนอแล” จึงกราบทูลว่า “พระองค์ตรัสคำนั้นชื่ออะไร”

ครั้งนั้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้นจึงตรัสพระคาถาว่า

“บุคคลฆ่ามารดาบิดา ฆ่าพระราชอาญาผู้เป็นกษัตริย์ทั้งสอง
และฆ่าแวนแคว้น พร้อมด้วยเจ้าพนักงานเก็บส่วยแล้ว
เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปอยู่”

พระธรรมข้างต้นนี้พระอรธกถาจารย์ได้วินิจฉัยว่า ตัณหา ชื่อว่า มารดา เพราะให้สัตว์ทั้งหลายเกิดในภพ ๓ เพราะบาลีว่า “ตัณหายังบุรุษให้เกิด” อัสมิมานะ ชื่อว่า บิดา เพราะอัสมิมานะอาศัยบิดาเกิดขึ้นว่า “เราเป็นราชาโอรสของพระราชอาชื่อนั้น หรือเป็นบุตรของมหาอำมาตย์ของพระราชอาชื่อนั้น” เป็นต้น ทิฎฐิทุกขนิดย่อมอิง สัสสตทิฎฐิ และ อัจเฉททิฎฐิ ทั้งสอง เหมือนชาวโลกอาศัยพระราชอาชื่อนั้น เพราะฉะนั้นสัสสตทิฎฐิและอัจเฉททิฎฐิจึงชื่อว่าพระราชอาชื่อกษัตริย์สองพระองค์อายุตนะ ๑๒ ชื่อว่า แวนแคว้น เพราะคล้ายคลึงกับแวนแคว้น โดยอรรถว่า กว้างขวาง ความกำหนดด้วยอำนาจความยินดี ซึ่งอาศัยอายุตนะนั้น ดุจบุรุษเก็บส่วย จัดการส่วนให้สำเร็จ ชื่อว่าเจ้าพนักงานเก็บส่วยในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว

๓.๒.๔ เอตทัคคะ และความปรารถนาจากอดีตของพระลกุณฏกภัททิยะเถระ

เมื่อพระลกุณฏกภัททิยะได้บรรลุพระอรหัตผลแล้ว ปรากฏว่าท่านเป็นผู้ที่แสดงธรรมได้อย่างไพเราะน่าฟังจนเป็นที่กล่าวขานในหมู่สงฆ์สาวก ด้วยเหตุนี้จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้มีเสียงไพเราะ การที่พระเป็นลกุณฏกภัททิยะได้รับการสถาปนาในตำแหน่งที่เป็นเลิศเช่นนั้นก็ด้วยเหตุอันท่านได้ตั้งปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป ดังนี้

ในกัปที่แสนแต่ภัทรกัปนี้ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ พระลกุณฏกภัททิยะท่านมาเกิดเป็นบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มากในพระนครหงสวดี วันหนึ่งเที่ยวเดินพักผ่อนอยู่ก็ได้ไปถึงสังฆาราม ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมเทศนาแล้วได้ทรงสถาปนาพระภิกษุผู้รูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะ พระลกุณฏกภัททิยะจึงปรารถนาว่าต่อไปในอนาคตเราพึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเหมือนภิกษุนี้ ดังนี้แล้วท่านจึงนิมนต์พระศาสดาถวายมหาทานอันเจือปนด้วยรสหวาน เช่น เนยใส และน้ำตาลกรวด เป็นต้น แต่ภิกษุสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน แล้วแล้วหมอบลงแทบพระบาทของพระศาสดา ตั้งความปรารถนาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยผลแห่งทานนี้ ข้าพระองค์มิได้หวังสมบัติอื่น แต่ในอนาคตกาล ขอข้าพระองค์พึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเถิด”

ในครั้งนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูอนาคตก็ทรงเห็นความปรารถนาของท่านจักสำเร็จ จึงได้ตรัสพยากรณ์ในท่ามกลางพระสงฆ์ว่า ในอนาคตกาล ท่านจักได้ฐานันดรนี้สมดังมโนรถความปรารถนา ในกัปที่แสนแต่ภัทรกัปนี้ พระศาสดามีพระนามชื่อว่าโคตมซึ่งสมภพในวงศ์พระเจ้าโศกกากราชจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เศรษฐีบุตรผู้นี้จักได้เป็นธรรมทายาทของพระศาสดาพระองค์นั้น เป็นโอรสอันธรรมนเรมีต เป็นสาวกของพระศาสดา มีนามชื่อว่าภัททิยะ ท่านจักเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะในศาสนาของพระองค์ ดังนี้แล้วจึงเสด็จกลับพระวิหาร

เมื่อท่านได้รับพุทธพยากรณ์เช่นนั้นแล้วก็ได้กระทำการตั้งงามอยู่ตลอดชีวิต จนกาลใน
 อดีตกาลนั้นแล้วได้เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จนสมัยแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 พระนามว่า พุสสะ ท่านบังเกิดเป็นนาคคูหาว่าขามมีขนปีกอันสวยงามอยู่ในเขมมิคทายวัน วันหนึ่งนาค
 คูหาได้ออกไปยังหิมวันตประเทศเพื่อหาอาหาร ได้พบมะม่วงอันมีรสอร่อยจึงได้อาปากคาบผล
 มะม่วงหวานมาเพื่อเป็นอาหารสำหรับลูกน้อย ขณะที่บินกลับรังนั้นได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ
 พระราชดำเนินไปปิณฑบาต จึงทำจิตให้เลื่อมใสแล้วร้องด้วยเสียงอันไพเราะถวายบังคมแล้วคิดว่าใน
 วันอื่น ๆ เรามีตัวเปล่าพบพระตถาคต แต่วันนี้เรานำมะม่วงสุกผลนี้มาเพื่อฝากบุตรของเรา สำหรับ
 บุตรนั้นเราไปเอาผลอื่นมาให้ก็ได้ แต่ผลนี้เราควรถวายพระศพล ดังนี้ ดูเหว่าขามจึงคงบินอยู่ใน
 อากาศ พระศาสดาทรงทราบใจของนาคจึงแลดูพระอุปัฏฐากนามว่า อโสกเถระ พระเถระจึงนำบาตร
 ถวายพระศาสดา นาคคูหาจึงเอาผลมะม่วงสุกวางไว้ในบาตรของพระศพล ใส่บาตรแล้วก็เอापีกจับ
 ร้องด้วยเสียงอันไพเราะเสนาะน่าฟังนำยินดีเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า พระศาสดาประทับนั่งเสวยในที่นั้น
 นั้นแหละ นาคคูหาผู้มีจิตเลื่อมใสนี้ถึงพระคุณของพระศพลเนื่อง ๆ ถวายบังคมพระศพลแล้วไปรัง
 ของตน ครั้งนั้นนาคเหยี่ยวผู้มีใจชั่วช้าได้โฉบเอานาคคูหาผู้มีจิตเบิกบานผู้มีอัธยาศัยไปสู่ความรักใน
 พระพุทธเจ้าฆ่าเสีย และด้วยบุญกรรมนั้นนั้นแหละทุก ๆ ภาพที่ท่านเกิดเป็นมนุษย์จึงได้มีเสียงไพเราะ
 น่าฟัง ดังนี้

จากการศึกษาประวัติของพระลกุณฎกัทธิยะเถระ พบว่า พระลกุณฎกัทธิยะมีรูปร่าง
 ไม่น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณไม่งาม ไม่น่าดู มีร่างกายเล็กเตี้ย หลังค่อม ด้วยลักษณะร่างกายเช่นนี้จึงมี
 สหธรรมมิกมีสามเณรเป็นต้นจับหัวบ้างจับหางบ้าง ดึงชายจีวรบ้าง ล้อเล่นต่อท่านบ้าง แสดงให้เห็นว่า
 พระลกุณฎกัทธิยะนั้นเป็นผู้มีจิตใจดี อดทนข่มใจ มีเมตตาไม่ถือโกรธ นอกจากนี้ท่านนั้นยังสามารถ
 แสดงพระธรรมเทศนาด้วยน้ำเสียงอันไพเราะทำให้มีพุทธบริษัทมากมายเกิดความศรัทธาชอบฟังเสียง
 ของท่านเวลาแสดงพระธรรมเทศนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้พระลกุณฎกัทธิยะเถระนั้นเป็นผู้เลิศ
 กว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีเสียงอันไพเราะ

๓.๓ ประวัติพระโมฆราชเถระ

พระโมฆราช เกิดในตระกูลพราหมณ์แห่งเมืองสาวัตถี (ชื่อเดิม **โมฆราช** เป็นวรรณะ
 กษัตริย์ เป็นชาวโกศล บิดาและมารดาไม่ปรากฏชื่อ โมฆราชหนุ่มมีโรคประจำตัว คือ มีร่างกายเป็น
 แผลเรื้อรังที่รักษาไม่หายได้รับความทุกข์ทรมานมาก แม้จะเป็นคนใหญ่โตและมีทรัพย์สมบัติมากมาย
 ก็ช่วยไม่ได้ จึงได้ชื่อว่า โมฆราช แปลว่า ราชผู้หาความสุขไม่ได้)^{๑๕} ทั้งนี้ในบางตำราว่าท่านเป็นโรค
 เรื้อน

“เมื่อถึงภพสุดท้าย ข้าพเจ้าได้เกิดในตระกูลกษัตริย์
 เพียบพร้อมไปด้วยมหาสมบัติ เมื่อพระชนกสวรรคตไป
 ข้าพเจ้าถูกโรคเรื้อนรบกวน
 ในเวลากลางคืน ก็ไม่ได้รับความสุขในการนอน
 เพราะความสุขในรัชสมบัติกลายเป็นโมฆะไป

^{๑๕} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๒๗/๒๘๓-๒๘๔.

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ชื่อว่าโมฆราช”^{๑๖}

เมื่อพระโมฆราชมีอายุพอสมควรแก่การศึกษาศิลปะวิทยาตามประเพณีพราหมณ์บิดามารดาจึงนำไปฝากเป็นศิษย์คนหนึ่งในจำนวนศิษย์ ๑๖ คนของพราหมณ์พาวรีผู้เป็นบุโรหิตที่ปรึกษาของพระเจ้าปเสนทิโกศล ต่อมาพราหมณ์พาวรีเบื่อหน่ายชีวิตการครองเรือนจึงได้กราบทูลลาพระเจ้าปเสนทิโกศลเพื่อออกบวชเป็นชฎิลบำเพ็ญพรตตามประเพณีพราหมณ์ โดยตั้งสำนักอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำโคธาวารี ระหว่างเมืองอัสสกะและเมืองอาฬกะ ส่วนตัวพราหมณ์พาวรีเองนั้นเป็นเจ้าของสำนักและเป็นอาจารย์ใหญ่ทำหน้าที่ทั้งรับและอบรมสั่งสอนไตรเพทแก่ศิษย์ทั่วไป โมฆราชมาฉพพร้อมกับเพื่อนศิษย์อีกหลายคนได้ออกบวชติดตามด้วยพราหมณ์พาวรี ซึ่งแม้จะบวชเป็นฤๅษีชฎิลเช่นเดียวกับตระกูลกัสสปะ ๓ พี่น้อง แต่คนทั่วไปก็นิยมเรียก “พราหมณ์พาวรี” อยู่เช่นเดิม ไม่นิยมเรียกว่า “ชฎิล” เหมือนตระกูลกัสสปะ^{๑๗}

พราหมณ์พาวรีมีศิษย์ทั้งสิ้น ๑๖ คน รวมข้าทาสบริวารของเหล่าศิษย์ที่ตามมาถือบวชเป็นชฎิลด้วยอีก ๑๖,๐๐๐ คน รวมเป็นทั้งสิ้น ๑๖,๐๑๖ คน อยู่มาวันหนึ่งศิษย์ทั้งหลายกล่าวกับอาจารย์ว่า “การอยู่ใกล้พระนครมีเครื่องพัวพันมาก เราไปหาโอกาสที่ไม่มีชนรบกวนเถิด ชื่อว่าการอยู่ในเสนาสนะอันสงัดเป็นประโยชน์มากแก่บรรพชิตทั้งหลาย พราหมณ์พาวรีจึงไปทูลพระราชอา แม้พระราชอาตรัสห้ามถึง ๓ ครั้งก็ไม่สามารถจะห้ามได้ จึงพระราชทานกหาปณะ ๒๐๐,๐๐๐ กหาปณะรับสั่งแก่อำมาตย์ทั้งหลายว่า “พวกเจ้าจงสร้างอาศรมถวายในที่ที่คณะฤๅษีปรารถนาจะอยู่เถิด” แต่ที่นั้นพราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยชฎิล ๑๖,๐๐๐ เป็นบริวารจึงออกจากอุตตรชนบทมุ่งหน้าไปทักษิณชนบทบริเวณใกล้พรมแดนใน ระหว่างสองแคว้น คือ แคว้นอัสสกะและแคว้นมูฬกะซึ่งเป็นภูมิภาคที่แม่น้ำโคธาวารีแยกออกเป็นสองสายแล้วมาบรรจบกันอีกครั้งหนึ่ง เกิดเป็นเกาะกว้างยาวประมาณ ๓ โยชน์ เกาะทั้งหมดปกคลุมไปด้วยป่ามะขวิด ซึ่งในอดีต ณ. บริเวณนั้นสร้งคคาบสได้อาศัยอยู่ พราหมณ์พาวรีจึงประกาศแก่อำมาตย์ทั้งหลายว่าประเทศนี้เป็นที่อยู่ของสมณะมาก่อน ประเทศนี้สมควรแก่นักบวช พวกอำมาตย์จึงได้ให้ทรัพย์ ๑๐๐,๐๐๐ แก่พระเจ้าอัสสกะ และอีก ๑๐๐,๐๐๐ ให้แก่พระเจ้ามูฬกะ เพื่อการครอบครองถือเอาภูมิภาคนั้น พระราชาทั้งสองนั้นได้พระราชทานที่บริเวณเกาะนั้นและบริเวณอื่นประมาณ ๒ โยชน์ รวมเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๕ โยชน์ ซึ่งอยู่ในระหว่างเขตรัฐสีมาของพระราชอาเหล่านั้น พวกอำมาตย์ก็ได้สร้างอาศรม ณ. ที่นั้นแล้วและให้นำทรัพย์มาจากกรุงสวดีตีมาจัดตั้งเป็นโคจรคามเสร็จแล้วพากันกลับไป

พาวรีพราหมณ์และเหล่าศิษย์ทั้ง ๑๖,๐๑๖ คนก็เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยการเที่ยวภิกขาและผลไม้ ต่อมาก็ได้มีชาวบ้านซึ่งเลื่อมใสในวัตรของพราหมณ์เข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยอยู่บนที่ดินของพราหมณ์เหล่านั้นโดยได้รับอนุญาตจากพวกพราหมณ์จนเกิดเป็นชุมชนใหญ่ขึ้น ชาวบ้านที่อาศัยพราหมณ์พาวรีนั้นก็เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยผลอันเกิดจากการกสิกรรม ครั้นครบรอบปีเหล่าชาวบ้านก็รวบรวมเงินจากแต่ละครอบครัวเพื่อเป็นส่วยให้แก่พระราชอา และถือเอาส่วยนั้นไปเฝ้าพระเจ้าอัสสกะทูลกับพระราชอาว่า “ขอพระองค์ทรงรับส่วยนี้เถิด” พระเจ้าอัสสกะตรัสว่า “เราไม่รับพวกท่านจงนำไปถวายอาจารย์เถิด” พวกชาวบ้านก็นำส่วย ๑๐๐,๐๐๐ นั้นมามอบต่อพาวรีพราหมณ์

^{๑๖} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๔๗-๓๔๘/๒๘๕.

^{๑๗} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๓๐/๒๘๖.

๓.๓.๑ พระโมฆราชเถระออกบวชและบรรลุเป็นพระอรหันต์

ครั้งนั้น พราหมณ์ผู้เป็นศิษย์ทั้งหลายจึงซักถามความจากพราหมณ์พาวรีว่า

“ข้าแต่ท่านพราหมณ์ บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้เห็นแล้วจะพึงรู้ว่าท่านผู้นี้เป็นพระสัมพุทธเจ้าได้อย่างไรเล่า ขอท่านจงบอกสิ่งที่จะทำให้ข้าพเจ้าทั้งหลายจะได้รู้จักพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วยเถิด” พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า “ก็มีมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการของมหาบุรุษที่ท่านทั้งหลายเล่าเรียนมาแล้วซึ่งเป็นสิ่งที่พราหมณาจารย์ทั้งหลายพยากรณ์ไว้ว่า ถ้ามหาปุริสลักษณะนั้นมีอยู่ในวรกายของพระมหาบุรุษใด พระมหาบุรุษนั้นจะเป็นได้ ๒ อย่างเท่านั้น คือ ถ้าพระมหาบุรุษนั้นอยู่ครองเรือนจะพึงเป็นพระบรมมหาจักรพรรดิ จะทรงมีชัยชนะทั่วปฐพีนี้ จะทรงปกครองโดยธรรม ด้วยไม่ต้องใช้อาชญาไม่ต้องใช้ศาสตรา ถ้าออกบวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม เมื่อท่านทั้งหลายเห็นพระมหาบุรุษผู้ประกอบไปด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการดังนี้ ท่านทั้งหลายก็จงกล่าวถามในใจ ถึง ๑. ชาติ (อายุ) ๒. โคตร ๓. ลักษณะ ๔. มนต์ และ ๕. ศิษย์เหล่าอื่นอีก และถามถึงปริศนาธรรมเรื่อง ๖. ธรรมอันเป็นศรัทธา และ ๗. ธรรมเป็นเหตุให้ศรัทธาตกไป ถ้าว่าท่านนั้นเป็นพระพุทธรเจ้าจริงแท้แล้ว ท่านก็จักตอบปัญหาที่ท่านทั้งหลายกล่าวถามในใจด้วยวาจาได้”

ครั้งนั้น พราหมณ์มาณพผู้เป็นศิษย์ ๑๖ คน คือ อชิตะ ๑ ติสสเมตเตยยะ ๑ ปุณณกะ ๑ เมตตคุ ๑ โธตกะ ๑ อุปสีวะ ๑ นันทะ ๑ เหมกะ ๑ โตเทยยะ ๑ กัปปะ ๑ ชตุกัณเณ ๑ ภัทราวุธะ ๑ อุททะ ๑ โปสาลพราหมณ์ ๑ โมฆราช ๑ ปิงคิยะ ๑ ได้ฟังคำของพราหมณ์พาวรีแล้วก็ลาอาจารย์กระทำประทักษิณแล้วบ่าหน้าต่อทิศอุดรมุ่งไปยังที่ตั้งแห่งเมืองสาวัตถี

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถี ทรงทราบด้วยพระญาณว่าศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ทั้ง ๑๖ คนมาพร้อมด้วยมหาชนเป็นอันมาก ทรงพระดำริว่าอินทรีย์ของพราหมณ์เหล่านั้นยังไม่แก่กล้าเพียงพอ อีกทั้งถีนนี้ก็ยังไม่เป็นที่สบายเหมาะแก่พราหมณ์ทั้งหลาย ทรงพิจารณาแล้วเห็นว่าป่าสาณกเจดีย์ในเขตแคว้นมคธเป็นที่สบายเหมาะแก่พราหมณ์เหล่านั้น ถ้าเราแสดงธรรมในที่นั้นมหาชนก็จักบรรลุธรรม อีกทั้งพวกพราหมณ์เหล่านั้นเมื่อเดินทางผ่านเข้าไปยังเมืองต่าง ๆ ก็จะมีมหาชนตามมากยิ่งขึ้นไปอีกผู้บรรลุธรรมก็จักมีมากขึ้นจะเป็นประโยชน์อันมหาศาล ทรงพระดำรินั้นแล้วจึงทรงเสด็จพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ออกจากกรุงสาวัตถีไปยังกรุงราชคฤห์ ก่อนที่พวกพราหมณ์จะมาถึง พวกพราหมณ์เหล่านั้นเมื่อก็มาถึงกรุงสาวัตถีเข้าไปสู่วิหารเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ครั้นทราบว่าพระพุทธองค์เสด็จออกจากเมืองสาวัตถีไปแล้วก็พากันเข้าไปถึงพระคันธกุฎี ได้เห็นรอยพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็แน่ใจว่าเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้าแน่แล้ว เพราะจากลักษณะของรอยพระบาทเป็นรอยของผู้หมดกิเลสแล้ว เมื่อทราบดังนั้นแล้วจึงได้ออกเดินทางตามพระบรมศาสดาไป

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปถึงป่าสาณกเจดีย์ แขวงเมืองราชคฤห์ ก็ทรงหยุดประทับอยู่ ณ ที่นั้น พวกเหล่าพราหมณ์และมหาชนก็ได้ตามพระบรมศาสดาจนถึงป่าสาณกเจดีย์ ครั้นได้ฟังว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอยู่ ณ ที่นี้ ก็เกิดปิติปราโมทย์ พากันชื่นกุหาไปสู่พระเจดีย์นั้นเหมือนบุคคลผู้กระหายน้ำย่อมยินดีต่อน้ำเย็น เหมือนพ่อค้ายินดีต่อลาภใหญ่ และเหมือนบุคคลถูกความร้อนแผดเผายินดีต่อร่มเงา ฉะนั้น

ก็ในขณะที่นั้นพระผู้มีพระภาค แวดล้อมด้วยหมู่พระภิกษุสงฆ์ ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ประหนึ่งราชสีห์บันลือเสียงกังวานกระหึ่มอยู่ในป่า

ครั้งนั้น อชิตมาณพได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระรัศมีเรืองเรืองเหลืองอ่อนถึงความบริบูรณ์ดังดวงจันทร์ในวันเพ็ญพร้อมถึงทั้งพระมหาปุริสลักษณะทั้ง ๓๒ ประการในพระกายของพระผู้มีพระภาคนั้นแล้วก็มีควมร่าเริง ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ทูลถามปัญหาในใจว่า

“ขอพระองค์จงตรัสบอกอ้าง (ชาติ) อายุ โศทร พร้อมทั้งลักษณะ และขอได้ตรัสบอก การถึงความสำเร็จในมนต์ทั้งหลายแห่งอาจารย์ของข้าพระองค์เกิด พรหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของข้าพระองค์ย่อมบอกมนต์กะศิษย์มีประมาณเท่าไร พระเจ้าข้าฯ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

“พรหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของท่านนั้นมีอายุร้อยยี่สิบปี ชื่อพาวรีโดยโคตรลักษณะในกายของพรหมณ์พาวรีนั้นมี ๓ ประการ พรหมณ์พาวรีนั้นเรียนจบไตรเพท ในตำราทำนายมหาปุริสลักษณะ คือ คัมภีร์อิติहाสพร้อมทั้งคัมภีร์นิฆัมมฤคศาสตร์และเกฏฐศาสตร์ ถึงซึ่งความสำเร็จในธรรมแห่งพรหมณ์ของตน ย่อมบอกมนต์กะมาณพ ๕๐๐ ฯ”

อชิตมาณพทูลถามว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่านรชน ขอพระองค์จงบอกลักษณะทั้งหลายของพรหมณ์พาวรี ขอทรงบอกเพื่อมิให้ข้าพระองค์มีความสงสัยเกิด ฯ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

“มาณพ พรหมณ์พาวรีนั้นย่อมปกปิดหน้าผากของตนด้วยลันได้ มีขนขึ้นเป็นรูปอุณณาโลมชาติในระหว่างคิ้ว มีคฤหฐานอยู่ในฝัก ท่านจงรู้อย่างนี้เกิด ฯ”

มหาชนทั้งหลายไม่ได้ยินเสียงใครที่ถามปัญหานั้นเลย เมื่อได้ฟังคำตอบที่พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์แล้วเกิดความพิศวง มีความโสมนัสประนมอัญชลีแล้วสรรเสริญว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นอะไรหนอ เป็นเทวดาหรือเป็นพรหม หรือเป็นท้าวสุขัมบดีจอมเทพ จึงได้ทราบถึงปัญหาอันมีผู้ถามในใจฯ”

อชิตมาณพ ครั้นได้สดับการพยากรณ์ปัญหา ๕ ข้อแล้ว เมื่อจะทูลถาม ปัญหาสองข้อที่เหลือจึงกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ท่านพรหมณ์พาวรีถามถึงธรรมเป็นศีระชะและธรรมเป็นเหตุให้ศีระชะตกไป ขอพระองค์ตรัสพยากรณ์ข้อนั้นเพื่อกำจัดความสงสัยของพวกข้าพระองค์ผู้เป็นพรหมณ์เสียเถิด ฯ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

“ท่านจงรู้เถิดว่า อวิชชาชื่อว่าธรรมเป็นศีระชะ วิชชาประกอบด้วยศรัทธา สติ สมาธิ ฉันทะ และวิริยะ ชื่อว่าเป็นธรรมเครื่องให้ศีระชะตกไป เพราะอวิชชาเป็นความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ เป็นศีระชะแห่งสังสารวัฏ ฉะนั้น อวิชชาชื่อว่าธรรมเป็นศีระชะ อนึ่ง เพราะอรหัตมรรควิชชา (วิชชาในอรหัตมรรค) ประกอบ ด้วย ศรัทธาสติ สมาธิ ฉันทะ และวิริยะ อันเกิดร่วมกับตนยังศีระชะให้ตกไป เพราะเข้าถึงธรรมเป็นศีระชะด้วยความตั้งอยู่ในรสอันเดียวกันของอินทรีย์ทั้งหลาย ฉะนั้น วิชชาเป็นธรรมเครื่องให้ศีระชะตกไป”

ลำดับนั้น อชิตมาณพมีความโสมนัสเป็นอันมาก กระทำหนังสือเหลืองแวี่ยงป่าข้างหนึ่ง หมอบลงแทบพระบาทบุคคลด้วยเศียรเกล้า กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิกรทุกข ผู้มีพระจักขุ พราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลายขอไหว้พระบาทบุคคลของพระผู้มีพระภาค ฯ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“มาณพ พราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลายจงเป็นผู้ถึงความสุขเกิด จงถามความสงสัยทุกๆ อย่างของพราหมณ์พาวรี หรือของท่านเถิด”

อชิตมาณพครั้งเห็นพระพุทธองค์ประทานพระวโรกาสให้ทูลถามปัญหาที่สงสัยเช่นนั้น ก็นั่งลงประนมอัญชลีทูลถามปัญหาต่อพระตถาคต ณ. ที่นั้น ตามที่ปรากฏในอชิตมาณพปัญหา นิทเทส ครั้งเมื่อจบพระคาถาที่พระพุทธองค์ตรัสตอบปัญหา อชิตมาณพพร้อมด้วยเหล่าศิษย์ทั้ง ๑,๐๐๐ คนก็บรรลुพระอรหัตเป็นเอหิภิกขุครองผ้ากาสายะเป็นบริวาร ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร อันสำเร็จด้วยฤทธิ์ มีผม ๒ องคุลี นั่งประนมอัญชลีนมัสการพระผู้มีพระภาค และโสดาปัตติมรรคก็บังเกิดขึ้นแก่เทวดาและมนุษย์หลายพัน

ในบรรดาศิษย์ทั้ง ๑๖ คนนั้นโมฆราชมาณพลือตัวว่าเป็นผู้มีความรู้ยิ่งกว่าทุกคน ท่านคิดว่าอชิตมาณพนี้เป็นหัวหน้าของศิษย์ทุกคน เราไม่ควรถามปัญหาก่อน ครั้งเมื่ออชิตมาณพนั้นถามปัญหาแล้วจึงจักถามปัญหาต่อพระบรมศาสดาเป็นคนที่สอง

พระบรมมหาศาสดาทรงดำริว่าโมฆราชมาณพเป็นคนถือตัว ทั้งญาณของเขาก็ยังไม่แก่กล้าเต็มที่ ควรจะต้องทำให้ความถือตัวของเขาค่อย ๆ หมดไป จึงตรัสว่า “โมฆราชเธอจงคอยก่อน ให้คนอื่น ๆ ถามปัญหาก่อน”

โมฆราชมาณพนั้นครั้งถูกห้ามโดยพระศาสดาเช่นนั้นก็คิดว่า “ตลอดเวลาที่ผ่านมานี้เราเข้าใจว่าไม่มีคนที่จะเป็นบัณฑิตเกินกว่าเรา ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายถ้าไม่ทรงทราบความในใจย่อมไม่ตรัส พระศาสดาคงจักทรงเห็นโทษในการถามของเราเป็นแน่” เมื่อคิดได้ดังนั้นจึงนั่งเสีย

จากนั้น ติสสมเตตยพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๒

จากนั้น ปุณณกพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๓

จากนั้น เมตตคุพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๔

จากนั้น โธตกพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๕

จากนั้น ออุปสีพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๖

จากนั้น นันทพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๗

จากนั้น เหมกพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๘

ครั้งเมื่อเหมกมาณพถามปัญหาไปเป็นคนที่ ๘ ตามลำดับแล้ว โมฆราชมาณพนั้นก็อดกลั้นไว้ไม่ได้ลุกขึ้นอีกเป็นคนที่ ๙ พระศาสดาก็ทรงห้ามเขาก่อน โมฆราชมาณพนั้นจึงต้องนั่งคิดว่า “บัดนี้ เราไม่อาจจะเป็นนวกะผู้ใหม่ในสงฆ์ได้แล้ว” จึงทูลถามปัญหาเป็นคนที่ ๑๕

จากนั้น โดเตยพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๙

จากนั้น กัปพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๑๐

จากนั้น ชตุกัณณิกพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๑๑

จากนั้น ภัทราวุธพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๑๒

จากนั้น อุทยพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๑๓

จากนั้นไปศาลพราหมณ์ก็ได้ทูลถามปัญหาของตนเป็นลำดับที่ ๑๔

เมื่อจบพระคาถาที่พระพุทธรองค์ตรัสตอบปัญหาแก่พราหมณ์แต่ละท่านนั้น พราหมณ์ท่านนั้นพร้อมด้วยเหล่าศิษย์ทั้ง ๑,๐๐๐ คนก็บรรลुพระอรหัต เป็นเอหิภิกขุครองผ้ากาสายะเป็นบริวาร ทรงสังฆาภิ บาดรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ มีผม ๒ องคุลี นั่งประนมอัญชลินมีสการองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคอยู่

ครั้งนั้น โมฆราชมาณพทูลถามปัญหาว่า

“ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้เห็นธรรมอันงามอย่างนี้ เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไรมัจจุราชจึงไม่เห็น”

พระศาสดาทรงทราบวาทญาณของท่านโมฆราชนั้นแก่กล้าเต็มที่แล้ว จึงทรงตอบปัญหาที่โมฆราชมาณพทูลถาม ดังนี้

“โมฆราช ท่านจงเป็นผู้มีสติพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ ถอนอัตตานุทิฏฐิเสียแล้วพึงข้ามพ้นมัจจุราชได้ด้วยอุบายอย่างนี้ เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้ มัจจุราชจึงไม่เห็น”

จบเทศนาพระโมฆราชเถระก็บรรลุพระอรหัตพร้อมกับชฎิล ๑๐๐๐ คนบริวารของตน หนังสือ ชฎา ผ้าคากรอง ไม้เท้า ลักจันน้ำ ผม และหนวดของโมฆราชพราหมณ์และเหล่าศิษย์ทั้ง ๑,๐๐๐ หายไปแล้ว พร้อมด้วยการบรรลุอรหัตโมฆราชพราหมณ์และเหล่าศิษย์ทั้ง ๑,๐๐๐ นั้นเป็นเอหิภิกขุครองผ้ากาสายะเป็นบริวาร ทรงสังฆาภิ บาดรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ มีผม ๒ องคุลี นั่งประนมอัญชลินมีสการพระผู้มีพระภาค ดังนี้

๓.๓.๒ อดีตกาลของพระโมฆราชเถระ

และในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า พระโมฆราชท่านเกิดเป็นศิษย์คนหนึ่งของอาจารย์ผู้เป็นช่างไม้คนหนึ่งชาวกรุงพาราณสี ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ทางด้านช่างไม้ช่างไม้ไม่มีใครเทียบ ในสำนักอาจารย์ช่างไม้นั้นมีศิษย์ ๑๖ คน ศิษย์คนหนึ่ง ๆ มีศิษย์คนละ ๑,๐๐๐ คน รวมอาจารย์และศิษย์เหล่านั้นเป็น ๑๖,๐๑๖ คนอย่างนี้ ทั้งหมดนั้นอาศัยอยู่ในกรุงพาราณสี เลี้ยงชีพอยู่ด้วยการเอาไม้ในแถบภูเขา มาสร้างเป็นปราสาทชนิดต่าง ๆ แล้วผูกแพนำมาขายยังกรุงพาราณสีทางแม่น้ำคงคา หากพระราชาทรงต้องการก็จะสร้างปราสาทขึ้นเดียวหรือเจ็ดชั้นถวาย หากไม่ทรงต้องการก็จะขายคนอื่นเลี้ยงบุตรภรรยา

ลำดับนั้น วันหนึ่ง อาจารย์ของศิษย์เหล่านั้นคิดว่าเราไม่สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการเป็นช่างไม้ได้ตลอดไปเพราะถึงคราวแก่ตัวลงก็จะทำงานนี้ได้ยาก จึงเรียกศิษย์ทั้งหลายมาบอกว่า “นี่แน่ท่านทั้งหลาย พวกท่านจงไปนำต้นไม้ที่มีแก่นน้อยมีน้ำหนักเบา เช่น ต้นมะเดื่อ เป็นต้น มาให้เรา” ศิษย์เหล่านั้นรับคำแล้วต่างก็ไปนำมา อาจารย์นั้นจึงเอาไม้นั้นมาประดิษฐ์เป็นรูปนกแล้วใส่เครื่องกลไกเข้าไปภายในนั้น นกไม้นั้นนั้นก็การบินขึ้นสู่อากาศดุจพญาหงส์ เทียวไปเบื้องบนป่าแล้วบินลงเบื้องหน้าศิษย์ทั้งหลาย แล้วอาจารย์จึงถามศิษย์ทั้งหลายว่า “นี่แน่ท่านทั้งหลาย เราทำพาหนะไม่เช่นนั้นได้ก็จะสามารถยัตราชสมบัติได้” ศิษย์เหล่านั้นจึงได้ดำเนินการตามที่อาจารย์สั่ง ครั้นสำเร็จแล้วจึงได้แจ้งให้อาจารย์ทราบ อาจารย์จึงปรึกษากับพวกศิษย์ว่า “เราจะยัตราชสมบัติที่ไหนก่อน” พวกศิษย์ตอบว่า “ยัตราชสมบัติกรุงพาราณสีซิ ท่านอาจารย์” อาจารย์กล่าวว่า “อย่าเลยพวกท่าน ไม่ดีดอก เพราะแม้พวกเราจะยัตราชสมบัติกรุงพาราณสีได้ ก็จะไม่พ้นจากการพุดถึงอาชีวะเดิม

ของเราคือช่างไม้ว่า เราเป็นพระราชาช่างไม้ เรามีพระยุพราชช่างไม้ ชมพูทวีปออกใหญ่โต เราไปที่อื่นกันเถิด”

ลำดับนั้น พวกศิษย์พร้อมด้วยลูกเมียขึ้นนกยนต์พร้อมด้วยอาวุธมุ่งหน้าไปหิมวันตประเทศ เข้าไปยังนครหนึ่งในหิมวันต์ แล้วพากันบุกเข้าไปถึงพระราชมณเฑียรนั้นเองด้วยนกยนต์ศิษย์เหล่านั้นก็สามารถยี่ตราชสมบัติในนครนั้นได้โดยง่าย จากนั้นจึงอภิเษกอาจารย์ไว้ในฐานะพระราชา ชื่อว่าพระเจ้ากัฏฐวาหนะ นครนั้นจึงได้ชื่อว่า กัฏฐวาหนนคร พระราชากัฏฐวาหนะได้ทรงดำรงอยู่ในธรรม ทรงตั้งพระยุพราช และทรงตั้งศิษย์ทั้ง ๑๖ คนไว้ในตำแหน่งอาจารย์ ทรงสงเคราะห์ศิษย์เหล่านั้นด้วยสังคหวัตถุ ๔ จึงเป็นแคว้นที่มั่งคั่ง สมบูรณ์ และไม่มีอันตราย ทั้งชาวเมืองชาวชนบทนับถือพระราชาและข้าราชการเป็นอย่างยิ่ง พุดกันว่าพวกเราได้พระราชาก็ดี ข้าราชการบริพารก็เป็นคนดีอยู่มาวันหนึ่งพวกพ่อค้าจากมัชฌิมประเทศนำสินค้ามาสู่กัฏฐวาหนนคร และนำเครื่องบรรณาการไปเฝ้าพระราชา พระราชาตรัสถามว่า “พวกท่านมาจากไหน” พวกพ่อค้าทูลว่า “ขอเดชะ มาจากกรุงพาราณสีพระเจ้าข้า” พระราชาตรัสถามเรื่องราวทั้งหมด ณ กรุงพาราณสีนั้น แล้วตรัสว่า “พวกท่านจงนำมิตรภาพของเราไปทูลกับพระราชาของพวกท่านเถิด” พ่อค้าเหล่านั้นรับพระราชดำรัสแล้วพระราชาพระราชทานเสปียงแก่พวกพ่อค้าเหล่านั้น เมื่อถึงเวลาไปยังตรัสชี้แจงด้วยความใสพระทัย

พวกพ่อค้ากลับไปกรุงพาราณสีได้กราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ พระราชาตรัสว่า “ตั้งแต่วັນนี้เป็นต้นไปเราจะดเก็บส่วยของพ่อค้าที่มาจากแคว้นกัฏฐวาหนะ” แล้วทรงให้ปาวประกาศว่า พระราชากัฏฐวาหนะจะเป็นพระสหายของเรา พระราชาทั้งสองได้เป็นมิตรกันโดยไม่ได้เห็นกันเลยแม้พระราชากัฏฐวาหนะก็ทรงให้ปาวประกาศไปทั่วนครว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปท่านจงดเก็บส่วยของพ่อค้าที่มาจากกรุงพาราณสีและควรให้เสปียงแก่พวกเขาด้วย ลำดับนั้นพระเจ้าพาราณสีทรงส่งพระราชสาส์นไปถวายแด่พระเจ้ากัฏฐวาหนะว่าหากมีอะไรแปลก ๆ อันสมควรเพื่อจะเห็น เพื่อจะฟังในชนบทนั้นเกิดขึ้นเพื่อให้ข้าพระองค์ได้เห็นและได้ฟังบ้าง ก็ขอได้โปรดพระราชทานพระกรุณาด้วยพระราชากัฏฐวาหนะทรงส่งพระราชสาส์นตอบถวายพระราชพาราณสีเหมือนกัน พระราชาทั้งสองทรงกระทำติดากันอยู่อย่างนั้น

คราวหนึ่ง พระราชากัฏฐวาหนะได้ผ้ากัมพลเนื้อละเอียดยิ่งนักมีค่ามากเหลือเกิน มีสีคล้ายรัศมีพระอาทิตย์อ่อน ๆ พระราชากัฏฐวาหนะทอดพระเนตรเห็นผ้ากัมพลเหล่านั้นจึงทรงดำริว่า “เราจักส่งไปให้สหายของเราจึงให้ช่างทำาง สลักผอบาง ๘ ใบ เอาผ้ากัมพลใส่ลงในผอบเหล่านั้น ผ้ากัมพลผืนหนึ่ง ๆ ยาว ๑๖ ศอก กว้าง ๘ ศอก ก็สามารถบรรจุลงในผอบบางใบเล็ก ๆ ได้” จากนั้นจึงให้ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับครั่งทำก้อนครั่งกลมหุ้มข้างนอก เอาครั่งเป็นก้อนกลม ๘ ก้อนใส่ไว้ในสมุกเอาผ้าพันไว้ประทับตราแล้วทรงส่งอำมาตย์ไป รับสั่งว่า “พวกท่านจงนำไปถวายพระราชพาราณสี” และทรงจารึกพระอักษรว่า บรรณาการนี้อันหม่อมอำมาตย์ทำมกลางพระนครพึงสนใจ และส่งให้พวกอำมาตย์นำไปถวายแด่พระเจ้าพาราณสี

พระเจ้าพาราณสีทรงอ่านคำจารึกแล้วรับสั่งให้ประชุมเหล่าอำมาตย์ ทรงแกะตราประทับแล้วคลี่ผ้าพันออก เมื่อเปิดสมุกก็ทรงเห็นก้อนครั่งกลม ๘ ก้อน พระเจ้าพาราณสีทรงอายว่าสหายของเราส่งก้อนครั่งกลมให้เรากลับกับให้เด็กอ่อนเล่นก้อนครั่งกลม จึงทรงทูปก้อนครั่งก้อนหนึ่ง ณ พระที่นั่งของพระองค์ ทันใดนั้นเองครั่งก็แตกออก ผอบบางจึงตกลมาแล้วแยกออกเป็นสองส่วน ทอดพระเนตรเห็นผ้ากัมพลอยู่ข้างในจึงทรงเปิดผอบอื่น ๆ ออกดู ในผอบแต่ละใบได้บรรจุผ้ากัมพลผืน

หนึ่ง ๆ ยาว ๑๖ ศอก กว้าง ๘ ศอกเหมือน ๆ กัน มหาชนเห็นดังนั้นต่างก็ได้มีความพอใจว่าพระราชากฎฐาวันนะซึ่งเป็นพระอภิกษุสหาย (สหายที่ไม่เคยเห็นกัน) ของพระราชามาตราสารส่งบรรณาการ เช่นนี้มาถวายการทำไมตรีเช่นนี้สมควรแล้ว พระราชารับสั่งให้เรียกพ่อค้ามาตีราคาผ้ากัมพลผืนหนึ่ง ๆ พ่อค้าเห็นผ้ากัมพลนั้นแล้วกราบทูลว่าผ้ากัมพลทั้งหลายนี้ประมาณค่ามิได้เลย ลำดับนั้น พระเจ้าพาราณสีทรงดำริว่าการส่งบรรณาการตอบแทนก็ควรส่งให้เหนือกว่าบรรณาการที่ส่งมาถวาย สหายของเราส่งบรรณาการหาค่ามิได้มาให้เรา เราควรส่งอะไรให้สหายดีหนอ

ก็สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปะทรงอุบัติขึ้นแล้ว ประทับอยู่ ณ กรุงพาราณสี ครั้งนั้นพระราชามีพระราชดำริว่าสิ่งอื่นจะสูงสุดยิ่งกว่าพระรัตนตรัยไม่มี เอาเถิด เราจะส่งข่าวว่าพระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วแก่สหาย พระเจ้าพาราณสีนั้น ตรัสให้จารึกพระคาถาว่า

“พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นพร้อมแล้วในโลก
เพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่สัตว์ทั้งปวง
พระธรรมเกิดขึ้นพร้อมแล้วในโลก
เพื่อความสุขแก่สัตว์ทั้งปวง
พระสงฆ์เกิดขึ้นพร้อมแล้วในโลก
เป็นบุญเขตที่ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า ดังนี้”

และให้จารึกการปฏิบัติของภิกษุรูปหนึ่งตราบเท่าถึงพระอรหันต์ด้วยชาติสีแดงลงบนแผ่นทอง ใส่ลงในสมุกทำด้วยแก้ว ๗ ประการ ใส่สมุกนั้นลงในสมุกทำด้วยแก้วมณี ใส่สมุกทำด้วยแก้วมณีลงในสมุกแก้วตาแมว ใส่สมุกแก้วตาแมวลงในสมุกทับทิม ใส่สมุกทับทิมลงในสมุกทองคำ ใส่สมุกทองคำลงในสมุกเงิน ใส่สมุกเงินลงในสมุกงาช้าง ใส่สมุกงาช้างลงในสมุกไม้แก่น ใส่สมุกไม้แก่นลงในหีบ เอาผ้าพันหีบแล้วประทับตราพระราชลัญจกร ทรงให้นำช่างเมามันตัวประเสริฐมีธงทองคำประดับด้วยทองคำคลุมด้วยตาข่ายทองให้ตกแต่งบัลลังก์บนช่างนั้น แล้วยกหีบวางไว้บนบัลลังก์นั้นเสด็จตรัสบูชาด้วยของหอมและดอกไม้ทุกชนิด ขับเพลงสรรเสริญหนึ่งร้อยบทด้วยกังสดาลทุกชนิด แล้วทรงให้ตกแต่งทางตลอดระยะไปจนถึงเขตรัฐสีมาของพระองค์ แล้วทรงนำไปด้วยพระองค์เอง เสด็จประทับอยู่ ณ. ทางนั้น ทรงนำไปจนถึงเขตรัฐสีมาของพระราชากฎฐาวันนะ ฝ่ายพระราชากฎฐาวันนะได้ทรงสดับข่าวนั้นก็เสด็จมาต้อนรับ ทรงกระทำการต้อนรับเหมือนเช่นที่พระราชแห่งกรุงพาราณสีทรงกระทำ แล้วทูลเชิญให้เสด็จเข้าพระนคร รับสั่งให้ประชุมเหล่าอำมาตย์และพวกชาวพระนคร ทรงเปลื้องผ้าพันออก ณ. พระลานหลวง ทรงเปิดหีบทอดพระเนตรเห็นมุกในหีบ แล้วทรงเปิดหีบทั้งหมดตามลำดับ ทอดพระเนตรเห็นจารึกบนแผ่นทองคำ ทรงพอพระทัยว่าสหายของเราทรงส่งรัตนบรรณาการซึ่งหาได้ยากอย่างยิ่ง ตลอดแสนกับพวกเราได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟังว่า “พุทธโธ โลเก อุปปนโน” พระพุทธเจ้าทรงอุบัติแล้วในโลกดังนี้

ในลำดับนั้น พระราชากฎฐาวันนะทรงดำริว่าถ้ากระไรเราควรจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และฟังพระธรรม ดังนี้ แล้วตรัสเรียกอำมาตย์ทั้งหลายมารับสั่งว่า “ได้ยินว่า พระพุทธรัตนพระธรรมรัตน และพระสังฆรัตนะ อุบัติแล้วในโลก พวกท่านคิดว่าควรจะทำอะไร” อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์ประทับอยู่ ณ. ที่นี้แหละ พวกข้าพระองค์จักไปฟังข่าวดู พระเจ้าข้า”

ดังนั้นแล้ว อำมาตย์ ๑๖ คนพร้อมด้วยบริวาร ๑๖,๐๐๐ คนจึงถวายบังคมพระราชาแล้ว กราบทูลว่า “มิว่า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลก พวกข้าพระพุทธเจ้าก็คงไม่มีการกลับมาเห็นอีก หากว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงอุบัติพวกข้าพระพุทธเจ้าก็จักกลับมา” กราบทูลดังนั้นแล้วก็ถวายบังคมลา แล้วก็พากันเดินทางไป ฝ่ายพระเจ้าหลานเธอของพระราชาพระองค์หนึ่งถวายบังคมพระราชาแล้ว กราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าก็จะไป” พระราชาตรัสว่า “เมื่อเจ้าทราบข่าวพระพุทธเจ้าทรงอุบัติ ณ ที่นั้นแล้ว จงกลับมาบอกเราด้วย” พระเจ้าหลานเธอรับพระบัญชาแล้วจึงได้ไป พวกเขาแม่ทั้งหมดไป ตลอดทางพักเพียงราตรีเดียว ก็ถึงพระนครพาราณสี แลในระหว่างที่พวกอำมาตย์ยังเดินทางไป กรุงพาราณสีนั่นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จดับขันธปรินิพพานไปเสียก่อนแล้ว เมื่อเหล่าอำมาตย์มาถึงพวกเขาก็เที่ยวไปจนทั่ววิหาร แลเห็นเหล่าพระสาวกอยู่กันพร้อมหน้าจึงถามว่าใครเป็น พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าอยู่ที่ไหน พระสาวกเหล่านั้นจึงบอกแก่พวกเขาว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับ ขันธปรินิพพานเสียแล้ว เหล่าอำมาตย์จึงถามว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้า พระโอวาทที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประทานไว้ยังมีอยู่หรือไม่” พระสาวกเหล่านั้นกล่าวว่า “มีอยู่ อุบาสก คือพึงตั้งอยู่ในพระรัตนตรัย พึงสมาทานศีล ๕ พึงเข้าอยู่จำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ พึงให้ทาน พึงปฏิบัติธรรม”

อำมาตย์เหล่านั้นครั้งได้ฟังแล้วพากันบวชทั้งหมด เว้นแต่อำมาตย์ผู้เป็นพระเจ้าหลาน เธอนั้นถือเอาบริโกธธาตุ (ต้นโพธิ์ บาดรและจิวร เป็นต้น ชื่อว่า บริโกธธาตุ) มุ่งหน้ากลับไปยังแคว้น กัฏฐวาหนะ พระเจ้าหลานเธอนั้นถือเอาธมกรก (หม้อกรองน้ำ) ของพระผู้มีพระภาคเจ้าและพาพระ เภระรูปหนึ่งผู้ทรงธรรมและวินัยไปยังพระนครโดยลำดับ ได้กราบทูลพระราชาว่าพระพุทธเจ้าทรง อุบัติขึ้นแล้วในโลกและเสด็จปรินิพพานแล้ว ได้กราบทูลถึงโอวาทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทาน ไว้ พระราชาเสด็จเข้าไปหาพระเถระฟังธรรมแล้วรับสั่งให้สร้างวิหาร ประดิษฐานพระเจดีย์ ปลุกต้น โพธิ์ ทรงดำรงอยู่ในพระรัตนตรัยและศีล ๕ เป็นนิจ ทรงเข้าอยู่จำอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ทรงให้ ทาน ทรงดำรงอยู่ตราบเท่าอายุแล้วไปยังบังเกิดในกามาวจรเทวโลก แม้อำมาตย์ ๑๖,๐๐๐ คนก็พา กันบวชแล้วมรณภาพเยี่ยงปุลุชน ยังไม่ได้มรรคผลอันใด แต่ได้ไปเกิดเป็นบริวารของพระราชาผู้เป็น เทวดาในกามาวจรเทวโลก นั้นนั่นเอง

๓.๓.๓ เอตทัคคะ และความปรารถนาจากอดีตของพระโมฆราชเถระ

เมื่อพระโมฆราชได้บรรลุพระอรหัตผลแล้ว ท่านได้บังสุกุลนำเอาผ้ามาจากกองขยะ ป่าช้าและตามถนนหนทางแล้วจึงทำเป็นผ้าสังฆาฏิด้วยผ้าเหล่านี้ แล้วนุ่งห่มด้วยจีวรที่เศร้าหมอง เหล่านั้น อันประกอบด้วยความเศร้าหมองครบทั้ง ๓ อย่างคือ เศร้าหมองด้วยผ้า เศร้าหมองด้วยด้าย และเศร้าหมองด้วยน้ำย้อม พระบรมศาสดาทรงพอพระทัยในคุณชื่อนั้นของท่านจึงทรงสถาปนา พระเถระไว้ในตำแหน่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายที่ทรงจีวรเศร้าหมอง การที่พระโมฆราชได้รับการ สถาปนาในตำแหน่งที่เป็นเลิศเช่นนั้นก็ด้วยเหตุอันท่านได้ตั้งปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป ดังนี้

ในกัลป์นับจากภัทรกัลป์นี้ไปแสนหนึ่ง พระพิชิตมารพระนามว่าปทุมุตระได้เสด็จอุบัติ ขึ้นแล้ว ได้ทรงทำให้มหาชนเป็นอันมากให้ข้ามพ้นวิญญูสงสารไปได้ ครั้งนั้น พระโมฆราชเถระท่านเป็นผู้ รับใช้ของสกุลหนึ่งในพระนครหงสวดี ยากจนไม่มีทรัพย์สินอันใด ท่านได้พักอาศัยอยู่ที่พื้นที่เขาสร้าง ไว้เพื่อเป็นหอนั้น ครั้งหนึ่งท่านได้ก่อไฟที่พื้นหอนั้นนั้นทำให้พื้นศิลานั้นดำไปเพราะเขม่าไฟฝน วันหนึ่ง ท่านได้ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาพระองค์นั้น และในครั้งนั้นพระบรมโลกนาถได้ทรงสถาปนา พระภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นเลิศกว่าพระสาวกเหล่าอื่นผู้ทรงจีวรเศร้าหมองในที่ประชุมชน ท่านชอบใจใน

คุณของท่านจึงได้ปฏิบัติพระตถาคตด้วยปรารถนาในตำแหน่งนั้นบ้าง คือ ความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง

ครั้งนั้น พระปฐมพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระสาวกทั้งหลายว่า “จงดูบุรุษนี้ ผู้มีผ้าห่มนำเกลียด ผอมเกร็ง แต่มีใบหน้าอันผ่องใสเพราะปิติ ประกอบด้วยทรัพย์ คือศรัทธา มีกายและใจสูง ร่าเริง ไม่หวั่นไหว อุดมไปด้วยธรรมที่เป็นสาระ บุรุษนี้ชอบใจในคุณของภิกษุผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง ปรารถนาฐานันดรนั้นอย่างจริงใจ” พระโมฆราชได้ฟังพุทธพยากรณ์นั้นแล้วก็เบิกบาน ถวายบังคม พระพิชิตมารด้วยเศียรเกล้า ทำแต่กรรมที่ติงามในศาสนาของพระชินเจ้าตราบเท่าสิ้นชีวิต เพราะกรรมที่ทำไว้ดีนั้น และเพราะการตั้งเจตน์จำนงไว้ เมื่อท่านสิ้นชีวิตแล้วก็ได้ไปบังเกิดสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่เพราะกรรมคือการก่อไฟที่พื้นศิลาที่หอดันทำให้พื้นนั้นสกปรกดำไปเพราะฤทธิ์เพลิง เมื่อพ้นจากภูมิเทวดาท่านจึงถูกเวทนาเบียดเบียนหมกหม่อมอยู่ในนรกเป็นเวลาพันปี และด้วยเศษของกรรมที่ยังเหลืออยู่นั้นเมื่อท่านเกิดเป็นมนุษย์ในคราวใดก็จะมีตาหนิที่ผิดพรณถึง ๕๐๐ ขาดิ และเพราะอำนาจกรรมนั้นท่านจึงเกิดเป็นมนุษย์ผู้ทุกข์ด้วยการเป็นโรคเรื้อนอีก ๕๐๐ ขาดิเหมือนกัน

ทั้งในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า อัถถทัสสี พระโมฆราชท่านบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เติบใหญ่ขึ้นก็ได้เล่าเรียนจนถึงความสำเร็จในวิชาและศิลปะของพราหมณ์ทั้งหลาย วันหนึ่งท่านออกจากเรือนไปพร้อมด้วยศิษย์ทั้งหลายและได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จดำเนินไปในถนนก็บังเกิดจิตเลื่อมใส ได้ถวายบังคมพระบรมมหาศาสดาด้วยการเบญจางคประดิษฐ์ประนมกรอัญชลีไว้เหนือเศียรแล้วประกาศสรรเสริญพระศาสดาด้วยคาถา ๖ คาถา แล้วน้อมน้ำผึ้งเข้าไปถวายจนเต็มภาชนะ พระศาสดาทรงรับประเคนน้ำผึ้งแล้วทรงกระทำอนุโมทนา แล้วจึงเสด็จเหาะขึ้นสู่ณภากาศและตรัสพยากรณ์ว่า “ผู้ใดสรรเสริญพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดด้วยจิตอันเลื่อมใส ผู้นั้นจะไม่ไปสู่ทุคติ จักเสวยเทวราชสมบัติ ๔๖ ครั้ง จักได้เป็นพระเจ้าประเทศราชครอบครองแผ่นดิน ๘๐๐ ครั้ง จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐๐ ครั้ง จักได้เป็นพระเจ้าประเทศราชเสวยสมบัติอยู่ในแผ่นดินนับไม่ถ้วน จักเป็นผู้เล่าเรียนทรงจำนรรู้จบไตรเพท จักบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าโคตม จักพิจารณาอรรถอันลึกซึ้งอันละเอียดได้ด้วยญาณ จักเป็นสาวกของพระศาสดา มีนามว่า “โมฆราช” จักถึงพร้อมวิชา ๓ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะพระโคตมผู้ทรงเป็นยอดของผู้นำหมู่จักทรงตั้งผู้นั้นไว้ในเอตทัคคสถาน” ดังนี้ พระโมฆราชท่านจึงได้กระทำความดีจนตลอดชีวิต ครั้นละจากภพมนุษย์นี้ไปแล้วก็เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภูมิมนุษย์และเทวดา จนมาถึงสมัยแห่งองค์พระสมณะโคตมท่านจึงได้รับการสถาปนาจากองค์สมเด็จพระศพลไว้ในตำแหน่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายที่ทรงจีวรเศร้าหมอง ดังนี้

จากการศึกษาประวัติของพระโมฆราชเถระ พบว่า พระโมฆราชเป็นผู้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด มีความอดทน มกน้อย ไมโลภ ชอบสิ่งคร่ำคร่าด้วยที่อยู่เสนาสนะ แม้จีวรก็เก็บตามที่เขาทิ้งห่มผ้าบังสกุลเศร้าหมองด้วยด้ายย้อม ฝ้ายย้อม น้ำย้อม ที่คร่ำคร่า เป็นที่ศรัทธาต่อพุทธบริษัททั้งหลายที่ชื่นชมในสิ่งเศร้าหมอง พระพุทธเจ้าได้ทรงสถาปนาพระเถระท่านไว้ในตำแหน่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายที่ทรงจีวรเศร้าหมอง

๓.๔ ประวัติพระปุลณมันตานีบุตรเถระ

พระปุลณม้นตานีบุตรเถระ มีชื่อเดิมว่า **ปุลณะ** เป็นชื่อที่ญาติทั้งหลายตั้งให้ แต่เพราะเป็นบุตรของนางม้นตานีคนทั้งหลายจึงเรียกว่า **ปุลณม้นตานีบุตร**^{๑๘} ท่านเป็นบุตรพราหมณ์มหาศาลในบ้านโทณวัตถุ ซึ่งเป็นบ้านเดียวกับโกณฑัญญะพราหมณ์ และท่านเป็นหลานของโกณฑัญญะพราหมณ์หรือพระอัญญาโกณฑัญญะซึ่งเป็นพระภิกษุสาวกคนแรกของพระพุทธเจ้า เป็นหนึ่งในปัญจวัคคีย์และเป็นพระอสีติมหาสาวกผู้มีเอตทัคคะในด้านรัตตัญญู คือ เป็นผู้รู้ธรรมก่อนใครในพระพุทธศาสนาและได้บวชก่อนผู้อื่นนั่นเอง^{๑๙}

๓.๔.๑ พระปุลณม้นตานีบุตรออกบวชและสำเร็จจอร์หัตผล

เมื่อพระอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลุพระอรหัตผลแล้ว พระเถระเป็นผู้ปรารถนาความสงบจึงคิดจะปลีกตนไปอยู่ในถิ่นข้างตระกูลฉันทพิณตะใกล้สระมันทากินีโปกขรณิซึ่งเป็นสถานที่อยู่แห่งพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ทั้งนี้เนื่องจากท่านเป็นพระมหาสาวกผู้เป็นที่เคารพนับถือของทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายไปยังสำนักของพระตถาคตและกระทำการบูชาด้วยของหอมและดอกไม้แล้วก็จะเข้าไปบูชาพระเถระด้วยเสมอ เป็นธรรมดาว่าเมื่อมีผู้มาสู่สำนักพระเถระท่านก็ต้องแสดงธรรมกถาหรือปฏิสันถารด้วย แต่ด้วยเหตุที่พระเถระเป็นผู้ปรารถนาความสงบท่านจึงคิดจะปลีกตนไปอยู่ ณ. ที่ดังกล่าว

วันหนึ่ง พระพระอัญญาโกณฑัญญะเถระเห็นภิกษุรูปหนึ่งผู้เป็นสัทธวิหาริกของตน เป็นคนเกียจคร้าน ไม่ประกอบด้วยความเพียร มีจิตฟุ้งซ่าน มักคลุกคลีอยู่กับบุคคลผู้ไม่เป็นกัลยาณมิตร จึงไปหาศิษย์ผู้นั้นแล้วให้อโง้อว่า “ท่านอย่ากระทำอย่างนี้เลย ท่านจงละบุคคลผู้ไม่เป็นกัลยาณมิตรคบหาบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรทั้งหลายเถิด” ภิกษุนั้นไม่สนใจต่อคำสอนของพระอัญญาโกณฑัญญะเถระ ดังนี้แล้วพระเถระถึงธรรมสังฆเวทจรรยาของภิกษุนั้น อีกทั้งในเวลาแสดงธรรม

อีกเหตุหนึ่ง ในเวลาแสดงธรรม เมื่อพระศาสดาประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่เขาคตกแต่งไว้ตรงกลาง พระธรรมเสนาบดีนั่ง ณ. ข้างพระหัตถ์เบื้องขวา พระโมคคัลลานั้นนั่ง ณ. ข้างพระหัตถ์เบื้องซ้าย ส่วนเบื้องหลังแห่งพระสาวกทั้ง ๒ นั้นเขาปูอาสนะไว้สำหรับพระอัญญาโกณฑัญญะ เหล่าภิกษุที่เหลือนั่งแวดล้อมท่าน พระอัครสาวกทั้ง ๒ มีความเคารพในพระเถระเพราะท่านแทงตลอดธรรมอันเลิศและเป็นพระเถระผู้เฒ่า พระเถระเห็นพระอัครสาวกทั้งสองกระทำความเคารพนบนอบตนจึงประสงค์จะหลีกเลี่ยงจากสำนักของพระพุทธเจ้า

ก่อนที่พระอัญญาโกณฑัญญะท่านจะไปสู่ป่านั้นท่านได้พิจารณาเห็นว่าปุลณมานพผู้เป็นหลานชายของท่านนั้นเมื่อบวชแล้วจักเป็นยอดธรรมกถิกในพระศาสนา ท่านจึงกลับไปตำบลบ้านพราหมณ์ชื่อโทณวัตถุซึ่งเป็นชาติภูมิเดิม แล้วจึงให้ปุลณมานพหลานชายบรรพชาในสำนักของท่าน

ครั้นเมื่อปุลณมานพได้อุปสมบทแล้วก็ได้บำเพ็ญซึ่งความเพียรทำกิจแห่งบรรพชิตทั้งปวงให้ถึงที่สุดแล้ว จากนั้นจึงได้เดินทางไปยังสำนักของพระศาสดาพร้อมกับพระอัญญาโกณฑัญญะเถระผู้เป็นลุง พระเถระทั้งสองได้หยุดพักในที่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์แล้วพระปุลณม้นตานีบุตรก็ถูกท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเถระปล่อยไว้ในกรุงกบิลพัสดุ์นั่นเอง พระเถระได้กระทำความกรรมในโยนิโสมนสิการ

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๒/๒๗๖.

^{๑๙} คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่, **พุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเชียงใหม่), ๒๕๔๗, หน้า ๑๑๙.

ชวนขวยวิปีสสนา ไม่นานท่านก็บรรลุประอรหัตพร้อมคุณพิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖^{๒๐}

๓.๔.๒ อดีตกาลของพระปุณณมันตานีบุตรเถระ

พระปุณณมันตานีบุตรเถระกล่าวว่า “เราเป็นพราหมณ์ผู้เล่าเรียน จำนตัจจบไตรเพท เราพร้อมด้วยเหล่าศิษย์ห้อมล้อมได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้พระนามว่าปทุมุตระ เมื่อเราได้ฟังธรรมนั้นจากพระองค์โดยย่อแล้วก็สามารถแสดงธรรมได้โดยพิสดาร ทำให้ศิษย์บรรเทาทิฏฐิและยังจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า เราเป็นผู้ฉลาดในพระอภิธรรม ฉลาดในความหมจดตแห่งกถาวัตถุ ยังพวงชนให้รู้แจ้งแล้วเป็นผู้ไม่มีอาสวะ ในกัลป์ที่ ๕๐๐ แต่ภัทธกัลป์นี้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๔ พระองค์ผู้ปรากฏด้วยดี สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ เป็นใหญ่ใน ๔ ทวีป เราทำให้แจ้งแล้วซึ่งคุณพิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖”

อดีตกาลที่ผ่านมาพระปุณณมันตานีบุตรเถระท่านได้เกิดร่วมชาติกับพระโพธิสัตว์อยู่หลายชาติ ดังที่ปรากฏในชาติต่าง ๆ เช่น เกิดเป็นหนึ่งใน ๗ พี่น้องในสมัยที่พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพี่ชายคนโต (ปรากฏในภิสกชาติ) เกิดเป็นนารถดาบสในสมัยที่พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นสรภังคดาบส (ปรากฏในสรภังคชาติ) และเกิดเป็นคนรักษาประตูในสมัยที่พระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้ากुरुราชโพธิสัตว์ (ปรากฏในกुरुธรรมชาติ)

ในกัลป์ที่แสนแต่ภัทธกัลป์นี้ ในกาลก่อนหน้า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าปทุมุตระเสด็จอุบัติขึ้น พระปุณณมันตานีบุตรเถระท่านเกิดเป็นบุตรเศรษฐีในตระกูลพราหมณ์มหาศาลแห่งพระนครหงสาวดี ในนครหงสาวดี วังขนานนามท่าน เหล่าญาติขนานนามว่าท่านว่า โคตมะ (ปรากฏในอุปาลีเถราปทาน กล่าวว่า ชื่อสุนันทะ) ครั้นเติบโตใหญ่ขึ้นแล้วเป็นพราหมณ์ผู้เล่าเรียนทรงจำนตัจจบไตรเพท มีมาณพ ๕๐๐ เป็นบริวาร เทียวไปแล้วจึงพิจารณาไตรเพทดูก็ไม่เห็นว่าจะจะเป็นเหตุให้หลุดพ้น จึงคิดว่าธรรมดาไตรเพทนี้เหมือนต้นกล้วยที่ข้างนอกเกลี้ยงกลาข้างในหาสาระมิได้ การถือไตรเพทนี้ เทียวไปก็เหมือนบริโศกกลาบ มีประโยชน์อันใดกับการเล่าเรียนศิลปะนี้ ถ้าเราออกบวชเป็นฤๅษีทำพรหมวิหารให้บังเกิดแล้วเป็นผู้มีญาณไม่เสื่อมก็จักเข้าถึงพรหมโลก คิดดังนี้แล้วจึงไปยังเชิงเขาบวชเป็นฤๅษีพร้อมกับมาณพบริวารทั้ง ๕๐๐ เมื่อบวชแล้วก็มีชฎิล ๑๘,๐๐๐ เป็นบริวาร ท่านทำอภิญญา ๕ สมบัติ ๘ ให้บังเกิดแล้ว บอกกสิณบริกรรมแก่ชฎิลเหล่านั้นด้วย ชฎิลเหล่านั้นตั้งอยู่ในโอวาทของ ท่าน ก็บำเพ็ญจนได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ ทุกรูป กาลเวลาล่วงไปนานจนเมื่อเวลาที่โคตมดาบสนั้นเป็นคนแก่ พระปทุมุตระทศพลก็ทรงบรรลุปรมาสัมโพธิญาณ ทรงประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ มีภิกษุแสนรูปเป็นบริวาร ทรงประทับอยู่ ณ กรุงหงสาวดี วันหนึ่งพระทศพลนั้นทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอรหัตตูปนิสัยของบริษัทโคตมดาบสและความปรารถนาของโคตมดาบส (ที่ปรารถนาว่า ขอเราพึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถึกในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้จะทรงบังเกิดในกาลภายหน้าเถิด) จึงชำระสระสระแต่เช้าตรู่ ถือบาตรและจีวรด้วยพระองค์เองและเสด็จไปพระองค์เดียวในเวลาเหล่าศิษย์ของโคตมดาบสออกไปแสดงหาผลหมากรากไม้ในป่า ทรงประทับยืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลาของโคตมดาบส

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๒/๒๗๖.

ในครั้งนั้น โคตมดาบสแม้ไม่ทราบว่าจะพระพุทธรูปเจ้าทรงอุบัติแล้ว แต่เมื่อแลเห็นพระทศพลทรงประทับยืนอยู่นั้นก็ทราบได้ว่าบุรุษผู้นี้จะเป็นคนพันโลกแล้วเหมือนความสำเร็จแห่งสระของพระองค์ซึ่งประกอบด้วยจักกัลักษณะ หากครองเรือนก็จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หากออกบวชก็จักเป็นพระสัพพัญญูพุทธรูปเจ้า ดังนี้ จึงถวายอภิวัตพระทศพล ทูลว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดมาประทับทางนี้” แล้วท่านก็ปูลาดอาสนะถวาย

พระตถาคตทรงประทับนั่งแสดงธรรมแก่โคตมดาบส ขณะนั้นพวกชฎิลเหล่าศิษย์เมื่อได้ผลอาหารตามต้องการแล้วก็กลับมาด้วยหมายว่าจักให้ผลหมากรากไม้ในป่าที่ประณีต ๆ แก่อาจารย์ส่วนที่เหลือจักบริโภคเอง ดังนี้ เห็นพระทศพลประทับนั่งบนอาสนะสูงแต่อาจารย์นั่งบนอาสนะต่ำต่างก็สนทนากันว่า “พวกเราคิดกันว่าในโลกนี้ไม่มีใครที่ยิ่งกว่าอาจารย์ของเรา แต่บัดนี้ปรากฏว่าบุรุษนี้ผู้เดียวให้อาจารย์ของเรานั่งบนอาสนะต่ำ ตนเองนั่งบนอาสนะสูง มนุษย์นี้ที่จะเป็นใหญ่หนอ” ดังนี้ ต่างถือตะกร้าพากันมา

โคตมดาบสเกรงว่าชฎิลเหล่านี้จะพึงไหว้เราในสำนักพระทศพลจึงกล่าวว่า

“ท่านทั้งหลายอย่าไหว้เรา ท่านผู้นี้เป็นบุคคลผู้เลิศในโลกพร้อมทั้งเทวโลก เป็นผู้ควรที่ท่านทุกคนพึงไหว้ได้ ท่านทั้งหลายจงไหว้บุรุษผู้นี้”

ดาบสทั้งหลายคิดว่า อาจารย์นั้นถ้าไม่รู้ก็คงไม่พูด จึงถวายบังคมพระบาทแห่งพระตถาคตเจ้า โคตมดาบสจึงกล่าวกับศิษย์สาวกว่า

“ท่านทั้งหลาย เราไม่มีโทษอะไรอย่างอื่นที่สมควรถวายแต่พระทศพล เราจักถวายผลหมากรากไม้ในป่านี้” แล้วจึงเลือกผลผลิตที่ประณีต ๆ บรรจุวางไว้ในบาตรของพระพุทธรูปเจ้า พระศาสดาเสวยผลไม้แล้ว ต่อจากนั้นดาบสเองกับเหล่าศิษย์จึงฉัน

ครั้งนั้น พระศาสดาเสวยเสร็จแล้วทรงพระดำริว่า พระอัครสาวกทั้ง ๒ จงพากิจุแสนรูปมา ในขณะนั้น พระมหาวิมลเถระอัครสาวกรำลึกว่าพระศาสดาเสด็จไปที่ไหนหนอ จึงทราบว่าจะพระศาสดาทรงประสงค์ให้ท่านไปเฝ้า จึงพากิจุแสนรูปไปเฝ้าถวายบังคมอยู่ พระโคตมดาบสจึงกล่าวกับเหล่าศิษย์ว่า

“ท่านทั้งหลาย พวกเราไม่มีสักการะอื่น ทั้งภิกษุสงฆ์ก็ยืนอยู่ลำบาก เราจักปูลาดบุปผาสนะถวายภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประธาน ท่านทั้งหลายจงไปนำเอาดอกไม้ที่เกิดทั้งบนบกทั้งในน้ำมาเถิด”

ในทันใดนั่นเอง ดาบสเหล่านั้นจึงนำเอาดอกไม้อันสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นมาจากเชิงเขาด้วยอิทธิฤทธิ์แล้วปูลาดอาสนะดอกไม้ประมาณหนึ่งโยชน์แก่พระพุทธรูป ปูลาดอาสนะดอกไม้ประมาณ ๓/๔ โยชน์แก่พระอัครสาวกทั้งสอง ปูลาดอาสนะดอกไม้ประมาณกึ่งโยชน์แก่เหล่าภิกษุที่เหลือ ปูลาดอาสนะดอกไม้ประมาณ ๒๕ วาแก่ภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์ ครั้นปูลาดอาสนะทั้งหลายอย่างนี้แล้ว โคตมดาบสจึงประคองอัญชลิตรงพระพักตร์ของพระตถาคต แล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์เสด็จขึ้นยังอาสนะดอกไม้เพื่ออนุเคราะห์ข้าพระองค์ด้วยเถิด”

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้ เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว พระอัครสาวกทั้งสองและเหล่าภิกษุที่เหลือก็นั่งบนอาสนะอันถึงแก่ตน ๆ พระศาสดาทรงเข้านิโรธสมาบัติด้วยพระประสงค์ว่าผลใหญ่จะมีแก่ดาบสเหล่านั้น ฝ่ายพระอัครสาวกทั้งสองและเหล่าภิกษุที่เหลือรู้อา

พระศาสดาทรงเข้านิโรธสมาบัติจึงพากันเข้านิโรธสมาบัติ พระดาบสได้ยืนกันฉัตรดอกไม้แต่พระศาสดาตลอด ๗ วัน พระดาบสนอกนั้นฉันมูลผลอาหารจากป่าแล้ว ในเวลาที่เหลือนั้นก็ได้ยืนประคองอัญชลีอยู่

ในวันที่ ๗ พระศาสดาทรงออกจากนิโรธสมาบัติ ทรงเห็นดาบสทั้งหลายยืนล้อมอยู่จึงตรัสเรียกพระสาวกผู้บรรลุเอตทัคคะในความเป็นพระธรรมกถึก ตรัสว่า

“ดูก่อนภิกษุ หมู่ฤษีนี้ได้กระทำสักการะใหญ่ เธอจงกระทำอนุโมทนาบุปผาสนะแก่หมู่ฤษีเหล่านี้”

ภิกษุนี้รับพระพุทธดำรัสแล้วพิจารณาพระไตรปิฎกกระทำอนุโมทนา เวลาจบเทศนาของภิกษุนี้พระศาสดาทรงเปล่งพระสุระเสียงดุจเสียงพรหมแสดงธรรมด้วยพระองค์เอง เมื่อจบเทศนา ชฎิล ๑๘,๐๐๐ รูปทั้งหมดได้บรรลุพระอรหัตต์ เว้นแต่โคตมดาบสไม่อาจทำการแทงตลอดในพระธรรมนั้น จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุผู้แสดงธรรมก่อนนี้ชื่อว่าอย่างไรในศาสนาของพระองค์”พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“โคตมดาบส ภิกษุนี้เป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถึกในศาสนาของเรา โคตมดาบสหมอบแทบบาทมุล กระทำความปรารถนาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่ข้าพระองค์ทำมา ๗ วัน ข้าพระองค์พึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถึกในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตเหมือนดังภิกษุรูปนี้” พระศาสดาทรงตรวจดูอนาคตกาล ก็ทรงทราบถึงความปรารถนาของโคตมดาบสนั้นสำเร็จโดยหาอันตรายมิได้ แล้วทรงพยากรณ์ว่าในที่สุดแห่งแสนกัปในอนาคตกาลพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมจักทรงอุบัติขึ้น และโคตมดาบสนี้จักเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้เป็นธรรมกถึกในศาสนาของพระองค์ แล้วจึงตรัสกะดาบสผู้บรรลุพระอรหัตต์ว่า “เอก ภิกขโว จงเป็นภิกษุมาเถิด” ดังนี้ ดาบสทุกรูปมีผมและหนวดอันตรธานไป ทรงบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ได้เป็นเช่นกับพระเถระ ๑๐๐ พรรษาพระศาสดาทรงพาภิกษุสงฆ์เสด็จกลับพระวิหาร ฝ่ายโคตมดาบสก็บำรุงพระตถาคตจนตลอดชีวิต บำเพ็ญแต่กัลยาณกรรมตามกำลัง เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายแสนกัป

๓.๔.๓ เอตทัคคะ และความปรารถนาจากอดีตของพระปุลณมันตานีบุตรเถระ

แม้พระปุลณมันตานีเถระนี้ก็ได้มีบุญญาธิการที่สร้างสมมายาวนานในพุทธกาลมากหลาย ล้วนแต่เป็นอุปนิสัยแห่งวิวิฎฐะ คือ พระนิพพาน ได้ทัศนการณ์เห็นพระปทุมุตตรศาสดามีพุทธบัญชาตั้งสาวกผู้ฉลาดไตรปิฎกยกให้เป็นผู้ประเสริฐล้ำเลิศในด้านการเป็นพระธรรมกถึก ท่านจึงน้อมนึกจำนงหมายอยากได้ตำแหน่งนั้น พระศาสดาจารย์ทรงรับรองว่าต้องสมประสงค์ ดังนี้แล้วท่านจึงมุ่งตรงต่อบุญกรรมทำแต่ความดี มาชาตินี้จึงได้ฐานันดรสมดังพรที่ขอไว้

พระปุลณมันตานีบุตรเถระได้เคยบำเพ็ญกุศลมาแล้วในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ ได้สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานไว้เป็นอันมากในภพนั้นๆ การที่ท่านได้รับการสถาปนาจากพระบรมศาสดาให้อยู่ในตำแหน่งที่เป็นเลิศกว่าเหล่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้เป็นธรรมกถึกนั้นก็เนื่องด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ พระมหาสาวกองค์นั้นได้แสดงความสามารถออกมาให้ปรากฏเห็นในเรื่องของการเป็นธรรมกถึกได้อย่างชัดแจ้ง และอีกเหตุหนึ่งก็คือเนื่องด้วยท่านได้ตั้งความปรารถนาในตำแหน่งนั้นตลอดแสนกัป (ดังชาดกแห่งอดีตกาลเบื้องต้น)

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จมายังเมืองสาวัตถี ณ ที่นั้นพระสารีบุตรกับพระ
 ปุณณมันตานีบุตรได้มีโอกาสพบกัน พระสารีบุตรได้สนทนาไต่ถามท่านเกี่ยวกับวิสุทธิ ๗ ประการ^{๒๑}
 อันได้แก่

๑. ลีลวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งศีล
๒. จิตตวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งจิต
๓. ทิณฺฐวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งทิณฺฐิ
๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย
๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทาง หรือมีใช้ทาง
๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ
๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจดแห่งญาณทัสสนะกล่าวคือมรรคญาณ

พระปุณณมันตานีบุตรได้ถวายคำอธิบายว่า “วิสุทธิ ๗ นี้ย่อมเป็นปัจจัยอาศัยส่งต่อกัน
 ไปจนถึงพระนิพพาน เปรียบเหมือน ๗ คันที่ส่งต่อ ๆ ผลัดกันไปโดยลำดับ” เมื่อการสนทนาไต่ถามกัน
 และกันจบลงพระเถระทั้งสองต่างก็กล่าวอนุโมทนาคุณกถาของกันและกัน และแยกกันกลับสู่ที่พักของ
 ตน^{๒๒} เพราะความที่พระปุณณมันตานีบุตรเถระท่านดำรงตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมเช่นไร ก็สั่งสอน
 บรรดาศิษย์และพุทธบริษัทอื่น ๆ ให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมนั้นด้วย

เพราะเหตุนี้เอง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเลิศว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นเลิศกว่าเหล่าภิกษุผู้แสดงธรรมซึ่งเป็นสาวกของเรานั้น คือ ปุณณะ
 ลูกชายนางพราหมณ์มันตานี" ดังนี้

จากการศึกษาประวัติของพระปุณณมันตานีบุตรเถระท่านเป็นพระภิกษุผู้ตั้งมั่นอยู่ใน
 คุณธรรม ๑๐ ประการคือ

๑. มกน้อย
๒. สันโดษ
๓. ชอบสงัด
๔. ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ
๕. ปราศจากความเพียร
๖. บริบูรณ์ด้วยศีล
๗. บริบูรณ์ด้วยสมาธิ
๘. บริบูรณ์ด้วยปัญญา
๙. บริบูรณ์ด้วยวิมุตติ
๑๐. บริบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ

และท่านยังได้สนทนาเกี่ยวกับวิสุทธิ ๗ ประการ แก่พระสารีบุตรนับได้ว่าเป็นพระเถระ
 ที่สามารถอธิบายเรื่องวิสุทธิทั้ง ๗ ว่าเป็นอาศัยซึ่งกันและกันจนถึงพระนิพพานเปรียบเสมือนรถ ๗
 คันที่ส่งต่อ ๆ กันผลัดกันไปตามลำดับเพราะท่านมีปัญญาหลักแหลม อธิบายธรรมให้เห็นจริงรู้แจ้งจึงมี

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๔๕.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๒-๓๐๐/๒๐๑-๒๐๗.

ชนทั้งหลายศรัทธาเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระธรรมกถึก

สรุปว่า จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของพระเถระผู้เป็นเอตทัคคะด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลทั้ง ๔ รูป อันได้แก่ พระนันทะผู้มีรูปงาม มีผิวพรรณเหมือนทองคำ มีลักษณะพระวรกายใกล้เคียงคล้ายคลึงกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระลกุณฏกภัททิยเถระผู้มีรูปร่างเล็กเตี้ยหลังค่อมไม่น่าเลื่อมใส มีวรรณะไม่งามไม่น่าดู แต่มีเสียงไพเราะน่าฟัง พระโมฆราชผู้มีร่างกายเป็นแผลเรื้อรังที่รักษาไม่หาย นุ่งห่มจีวรที่เสร้างอมอง ๓ ประการ คือ เสร้างอมองด้วยผ้า เสร้างอมองด้วยด้าย เสร้างอมองด้วยน้ำย้อม และพระปุลณณมันตานีบุตรผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมเดียวกับที่ตนสั่งสอนบรรดาศิษย์และพุทธบริษัทอื่น ๆ พบว่า พระเถระทั้ง ๔ รูปต้องใช้ความเพียรพยายามสั่งสมกุศลบารมีกว่าแสนกัป แม้ในสมัยพุทธกาลเองก็ต้องใช้ความเพียรเป็นอย่างยิ่งก่อนจะบรรลุธรรมและนำไปเผยแผ่โดยมีปมาณิกาทิ้ง ๔ คือ รูปปมาณิกา โขสปปมาณิกา ลูชปมาณิกา รัมภ์ปมาณิกา อันเป็นเหตุให้เกิดศรัทธาอย่างสูงแก่หมู่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ปมาณิกา หมายถึง หลักเกณฑ์ในใจที่ใช้วัดเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในบุคคล ๔ ประเภท ได้แก่ รูปปมาณิกา เป็นการถือเอารูปร่างที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่าควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา ๑ โขสัปปมาณิกา เป็นการถือเอาเสียงที่ได้ยินเป็นประมาณในใจว่าควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา ๑ ลูชัปปมาณิกา เป็นการถือเอาสิ่งของเครื่องใช้ ความเป็นอยู่ที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่าควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา ๑ และธัมมปมาณิกา เป็นการถือเอาธรรมที่พิจารณาเป็นประมาณในใจว่าควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา ๑

ปมาณิกา แบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภท ได้แก่

รูปปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอารูปร่างที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่ามีท่าทางสง่างาม สมบูรณ์พร้อม ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเลื่อมใสเพราะรูป คนที่เลื่อมใสในพระสงฆ์บางคนเพราะเห็นพระท่านครองผ้าว่าเลื่อมใส มีกิริยาน่าเลื่อมใส ตนจึงเลื่อมใส คนประเภทนี้เรียกว่ารูปปมาณิกา แม้คนที่เห็นพระพุทธรูปงามหรือเห็นโบสถ์วิหารงามจึงเกิดเลื่อมใสก็รวมอยู่ในพวกรูปปมาณิกานี้ด้วย

โฆสัปปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาเสียงที่ได้ยินเป็นประมาณในใจว่ามีสำเนียงไพเราะ อ่อนหวานหรือได้รับฟังการสรรเสริญว่ามีคุณสมบัติที่น่านับถือ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธาหรือเลื่อมใสเพราะได้ยินเสียง คนที่เลื่อมใสในพระสงฆ์บางคนเพราะเห็นพระท่านมีน้ำเสียงไพเราะเสนาะหู แสดงพระธรรมเทศนาได้จับใจ ตนจึงเลื่อมใส คนประเภทนี้เรียกว่าโฆสัปปมาณิกา แม้คนที่ได้ยินกิตติศัพท์ว่าพระสงฆ์บางท่านมีคุณวิเศษจึงเกิดความเลื่อมใสก็รวมอยู่ในพวกโฆสัปปมาณิกานี้ด้วย

ลูชัปปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาสิ่งของเครื่องใช้ ความเป็นอยู่ที่มองเห็นเป็นประมาณในใจว่าเก๋าคำคร่ำ สมถะ หรือเห็นการประพฤติอันเคร่งครัดเข้มงวด ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธาหรือเลื่อมใสเพราะเห็นความสมถะ คนที่เลื่อมใสในพระสงฆ์บางคนเพราะเห็นพระท่านมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดเข้มงวด เช่น ฉันทอาหารเพียงมือเดียว ใช้เครื่องอัฐบริขารคร่ำคร่า อยู่ป่าเป็นนิสสัย ตนจึงเลื่อมใส คนประเภทนี้เรียกว่าลูชัปปมาณิกา

ธัมมปมาณิกา คือ บุคคลที่ถือเอาธรรมที่พิจารณาเป็นประมาณในใจว่ามีสาระแก่นสาร เป็นไปเพื่อการปฏิบัติปฏิบัติชอบ ควรแก่การเลื่อมใสศรัทธา หรือเห็นว่าธรรมเป็นสิ่งสูงค่าที่ควรน้อมนำมาสู่ตน คนที่เลื่อมใสในพระสงฆ์บางคนเพราะเห็นพระท่านมีธรรมและให้ธรรมที่มีเนื้อหาสาระ มีอรรถ มีนัย ควรแก่การศึกษาและนำไปประพฤติปฏิบัติ จึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธา คนประเภทนี้เรียกว่าธัมมปมาณิกา แม้บุคคลที่ชอบฟังธรรม ชอบปฏิบัติธรรม ก็อยู่ในประเภทของธัมมปมาณิกานี้ด้วย

ความเลื่อมใสแบบปมาณิกานั้นมีลักษณะเป็นเช่นเดียวกันกับธรรมอื่น ๆ นั่นคือ ต้องมีเหตุและปัจจัยเป็นที่มาหรือทำให้เกิดขึ้น โดยเหตุและปัจจัยซึ่งเป็นที่มาของปมาณิกาก็ได้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่ เหตุและปัจจัยภายใน ได้แก่ ความรู้เป็นเหตุแห่งปมาณิกา ความคิดเป็นเหตุแห่งปมาณิกาการกระทำเป็นเหตุแห่งปมาณิกา ความรู้สึกเป็นเหตุแห่งปมาณิกา ส่วนเหตุและปัจจัยภายนอก ได้แก่ เสียงลือเสียงเล่าอ้างเป็นเหตุแห่งปมาณิกา และบุคคลต้นแบบเป็นเหตุแห่งปมาณิกา

หน้าที่ของปมาณิกา ได้แก่ การทำลายอติมานะ คือ ความเยอหยิ่ง ความจองหอง ความถือตัว ความยกตนให้ยิ่งกว่าใคร ๆ ความดูหมิ่นผู้อื่นเห็นว่าเขาเลวกว่าตนไปเสียทุกแง่ทุกมุม และการทำลายวิจิจจนา คือ ความมีลักษณะที่สงสัย ลังเลใจ ตัดสินใจไม่ได้ในเรื่องของสภาพธรรม มีความคิดเห็นเป็น ๒ อย่างอุปมาเหมือนทาง ๒ แพร่ง เช่น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์มีคุณจริงหรือไม่ นรก สวรรค์ ชาติน้ำมีจริงหรือไม่ บาปบุญมีจริงหรือไม่ และผลของบาปบุญให้ผลได้จริงหรือไม่

ประโยชน์ของปมาณิกา ได้แก่ เป็นปัจจัยแห่งศรัทธา เป็นปัจจัยแห่งปีติ เป็นปัจจัยแห่งศีล เป็นปัจจัยแห่งสมาธิ เป็นปัจจัยแห่งปัญญา เป็นปัจจัยแห่งความกล้าหาญ เป็นปัจจัยแห่งแรงจูงใจ เป็นปัจจัยแห่งสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นปัจจัยแห่งพฤติกรรมหรือการกระทำ

ภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในสมัยพุทธกาลนั้นว่ามีความสำคัญต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาและทำให้พุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องเพราะเอตทัคคะดังกล่าวนับเป็นที่มาแห่งความศรัทธาในพระพุทธศาสนารองลงมาจากความศรัทธาในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมทั้งทำให้ชาวชมพูทวีปกั้นละทิ้งลัทธิเดิม แล้วหันมานับถือเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้นโดยลำดับเนื่องจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล นอกจากจะต้องมีความรู้ในธรรม มีความสามารถในการเผยแผ่แล้ว คุณสมบัติของนักเผยแผ่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เพราะนักเผยแผ่ศาสนาที่ดีนั้นแม้จะไม่ออกปากพูดก็สามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นบุคลิกลักษณะที่ดีงาม น้ำเสียงที่ไพเราะ ความสมณะเศร้าหมองในกาย และความแตกฉานในธรรมที่แสดงต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมยังความผ่องใสแห่งจิตใจให้เกิดศรัทธาแก่ผู้ที่พบเห็น โดยอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะและสร้างความเลื่อมใสศรัทธาแบบปมาณิกาให้เกิดขึ้นแก่เหล่าพุทธบริษัท ได้แก่

๑. พระนันทเถระ หรือ พระนันทเถรศากยะ ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศด้วยความเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรี หรือเป็นภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านการสำรวมอินทรี ด้วยเหตุที่พระนันทเถระมีโฉมงาม มีลักษณะพระวรกายใกล้เคียงคล้ายคลึงกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นผู้เอาใจใส่กับการทำให้ตนเองดูดีอยู่เสมอ จึงทำให้มีพุทธบริษัทจำนวนมากที่ต้องตาต้องใจและหลงใหลศรัทธาในลักษณะ “รูปปมาณิกา” นั่นคือหลงใหลในรูปของท่านจนก่อให้เกิดเป็นความเลื่อมใสศรัทธาและปฏิบัติในด้านการสำรวมอินทรีทั้ง ๖ ของท่าน ได้แก่ การระมัดระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้ยินดีในรูปในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีทั้ง ๖ มิให้ตกอยู่ในอำนาจโลกธรรมนี้ก็จะน่าจะเป็นตัวอย่างแบบอย่างให้แก่เหล่าพุทธบริษัทผู้หลงใหลในรูปของท่านได้นำไปศึกษาและปฏิบัติตาม กล่าวได้ว่าพระนันทเถระท่านได้ช่วยพระศาสดาประกาศพระศาสนาตามความสามารถด้วยการเป็น

แบบอย่างแห่งผู้สำรวจอินทรีย์ไม่ให้เกิดความยินดียินร้ายเมื่อเห็นรูป เมื่อฟังเสียง เมื่อดมกลิ่น เมื่อลิ้มรส เมื่อถูกต้องมือ สัมผัส และเมื่อเกิดความตรึกคิดนึกต่าง ๆ ประการหนึ่ง และท่านยังเป็นตัวอย่างให้เหล่าพุทธบริษัทได้เห็นในด้านของการมีความพากเพียรอุตสาหะวิริยะ ความไม่ประมาท และการเอาจริงเอาจังกับการปฏิบัติธรรมจนสามารถชนะทุกสิ่งทุกอย่างได้ แม้กระทั่งกิเลสในใจของตนเองอีกประการหนึ่งด้วย

๒. พระลูกณฎกภัททิยเถระ ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศด้วยเสียงอันไพเราะ หรือเป็นภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้พูดเสียงไพเราะ โดยท่านมีความสามารถพิเศษ คือ ปกติกท่านแสดงธรรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนและเจรจาประกอบด้วยถ้อยคำและน้ำเสียงอันไพเราะ เป็นที่เสนาะโสตแก่ผู้ฟังทั้งหลาย อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่เหล่าพุทธบริษัทผู้หลงไหลในเสียง พระเถระท่านจึงได้ใช้ต้นทุนแห่งเสียงอันไพเราะที่มีอยู่ในการแสดงซึ่งสัทธรรมขององค์พระมหาศาสดา อันเป็นไปเพื่อการละอาสวะกิเลสแก่เหล่าโฆสัชปมาณิกาพุทธบริษัท ดังนั้นจึงมีพุทธบริษัทจำนวนมากเกิดความชื่นชมชอบใจในน้ำเสียงของท่าน แม้บางครั้งเหล่าภิกษุผู้เดินทางไกลมาด้วยต้องการรับฟังธรรมจากพระเถระเนื่องด้วยกิตติศัพท์แห่งความเป็นธรรมกถึกผู้มีเสียงไพเราะนุ่มนวลชวนฟัง

๓. พระโมฆราชเถระ ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศด้วยจิรวรอันเศร้าหมอง หรือเป็นภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้ทรงจิรวรเศร้าหมอง พระโมฆราชเถระท่านเป็นผู้มีกนน้อย สันโดษ ยินดีเฉพาะการใช้สอยจิรวรที่เศร้าหมอง ๓ ประการ คือ ผ้าเศร้าหมอง ๑ ด้ายเย็บผ้าเศร้าหมอง ๑ และน้ำย้อมผ้าเศร้าหมอง ๑ แม้ในเวลาที่เป็นโรคร้ายท่านก็ไม่เข้าไปอยู่ในเสนาสนะ แต่อาศัยโคนต้นไม้ในที่แจ้งและใช้เพียงฟางข้าวคลุมกายเพื่อบรรเทาความหนาวเย็นของฤดูหนาวเท่านั้น ด้วยเหตุแห่งการนิยมยินดีในความสันโดษ มีกนน้อย และนุ่งห่มแต่ผ้าที่เศร้าหมองนี้เองทำให้มีพุทธบริษัทเป็นจำนวนมากติดใจในความสมณะสันโดษของท่านจนก่อเป็นความเลื่อมใสศรัทธาในลักษณะลูชัปปมาณิกา คือ เลื่อมใสเพราะเห็นความสมณะ หรือเลื่อมใสเพราะเห็นการประพตอันเคร่งครัดเข้มงวด ฉันทอาหารเพียงมือเดียว ใช้เครื่องอัฐบริขารเก่าคร่ำคร่า อยู่ป่าเป็นนิสสัย เป็นต้น ซึ่งความเลื่อมใสในความสมณะและความประพตอันเคร่งครัดเข้มงวดของพระโมฆราชเถระย่อมจะยังให้ผู้เลื่อมใสศรัทธาไม่ยึดติดยึดมั่นอยู่กับความสวยงาม ไม่ยึดถือในสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ไม่หมกมุ่นอยู่กับความสุขสบาย ซึ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการประพตปฏิบัติเพื่อหาหนทางไปสู่ความเป็นอริยะของบุคคล ทั้งนี้เพราะสิ่งที่มาพร้อมกับความสมณะสันโดษและความเก่าคร่ำคร่าของบริขารคือสัจจะความเป็นจริง ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบแทรกอยู่ เหล่าลูชัปปมาณิกามีศรัทธาเลื่อมใสวัตรอันเศร้าหมองของพระเถระท่านก็ย่อมจะได้รับรู้และเข้าใจเนื้อหาใจความสำคัญของธรรมนั้นไปด้วยเช่นเดียวกัน

๔. พระปุลณมนตานีบุตรเถระ ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศกว่าเหล่าภิกษุผู้แสดงธรรม หรือเป็นภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นธรรมกถึก พระปุลณมนตานีบุตรท่านเป็นภิกษุผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม ๑๐ ประการ คือ มีกนน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปรรภาความเพียร บริบูรณ์ด้วยศีล บริบูรณ์ด้วยสมาธิ บริบูรณ์ด้วยปัญญา บริบูรณ์ด้วยวิมุตติ และบริบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัศณะ

นอกจากพระปุลณมัตตานีบุตรท่านจะเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม ๑๐ ประการข้างต้นแล้ว ท่านยังแนะนำ ชักชวน ชี้แจง และแสดงธรรมทั้ง ๑๐ ประการให้แก่เหล่าพุทธบริษัทผู้เป็นบริวารทั้งหลายในกรุงราชคฤห์อันมีพระภิกษุเป็นต้น ให้มีความอาจหาญร่าเริงและชวนชวยในการปฏิบัติธรรมเหมือนกับตัวพระเถระท่านเองด้วย จนเหล่าพุทธบริษัทผู้เป็นบริวารทั้งหลายในกรุงราชคฤห์อันมีพระภิกษุเป็นต้นได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน และเหล่าพุทธบริษัทผู้เป็นบริวารทั้งหลายในกรุงราชคฤห์อันมีพระภิกษุเป็นต้นนี้เองที่พากันกล่าวยกย่องพรรณนาคุณของพระปุลณมัตตานีบุตรเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของตนให้ปรากฏแก่พุทธบริษัทในทีนั้น ๆ เสมอ

เนื่องด้วยพระปุลณมัตตานีเถระมีวาทีในการแสดงธรรมลึกล้ำด้วยอุปมา ง่ายแก่การเข้าใจ กล่าวคือ พระเถระท่านแสดงธรรมที่ตนเองมีความรู้ความเข้าใจเป็นอันดีเนื่องจากเป็นธรรมที่ท่านยึดถือปฏิบัติมาด้วยตนเอง ท่านปฏิบัติตนอย่างไรจึงได้สำเร็จมรรคผลท่านก็สอนให้เหล่าพุทธบริษัทสาธุศิษย์ปฏิบัติตนเช่นเดียวกันกับท่าน เหตุนี้จึงมีสาธุศิษย์พุทธบริษัทเป็นจำนวนมากที่ขอบใจในการแสดงธรรมของพระเถระ กล่าวกันว่ามิมีภิกษุถึง ๕๐๐ รูปสำเร็จจอร์หัตผลจากการฟังธรรมที่ พระเถระท่านสาธยาย เหล่าภิกษุศิษย์พระเถระล้วนมุ่งตรงต่อกถาวัตรอุสิบประการที่อุปัชฌาย์อาจารย์ สอนสั่ง เพียรระวังเคร่งครัดปฏิบัติตามโอวาท จนสามารถตัดกิเลสเป็นสมุจเฉทประหารพันพันธนาการแห่งทุกข์และบรรลุลุขอย่างแท้จริง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

จากผลการศึกษา พบว่า ปมาณิกามีประโยชน์เป็นอย่างยิ่งในการสร้างศรัทธา ทั้งยังเป็นปัจจัยให้เกิดปิติ สีส สมานิ ปัญญา ความกล้าหาญ แรงจูงใจ สิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นปัจจัยให้เกิดพฤติกรรมหรือการกระทำ จึงควรที่จะทำการศึกษาปมาณิกานี้ทั้งในมุมกว้างและในแนวลึก เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาพัฒนาพุทธศาสนิกชนและพุทธศาสนาให้เจริญยั่งยืนสืบต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาถึงปมาณิกาของพระภิกษุและเหล่าพุทธบริษัทในปัจจุบันว่าส่งผลกระทบต่อพระพุทธานุชาอย่างไร

๒. ควรศึกษาหาวิธีและแนวทางในการสร้างธัมมปมาณิกาให้เกิดขึ้นแก่เหล่าพุทธบริษัททั้งภิกษุและฆราวาส

บทที่ ๔

ปมาณิกาและการเผยแผ่ศาสนา

พระพุทธศาสนานับว่าเป็นศาสนาที่มีอายุเก่าแก่เป็นอันดับสองรองจากศาสนาพราหมณ์ที่ดำรงอยู่ในรูปของศาสนาฮินดู พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลกเมื่อ ๔๕ ปีก่อนพุทธศักราชในดินแดนชมพูทวีปซึ่งในปัจจุบันได้แก่ ประเทศอินเดีย และประเทศเนปาล โดยการเผยแผ่เริ่มขึ้นในวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พวกปัญจวัคคีย์ ซึ่งตรงกับวันเพ็ญ เดือนอาสาฬหะ(ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘) จากวันนั้นเป็นต้นมาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วแผ่นดินชมพูทวีป โดยในระยะแรกพระองค์เสด็จออกเผยแผ่ศาสนาเพียงพระองค์เดียว แต่เมื่อมีสาวกสงฆ์เพิ่มมากขึ้นพระองค์ก็ทรงอนุญาตให้เหล่าพุทธสาวกออกมาร่วมเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย โดยสมเด็จพระทศพลได้ตรัสแก่เหล่าภิกษุสาวกความว่า

“พระภิกษุทั้งหลาย เราหลุดพ้นจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ และของมนุษย์ แม้พวกเธอได้หลุดพ้นจากบ่วงทั้งปวงทั้งของทิพย์และของมนุษย์เช่นกัน พวกเธอจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์ และความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่อกุล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าไปทางเดียวกัน ๒ รูป จงแสดงธรรมให้งามในเบื้องต้น ในท่ามกลาง และในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะให้ครบถ้วนบริบูรณ์ สัตว์ทั้งหลายผู้มีจูลี คือ กิเลส ในจักขุเพียงเล็กน้อยมีอยู่ แต่เพราะโทษที่ยังไม่ได้สดับธรรมจึงต้องเสื่อมจากคุณที่พึงจะได้รับ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้รู้ทั่วถึงธรรมมีอยู่ แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม”^๑

จากพระพุทธโอวาทนี้เองถือเป็นกุญแจเปิดประตูสู่การเดินทางเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมแก่พุทธบริษัท ทั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา การที่ทรงอนุญาตให้เหล่าพุทธสาวกออกมาร่วมเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยนี้เป็นเหตุทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายไปในชมพูทวีปอย่างรวดเร็ว ซึ่งพุทธสาวกที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาในครั้งพุทธกาลได้แก่บรรดาอสีติมหาสาวกทั้ง ๘๐ องค์ ได้แก่

๑. พระภิกษุสาวก ๔๑ องค์ที่เป็นเอตทัคคะ
๒. พระสาวกสทหฺรแห่งเอตทัคคะ (อยู่กลุ่มเดียวกับเอตทัคคะ) ๒๓ องค์
๓. พระสาวกในปฐมโพธิกาล คือ พระยสเถระ ๑ องค์
๔. สทหฺรของพระยสเถระ ๔ องค์

รวมเป็น ๖๙ องค์ ที่เหลืออีก ๑๑ องค์ทรงวินิจฉัยเลือกพระสาวกในมัชฌิมโพธิกาลและปัจฉิมโพธิกาลจนได้ครบ ๘๐ องค์^๒ โดยเฉพาะภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะนี้นับว่ามี

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **อนุพุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

ความสำคัญต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาและทำให้พุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องเพราะเอตทัคคะดังกล่าวนับเป็นที่มาแห่งความศรัทธาในพระพุทธานุภาพมาจากความศรัทธาในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมทั้งทำให้ชาวชมพูทวีปพากันละทิ้งลัทธิเดิม แล้วหันมานับถือเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธานุภาพมากขึ้นโดยลำดับ เนื่องจากการเผยแผ่พระพุทธานุภาพในสมัยพุทธกาลนอกจากจะต้องมีความรู้ในธรรม มีความสามารถในการเผยแผ่แล้ว คุณสมบัติของนักเผยแผ่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สำคัญที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เพราะนักเผยแผ่ศาสนาที่ดีนั้นแม้จะไม่ออกปากพูดก็สามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นบุคลิกลักษณะที่ดึงดูด น่าเลื่อมใสที่ไพเราะ ความสมถะ เสร้าหมองในกาย และความแตกฉานในธรรมที่แสดง ต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมยิ่งความผ่องใสแห่งจิตใจให้เกิดศรัทธาแก่ผู้ที่พบเห็นเช่นเดียวกัน

๔.๑ การเผยแผ่ศาสนาของพระนันทเถระ เอตทัคคะมหาสาวกผู้คุ้มครองทวารในอินทรี

พระนันทเถระ หรือ พระนันทเถรศากยะ นี้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศด้วยความเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรี หรือเป็นภิกษุผู้มีมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านการสำรวมอินทรี พระนันทเถระเป็นพุทธอนุชาที่มีพระราชบิดาเดียวกันกับพระพุทธองค์ เหตุที่ทรงได้รับการขนานนามว่า “นันทะ” นี้ก็เพราะทรงทำให้หมู่พระญาติเกิดความยินดีเมื่อทรงมีพระประสูติกาลเนื่องจากท่านประกอบด้วยลักษณะแห่งพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นกุลบุตรที่มีพระรูปร่าง แข็งแรง สมบูรณ์ด้วยกำลัง มีผิวพรรณเหมือนทองคำ รูปร่างสง่างามสูงใหญ่ มีลักษณะพระวรกายใกล้เคียงคล้ายคลึงกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๓ กล่าวกันว่าท่านพระนันทะผู้เป็นโอรสพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ทรงโฉม เป็นที่ต้องตาต้องใจแก่เหล่าชาวพุทธบริษัททั้งหลาย เหตุที่ท่านมีพระวรกายต่ำกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเพียง ๔ องคุลี แม้เหล่าภิกษุเถระเมื่อได้เห็นท่านพระนันทะดำเนินมาแต่ไกลก็มักจะสำคัญผิดคิดว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมา

นอกจากนี้ พระนันทะยังเป็นผู้มีราคะจริต แม้ออกบวชเป็นพระภิกษุแล้วก็ยังเอาใจใส่อยู่กับการแต่งตัวให้ดูงดงาม จนองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสตาทานินว่า

“นันทะ ข้อที่เธอห่มจีวรที่ทูปและกลับทูปแล้ว หยอदनัยนตา และถือบาตรมีสีใส ไม่สมควรแก่เธอผู้เป็นกุลบุตรออกบวช เป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ข้อที่เธอถืออยู่ป่าเป็นวัตรถือบิณฑบาตเป็นวัตร ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และไม่พึงเป็นผู้เพ่งเล็งในกามทั้งหลายอยู่อย่างนี้ จึงสมควรแก่เธอผู้เป็นกุลบุตรออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา”^๔

ด้วยเหตุที่พระนันทะเถระมีโฉมงดงาม มีลักษณะพระวรกายใกล้เคียงคล้ายคลึงกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นผู้เอาใจใส่กับการทำให้ตนเองดูดีอยู่เสมอ จึงทำให้มีพุทธบริษัทจำนวนมากที่ต้องตาต้องใจและหลงใหลศรัทธาในลักษณะ “รูปปมาณา” นั่นคือหลงใหลในรูปของท่านจนก่อให้เกิดเป็นความเลื่อมใสศรัทธา แม้ในตำนานจะไม่ได้กล่าวไว้ว่าท่านมีสหวิหาริกอันเทวาลิก และศิษยานุศิษย์มากมายเพียงใดอยู่ที่ไหนบ้างก็ตาม แต่ปฏิบัติในด้านการสำรวมอินทรี

^๓ ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๑๗/๙๐-๙๔.

^๔ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๗๓๙-๗๔๑/๓๑๗-๓๑๘.

ทั้ง ๖ ของท่าน ได้แก่ การระมัดระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้ อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖ มิให้ตกอยู่ในอำนาจโลกธรรมนี้ก็น่าจะเป็นตัวอย่างแบบอย่างให้แก่เหล่าพุทธบริษัทผู้หลงใหลในรูปของท่านได้นำไปศึกษาและปฏิบัติตาม กล่าวได้ว่าพระนันทะเถระท่านได้ช่วยพระศาสดาประกาศพระศาสนาตามความสามารถด้วยการเป็นแบบอย่างแห่งผู้ส่ำรวมอินทรีย์ มิให้เกิดความยินดียินร้ายเมื่อเห็นรูป เมื่อฟังเสียง เมื่อดมกลิ่น เมื่อลิ้มรส เมื่อถูกต้องมือ สัมผัส และเมื่อเกิดความตริกคตินึกต่าง ๆ ประการหนึ่ง และท่านยังเป็นตัวอย่างให้เหล่าพุทธบริษัทได้เห็นในด้านของการมีความพากเพียรอดสาหะวีริยะ ความไม่ประมาท และการเอาจริงเอาจังกับการปฏิบัติธรรม จนสามารถชนะทุกสิ่งทุกอย่างได้ แม้กระทั่งกิเลสในใจของตนเอง อีกประการหนึ่งด้วย ดังความที่ปรากฏว่าพระธรรมเสนาบติสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะเถระ พระมหากัสสปเถระ พระอนุรุทธเถระ และพระอานนท์ผู้เป็นคลังพระธรรม ได้ทำให้พระนันทะเกิดความละอายและมีความเพียรในการปฏิบัติธรรมเพื่อมรรคผลอันสูงสุด โดยเหล่าอริยมหาสาวกได้กล่าวกับท่านว่า

"ท่านนันทะ นัยว่าท่านยึดเอาพระทศพลเป็นผู้รับรอง ณ ท่ามกลางหมู่เทวดาในดาวดึงส์ เทวโลกว่า เมื่อได้นางเทพอัปสรจักบำเพ็ญสมณธรรมจริงหรือ เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ของท่านย่อมก็เกี่ยวข้องด้วยมาตุคาม มิใช่หรือ ท่านนั้นไม่ต่างอะไรกับกรรมกรผู้รับจ้างทำการงานเพื่อต้องการสตรี"

เมื่อพระนันทะเถระท่านเกิดความละอายจึงหลีกออกไปปฏิบัติธรรมอยู่แต่ผู้เดียวโดยอาศัยซึ่งความไม่ประมาทและความเพียรอย่างแรงกล้า ต่อกาลไม่นานท่านจึงได้รู้แจ้งถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยมซึ่งกุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนเพื่อบวชต้องการ ด้วยความรู้ยิ่งเอง สำเร็จแล้ว ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจจำต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี ท่านพระนันทะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย

ผู้ที่มีลักษณะงดงามคล้ายคลึงใกล้เคียงกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นพระนันทะเถระนี้ย่อมเป็นที่ชื่นชม หลงใหล และศรัทธาในความงดงาม ซึ่งความชื่นชม หลงใหล และศรัทธานี้เป็นสาเหตุเบื้องต้นแห่งแรงบันดาลใจ ความสงบใจ ความร่าเริง และยังผลให้เกิดกุศลแก่เหล่าพุทธบริษัทผู้ยึดถือในรูปปมาณิกาได้ในที่สุด^๕

๔.๑.๑ ผลดีของรูปลักษณะอันงดงามที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา

การใช้ความงดงามทางกายเพื่อให้เป็นที่ชื่นชมจนกลายเป็นศรัทธานั่นย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นั่นก็คือยังผลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาได้อย่างง่ายดาย ทั้งนี้เพราะบุคคลทั้งหลายย่อมรักใคร่พอใจในความงดงามที่เข้ามาสู่สายตากันแต่เบื้องต้นเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเกิดความรักใคร่พอใจในสิ่งที่ตนเห็นแล้วก็ย่อมเกิดความต้องการเลียนแบบหรือยึดเอาเป็นบุคคลต้นแบบของตน โดยบุคคลที่ยึดถือรูปปมาณิกานี้มักเป็นคนที่ที่ช่างสังเกต สามารถเก็บข้อมูลต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี มีลักษณะของความเป็นคนฉลาด ช่างสังเกต ช่างเปรียบเทียบ ซึ่งบุคคลที่มีลักษณะเหล่านี้เมื่อได้ยึดเอาพระนันทะเถระเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิตแล้วก็ย่อมจะก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อตนเอง

^๕ ขุ.อป. ๒/๒๗/๔

และพุทธศาสนาอย่างใหญ่หลวง เนื่องด้วยท่านพระนันทะนั้นเป็นผู้มีความเป็นเลิศในทางการสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ ของท่าน ดังนี้แล้วเหล่าพุทธบริษัทผู้ยึดติดอยู่ในรูปปมาณิกาย่อมต้องเอาความเป็นเลิศดังกล่าวของท่านมาสร้างความเพียรเพื่อการระมัดระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโภจธัญพืช รัธรรมารมณด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจ และใช้ชีวิตอยู่บนความไม่ประมาท

นอกจากนี้แล้วความเลื่อมใสศรัทธาโดยการถือเอารูปเป็นประมาณ หรือการมีศรัทธาแบบรูปปมาณิกายังเป็นการสร้างความเลื่อมใสด้วยการนำรูปลักษณะมาเป็นจุดเริ่มแรกเพื่อเชื่อมโยงให้เกิดความศรัทธา เมื่อเกิดศรัทธาก็ทำให้เกิดสติ เมื่อดำรงสติอย่างมั่นคงแล้วการประพฤติปฏิบัติทางสมาธิก็ย่อมบังเกิดขึ้น และเมื่อมีศรัทธาจนสติสมาธิตั้งมั่นอยู่จะทำให้เกิดฉานหรือญาณทัศนะในการเรียนรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงได้

๔.๑.๒ ผลเสียของรูปลักษณะอันงดงามที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา

การใช้ความงดงามทางกายเพื่อให้เป็นที่ชื่นชมจนกลายเป็นศรัทธานั้นสามารถก่อให้เกิดผลเสียต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เช่นเดียวกัน เพราะความศรัทธาที่เกิดจากรูปเป็นความศรัทธาเลื่อมใสที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้เมื่อรูปลักษณะที่ตนเองศรัทธาเกิดความเปลี่ยนแปลง หรือเมื่อความรู้สึกชอบใจในรูปลักษณะแบบใหม่เข้ามาแทนที่ รูปปมาณิกาจึงเป็นความศรัทธาที่ไม่คงทนแน่นอน อาจเปลี่ยนแปลงไปตามรูปลักษณะที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอันเป็นกฎแห่งธรรม เพราะรูปนั้นถึงจะสวยงามน่าเลื่อมใสเพียงใดก็มีความเสื่อมไปดับไปเป็นธรรมดา ดังคำสอนแห่งองค์พระบรมมหาราชดาที่ว่า

“สังขารทั้งหลายมีความไม่เที่ยง

สังขารทั้งหลายเมื่อมีเกิดก็ต้องมีเสื่อมไปเป็นธรรมดา

สังขารทั้งหลายเมื่อมีเกิดก็ต้องมีดับไปเป็นธรรมดา

อย่าพึงยึดติดอยู่กับสังขาร แล้วจักได้พบหนทางแห่งความสุข”

จุดอ่อนที่สำคัญของผู้ที่ถือเอารูปเป็นประมาณ คือ จิตรวมเป็นสมาธิได้ยาก รูปปมาณิกาจึงไม่สนใจการที่จะฝึกจิตทำสมาธิ เพราะในความรู้สึกว่าสมาธิเป็นสิ่งที่ทำให้อึดอัด อีกทั้งสมาธิเมื่อเกิดกับจิตจะทำให้ความสนใจในรูปลักษณะลดลง โดยสภาวะปกติแล้ว รูปปมาณิกาบุคคลมักไม่มีเป้าหมายสำคัญในชีวิตนอกจากจะมุ่งเน้นการแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาสนองสัมผัสอยู่เสมอ ทำให้ชีวิตเสียเวลากับเรื่องไร้สาระไม่มีแก่นสาร จึงมีโอกาสผิดพลาดได้มาก เนื่องจากถูกรอบงำด้วยกามราคะและโมหะคือคิดอยู่แค่ภายนอก ไม่รู้จักคนที่ตนเองได้ศรัทธาอย่างแท้จริง ไม่เข้าถึงสาระ และอาจถูกกิเลสพัดพาไปเข้าจนเข้าไม่ถึงธรรม

๔.๑.๓ ผลกระทบของรูปปมาณิกาต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบัน

นักเผยแผ่หรือผู้สอนศาสนาที่ดีต้องมีบุคลิกภาพเป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็น ดังเช่นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีพระลักษณะสรีระสง่างาม มีพระฉวีวรรณผุดผ่อง น่าดู น่าชม น่าเลื่อมใสศรัทธา พระสงฆ์ผู้เผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบันจึงควรประกอบไปด้วยบุคลิกภาพที่ดี มีท่าทางสง่างาม มีลักษณะกิริยาน่าเชื่อถืออันจะส่งผลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เช่นเดียวกับรูปปมาณิกาที่ถือเอาความชอบในรูปจึงเกิดความชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือศรัทธา ดังนี้ย่อมจะทำให้

ให้พุทธศาสนิกชนมุ่งหน้าเข้ามาหาศาสนาและธรรมเอง แทนที่จะต้องนำธรรมคำสอนส่งไปให้ในลักษณะของธรรมะสำเร็จรูปแบบที่ทำกันอยู่ในปัจจุบัน แต่ความศรัทธาแบบรูปปมาณิกานอกจากจะส่งผลให้เกิดความน้อมใจเข้าหาพุทธศาสนาและธรรมแล้วยังอาจส่งผลเสียให้เกิดความต่างพร้อยในพุทธศาสนาได้ด้วยเช่นเดียวกันหากพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนผู้เป็นอุบาสิกากฎครอบงำด้วยกามราคะจนขาดความยับยั้งชั่งใจมีความสัมพันธ์ทางกายเกินกว่าผู้เผยแผ่และผู้เรียนรู้ ดังเช่นที่เป็นข่าวมาตลอดในปัจจุบัน

๔.๒ การเผยแผ่ศาสนาของพระลฤณภูภททียเถระ เอตทัคคมหาสาวกผู้เลิศกว่าภิกษุผู้มีเสียงไพเราะ

พระลฤณภูภททียเถระนี้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศด้วยเสียงอันไพเราะ หรือเป็นภิกษุอสูติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้พูดเสียงไพเราะ พระลฤณภูภททียเถระแม้จะมีร่างกายที่ไม่ปกติและไม่เหมือนกับภิกษุอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้ท่านถูกล้อเลียนด้วยวิธีต่าง ๆ แต่ท่านก็ไม่เคยโกรธเคืองเลย เพราะท่านเป็นพระอรหันต์ชินาสพ ไร้ซึ่งกิเลสแล้ว นอกจากนี้ท่านยังมีความสามารถพิเศษ คือ ปกติท่านแสดงธรรม สั่งสอนพุทธศาสนิกชนและเจรจาประกอบด้วยถ้อยคำและน้ำเสียงอันไพเราะ เป็นที่เสนาะโสตแก่ผู้ฟังทั้งหลาย อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่เหล่าพุทธบริษัท^๖ โดยเสียงที่นับว่าไพเราะโสตนั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ ๘ ประการด้วยกัน ได้แก่ คือ แจ่มใส ๑ ชัดเจน ๑ นุ่มนวล ๑ นำฟัง ๑ กลมกล่อม ๑ ไม่พร่า ๑ ลึก ๑ มีกังวาน ๑^๗ ดังนั้นจึงมีพุทธบริษัทจำนวนมากเกิดความชื่นชมชอบใจในน้ำเสียงของพระลฤณภูภททียเถระโดยไม่ทราบว่าเป็นพระเถระท่านมีรูปกายที่ผิดปกติ แม้เมื่อท่านดำรงสภาวะอยู่ในความเป็นอรหันต์ผลแล้วก็ยังถูกพุทธบริษัทเป็นอันมากกลั่นแกล้งด้วยการแกล้งตั้งหูท่านเสียบ้าง จับศีรษะจับแขน หรือจับมือและเท้าเป็นต้นสั่นเล่น เบียดเบียนบ้าง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ปรามาสท่านและ หยอกล้อแบบต่าง ๆ ชุตมาบ้าง รังไปรอบ ๆ บ้าง ในที่นั้น ๆ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยท่านมีรูปร่างเตี้ยและกลมเหมือนดังสามเณร และมีผิวพรรณไม่งาม แม้บางครั้งเหล่าภิกษุผู้เดินทางไกลมาด้วยต้องการรับฟังธรรมจากพระเถระเนื่องด้วยกิตติศัพท์แห่งความเป็นธรรมกถึกผู้มีเสียงไพเราะ นุ่มนวลชวนฟัง แต่ภิกษุเหล่านั้นหาได้เคยพบเห็นพระเถระมาก่อนไม่ จึงได้จึงพากันจับพระเถระที่ชายจีวร ที่มือ ที่ศีรษะ ที่จมูก ที่หู เขย่า ด้วยสำคัญว่าท่านเป็นสามเณร และทำด้วยคะนองมือ ต่อเมื่อเข้าเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และกราบทูลถามถึงพระลฤณภูภททียเถระผู้แสดงธรรมด้วยความไพเราะ สมเด็จพระพุทธองค์จึงได้ทรงตรัสตอบ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่พวกเธอเห็นที่ข่มประตุแล้วพวกเธอคะนองมือจับที่ชายจีวรเป็นต้นมาแล้ว ภิกษุรูปนั้นแหละคือ ลฤณภูภททียเถระละ”

พระลฤณภูภททียเถระเป็นตัวอย่างของผู้ที่อยู่ในสภาวะแห่งอรหันต์ผลที่ไร้ซึ่งความโกรธแค้นอย่างสิ้นเชิงแม้จะถูกกลั่นแกล้งรังแกก็ตาม ด้วยเหตุที่เหล่าสหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น ซึ่งเป็นปุถุชน เห็นพระเถระแล้วจับที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง ล้อเลียนบ้าง แต่พระเถระท่านก็ไม่โกรธไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย เพราะเรื่องนี้ วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า

^๖ ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๕๑/๖๗๙.

^๗ ขุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๘๖/๓๒.

“ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูเถิด สหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น เห็นพระลูกคุณภักดิ์กัฏฐิยเถระแล้ว ย่อมรังแกอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านไมโกธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย”

แลด้วยเหตุนี้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงนำมาตรัสสอนแก่เหล่าภิกษุ ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระชีนาสพยอมไมโกธไม่ประทุษร้ายเลย เพราะท่านเหล่านั้นไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน เช่นกับศิลาแห่งทิบ” และเมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมได้ตรัสเป็นพระคาถาธรรมบทว่า

“เสโล ยถา เอกขโน

วาเตน น สมิริติ

เอว นินทาปัสสาสุ

น สมินุชนติ ปณฺทิตา”^๘

อันภูเขาศิลาล้วนเป็นแห่งเดียวยอมไม่สะเทือนด้วยลม ฉันทใด บัณฑิตทั้งหลายยอมไม่เอนเอียงเพราะนินทาและสรรเสริญ ฉันทนั้น”

ด้วยเหตุที่พระลูกคุณภักดิ์กัฏฐิยเถระมีปกติแสดงธรรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนและเจรจาความอันประกอบด้วยถ้อยคำน่าเสียงไพเราะเป็นที่เสนาะโสตแก่ผู้ฟังทั้งหลาย จึงนำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่เหล่าพุทธบริษัทผู้หลงไหลในเสียง หรือพวกที่มีความเลื่อมใสศรัทธาแบบโฆสัปปมาณิกา ดังนี้แล้ว พระเถระท่านจึงได้ใช้ต้นทุนแห่งเสียงอันไพเราะที่มีอยู่ในการแสดงซึ่งสีทธธรรมขององค์พระมหาศาสดา อันเป็นไปเพื่อการละอาสวะกิเลสแก่เหล่าโฆสัปปมาณิกาพุทธบริษัท แม้ในตำนานจะไม่ได้กล่าวไว้ว่าท่านมีสีทธวิหาริก อันตวาลิก และศิษยานุศิษย์มากน้อยเพียงใดอยู่ที่ไหนบ้างก็ตาม แต่การที่พระเถระท่านได้รับการยกย่องจากองค์สมเด็จพระศพลให้เป็นเอตทัคคะมหาสาวกผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้พูดเสียงไพเราะนี้ย่อมแสดงว่าท่านได้สร้างคุณบำเพ็ญประโยชน์ให้กับพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลอย่างใหญ่หลวง ทั้งนี้ก็ย่อมด้วยการใช้น้ำเสียงไพเราะแสดงธรรมแก่เหล่าพุทธบริษัททั้งหลายนั่นเอง นอกจากนี้แล้วพระเถระท่านยังเป็นผู้ที่มีเมตตาต่อชาวโลกเป็นอย่างดี ซึ่งหลักฐานอันแสดงความเมตตาของพระเถระย่อมได้แก่คาถาที่ท่านรำพึงออกมา ความว่า

“คนบางพวกเขารื่นเริงกันด้วยเสียงตะโพน พิณ และบัณเฑาะว์ ส่วนเรายินดีในพระพุทธศาสนาจึงรื่นรมย์อยู่ที่โคนต้นไม้ ถ้าพระพุทธรองค์จะทรงประทานพรแก่เรา และเราก็สามารถได้พรนั้นสมมโนรถ เราจะเลือกเอาการว่า ขอให้ชาวโลกทั้งหมดเจริญกายคตาสติกัน”

๔.๒.๑ ผลดีของเสียงอันไพเราะน่าฟังที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา

การใช้น้ำเสียงที่ไพเราะเสนาะโสตเพื่อให้เป็นที่ชื่นชมแก่พุทธบริษัทจนกลายเป็นศรัทธา นั้นย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง นั่นก็คือยังผลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในผู้ที่มีลักษณะแบบโฆสัปปมาณิกาได้อย่างง่ายดาย ซึ่งผู้มีศรัทธาแบบโฆสัปปมาณิกาโดยทั่วไปแล้วจะเป็นผู้ที่ชื่นชอบในเสียงต่าง ๆ ที่มีความไพเราะ เสียงที่น่าฟัง เสียงที่น่าชื่นชม ยิ่งเป็นเสียงที่ชอบแล้วเมื่อได้ยินได้ฟังจะมีอาการชื่นชมปีติซาบซ่านทั่วตัว ทำให้มีแรงใจในการกระทำการต่าง ๆ และแม้เมื่อเกิดเหตุการณ์อันกระทบกระเทือนต่อจิตใจก็สามารถสร้างกำลังใจให้กับตัวเองได้ด้วย

^๘ ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๗๙/ ๕๑๔.

ฟังเสียงที่ตนเองชื่นชอบเพื่อที่จะข้ามพ้นสิ่งที่ไม่ชอบ^๙ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสียงจากบัณฑิตเช่น พระลक्षणภูภททียเถระนี้ย่อมจะเป็นที่บันเทิงใจแก่เหล่าพุทธบริษัทที่ได้รับฟัง อีกทั้งยังเป็นเสียงของการแสดงธรรมก็ย่อมจะยิ่งยั้งประโยชน์ให้ผู้ที่ได้รับฟังมีความสงบ สะอาด สว่าง และพาดนเข้าสู่ความ สวัสดิ์ของชีวิตได้ในที่สุด เพราะบุคคลที่ติดในเสียงหรือโฆสัปปมาณิกานี้ย่อมมีความสุขจากการได้ฟัง เสียงที่ตนเองชื่นชอบในเบื้องต้น หลังจากนั้นจึงเบิกบานบันเทิงใจกับธรรมะที่มาพร้อมกับเสียง นั้นเอง

นอกจากเสียงอันไพเราะเสนาะโสตที่ได้ยินได้ฟังแล้ว โฆสัปปมาณิกายังหมายรวมถึงผู้ที่ เกิดศรัทธาเพราะเหตุแห่งการได้ยินคำบอกเล่ากล่าวอ้างถึงคุณงามความดีที่ตนเองชื่นชมด้วย เช่นเดียวกัน ในครั้งพุทธกาลมีพุทธบริษัทและเหล่าภิกษุมามากมายรอนแรมเดินทางแสวงไกลมาด้วย ต้องการรับฟังธรรมจากพระลक्षणภูภททียเถระเนื่องด้วยกิตติศัพท์แห่งความเป็นธรรมกถึกผู้มีเสียง ไพเราะนุ่มนวลชวนฟังของท่าน แม้จะไม่รู้จักหรือเคยเห็นพระเถระมาก่อนเลยก็ตาม ดังที่เหล่าภิกษุ และพุทธบริษัทผู้เดินทางไกลมาเข้าเฝ้าต่างพากันจับพระเถระที่ชายฉกรรจ์ ที่มือ ที่ศรัษะ ที่จมูก ที่หู เขย่า ด้วยสำคัญว่าพระลक्षणภูภททียเถระท่านเป็นสามเณร และทำด้วยคะนองมือ ต่อเมื่อได้เข้าเฝ้า องค์กรสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและกราบทูลถามถึงพระลक्षणภูภททียเถระผู้แสดงธรรมด้วยความ ไพเราะ สมเด็จพระพุทธรองค์จึงได้ทรงตรัสตอบว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่พวกเธอเห็นที่ชุ่มประดูแล้วพวกเธอคะนองมือจับที่ชายฉกรรจ์เป็น ต้นมาแล้ว ภิกษुरुูปนั้นแหละคือ ลक्षणภูภททียะละ”

ทั้งนี้เหล่าภิกษุพุทธบริษัทผู้เดินทางไกลเพียงเพื่อความตั้งใจมาฟังธรรมตามกิตติศัพท์ที่ได้ ยินได้ฟังมานั้นย่อมจะต้องประกอบไปด้วยความศรัทธาตั้งใจอย่างแรงกล้า และเมื่อได้ฟังธรรมอัน ไพเราะจากพระเถระแล้ว ความตั้งใจและความศรัทธาอันแรงกล้าย่อมแปรเปลี่ยนเป็นความประทับใจ เป็นความปิติที่ซาบซ่านลึกล้ำ ทั้งประทับใจในน้ำเสียงอันไพเราะเสนาะโสต และเกิดปิติจากการได้รับ ฟังธรรมอันงดงามลึกซึ้ง ดังนี้แล้วก็ย่อมจะช่วยให้เหล่าโฆสัปปมาณิกาพุทธบริษัทปลด ปล่อยอาสวะกิเลสที่มีอยู่ในจิตใจและกมลสันดานของตนเองลงได้

๔.๒.๒ ผลเสียของเสียงอันไพเราะนำฟังที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา

การใช้ความไพเราะเสนาะโสตจากเสียงเพื่อให้เป็นที่ชื่นชมจนกลายเป็นศรัทธานั้น สามารถก่อให้เกิดผลเสียต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เช่นเดียวกัน เพราะศรัทธาที่เกิดจากการยึด เอาเสียงที่ตนเองประมาณว่าไพเราะ หรือโฆสัปปมาณิกานั้นมักเกิดขึ้นโดยมิได้พิจารณาพินิจพิเคราะห์ เหตุผลต้นปลายที่แท้จริง กล่าวคือ มีความชื่นชมและความสุขอยู่กับการฟังเสียงมากกว่าที่จะคิด พิจารณาหาหลักเหตุผลมาวิเคราะห์สนับสนุนสิ่งที่ตนเองได้ยินได้ฟังว่ามีความจริงแท้เพียงไร หรือ แม้แต่โฆสัปปมาณิกานี้เกิดจากการรับฟังกิตติศัพท์ที่สื่อเล่าอ้างต่อ ๆ กันมาก็เช่นเดียวกัน ผู้มีศรัทธา อันเนื่องมาจากการได้ยินหรือได้รับฟังนี้มักฟังเสียงมากกว่าเหตุผลในลักษณะที่มีวิตกจริตและโมหะ จริตควบคู่กัน^{๑๐} นอกจากนี้แล้วการเกิดศรัทธาเพราะเสียงที่ได้ฟังนี้ยังเป็นศรัทธาที่เจือปนและเต็มไปด้วย

^๙ พระครูอนุภูลธรรมวงศ์, “ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๗.

^{๑๐} ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๒๕/๓๑๐.

ด้วยวราคะจริต เพราะแม้แต่พระลัญจกภัททิยเถระผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางการแสดงธรรมด้วยเสียงไพเราะ เองก็ยังคงกล่าวถึงความศรัทธาแบบโฆสัปปมาณีกาว่า

“คนที่หมิ่นเราในเรื่องรูปร่าง กับคนที่หลงใหลในเสียงของเราย่อมมีสภาพที่ไม่ต่างกัน คือตกอยู่ในอำนาจฉันทราคะ นั่นเพราะพวกเขาไม่รู้จักเราจริง”^{๑๑}

๔.๒.๓ ผลกระทบของโฆสัปปมาณีกาต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบัน

นักเผยแผ่หรือผู้สอนศาสนาที่ดีต้องมีน้ำเสียงเป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่ได้ยินได้ฟัง ดังเช่นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงมีพระสุรเสียงที่โน้มน้าวจิตใจ ไพเราะ สุภาพ นุ่มนวล แจ่มใส ชัดเจน ชวนฟัง สละสลวย ไม่พรวดพราด ลึกซึ้ง กังวาน ประดุจเสียงพรหมหรือเสียงของนกการะเวก ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ดังนั้น พระสงฆ์ผู้เผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบันจึงควรประกอบไปด้วยน้ำเสียงที่ไพเราะ สุภาพ ชวนฟัง และก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เช่นเดียวกับโฆสัปปมาณีกาที่ถือเอาความชอบในน้ำเสียงจึงเกิดความชอบใจเลื่อมใส น้อมใจที่จะเชื่อถือศรัทธา ดังนี้แล้วย่อมจะทำให้พุทธศาสนิกชนมุ่งหน้าเข้ามาหาธรรมที่พระสงฆ์เผยแผ่ รวมถึงการเล่าลือถึงความสามารถในการแสดงธรรมได้ไพเราะก็เป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนมุ่งเข้าหาธรรมได้เช่นเดียวกัน แต่ความศรัทธาแบบ โฆสัปปมาณีกานี้ นอกจากจะส่งผลให้เกิดความน้อมใจเข้าหาธรรมแล้วยังอาจส่งผลเสียให้เกิดความต่างปร้อยในพุทธศาสนาได้ด้วยเช่นเดียวกัน หากพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนผู้เป็นอุบาสิกากถูกครอบงำด้วยกามราคะจนขาดความยับยั้งชั่งใจมีความสัมพันธ์ทางกายเกินกว่าผู้เผยแผ่และผู้เรียนรู้ เช่นเดียวกันกับรูปโปปมาณีกาในปัจจุบัน

๔.๓ การเผยแผ่ศาสนาของพระโมฆราชเถระ เอตทัคคะมหาสาวกผู้เลิศกว่าภิกษุผู้ทรงจิรเศร้าหมอง

พระโมฆราชเถระนี้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศด้วยจิรอันเศร้าหมอง หรือเป็นภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านผู้ทรงจิรเศร้าหมอง^{๑๒} พระโมฆราชเถระเดิมเป็นขุภิกษุศิษย์ของพราหมณ์พาวรี ต่อมาเมื่อพราหมณ์พาวรีต้องการจะทดสอบความรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เองจริงหรือไม่ จึงได้ส่งพระโมฆราชและศิษย์อื่นรวม ๑๖ คนไปเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหา โดยพระโมฆราชได้ทูลถามองค์พระสมณโคดมว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โลกนี้ก็ดี โลกอื่นก็ดี พรหมโลกกับทั้งเทวโลกก็ดี ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ เหตุตั้งนั้น จึงมีปัญหามาถึงพระองค์ผู้มีปรีชาญาณเห็นสว่างสามัญชนทั้งปวงอย่างนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจะพิจารณาเห็นโลกอย่างไรแม้จจุราชคือความตายจึงจะไม่แลเห็น คือ จักไม่ตามทัน พระเจ้าข้า” องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสตอบโมฆราชพราหมณ์ว่า

^{๑๑} ชู.ธ. (ไทย) ๔๓/๗๓/๑๙๗.

^{๑๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อนุพุทธประวัติ, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘.

“โมฆราช เจ้าจงมีสติพิจารณาคุณโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความเห็นว่าคุณของเราเสียทุกเมื่อเถิด ท่านจะข้ามลวงมัจจุราชเสียได้ด้วยอุบายนี้ เมื่อท่านพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้แล้ว มัจจุราชคือความตายจักแลไม่เห็น”^{๑๓}

เมื่อพระบรมศาสดาตรัสพยากรณ์ปัญหาของโมฆราชมาจนจบลงแล้ว โมฆราชมาจนพบได้บรรลุประอรหัตผลสิ้นอาสวกิเลสในทันที จากนั้นจึงได้กราบทูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา และเมื่อพระโมฆราชเถระอุปสมบทแล้วปรากฏว่าท่านเป็นผู้มีกนน้อย สันโดษ โดยท่านได้บังสุกุลผ้ามาจากกองขยะ ป่าช้า และตามถนนหนทาง แล้วจึงทำสังฆาภิวัตน์ด้วยผ้าเหล่านี้ พระเถระยินดีเฉพาะการใช้สอยจีวรที่เศร้าหมอง ๓ ประการ คือ ผ้าเศร้าหมอง ๑ ด้ายเย็บผ้าเศร้าหมอง ๑ และน้ำย้อมผ้าเศร้าหมอง ๑ ด้วยเหตุนี้พระพุทธรองค์จึงทรงยกย่องพระเถระท่านในตำแหน่งเอตทัคคะว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้ยินดีในจีวรเศร้าหมอง แม้ในเวลาที่เป็นโรคร้ายท่านก็ไม่เข้าไปอยู่ในเสนาสนะ แต่อาศัยโคนต้นไม้ในที่แจ้งและใช้เพียงฟางข้าวคลุมกายเพื่อบรรเทาความหนาวเย็นของฤดูหนาวเท่านั้น จนพระบรมมหาศาสดาได้ตรัสถามพระเถระว่า

“โมฆราช ผู้มีผิวพรรณเศร้าหมองแต่มีจิตผ่องใส

ท่านเป็นผู้มีใจตั้งมั่นเป็นนิตย์

จักทำอย่างไรตลอดราตรี แห่งเวลาหนาวเย็นเช่นนี้”

ซึ่งพระเถระท่านได้ทูลตอบไปว่า

“ข้าพระองค์ได้ฟังมาว่าประเทศมคธล้วนแต่สมบูรณ์ด้วยข้าวกล้า

ข้าพระองค์พึงคลุมกายด้วยฟาง แล้วนอนให้เป็นสุข

ย่อมเหมือนคนเหล่านี้ที่มีการเป็นอยู่อย่างเป็นสุข ดังนี้”^{๑๔}

ด้วยเหตุแห่งการนิมยยินดีในความสันโดษ มีกนน้อย และนุ่งห่มแต่ผ้าที่เศร้าหมองนี้เองทำให้มีพุทธบริษัทเป็นจำนวนมากติดใจในความสมณะสันโดษของท่านจนก่อเป็นความเลื่อมใสศรัทธาในลักษณะลูขุปปมาณิกา คือ เลื่อมใสเพราะเห็นความสมณะ หรือเลื่อมใสเพราะเห็นการประพฤติอันเคร่งครัดเข้มงวด ฉันทอาหารเพียงมือเดียว ใช้เครื่องอัฐบริขารเก๋าคร้าคร่า อยู่ป่าเป็นนิสสัย เป็นต้น แม้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ต้องมีลักษณะเศร้าหมองด้วยปัจจัยทั้งหลายอันได้แก่สิ่งของบริขารไม่ต่างกัน เช่น บาตรและจีวรจะมีลักษณะเรียบ, พื้น, ปราศจากความแวววาว ไม่มีความทะเยอทะยานอยากในรูป เสียง กลิ่น รส ยินดีในจีวร อาหารบิณฑบาต เสนาสนะที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคเท่านั้น ซึ่งความเลื่อมใสในความสมณะและความประพฤติอันเคร่งครัดเข้มงวดของพระโมฆราชเถระย่อมจะยังให้ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาไม่ยึดติดยึดมั่นอยู่กับความสวยงาม ไม่ยึดถือในสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ไม่หมกมุ่นอยู่กับความสุขสบาย ซึ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการประพฤติปฏิบัติเพื่อหาหนทางไปสู่ความเป็นอริยะของบุคคล ทั้งนี้เพราะสิ่งที่มาพร้อมกับความสมณะสันโดษและความเก๋าคร้าคร่าของบริขารคือสัจจะความเป็นจริงที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบแทรกอยู่ เหล่าลูขุปปมาณิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใสวัตรอันเศร้าหมองของพระเถระท่านก็ย่อมจะได้รับรู้และเข้าใจเนื้อหาใจความสำคัญของธรรมนั้นไปด้วยเช่นเดียวกัน

^{๑๓} พ.ช. (ไทย) ๒๕/๒๘๒/๔๖๘-๕๐๑.

^{๑๔} พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๐๑/๒๕๖.

๔.๓.๑ ผลดีของความสมถะเศร้าหมองที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา

การใช้ความสมถะ ความสันโดษ ความเศร้าหมองเพื่อให้เป็นที่ชื่นชมแก่พุทธบริษัททั้งหลายจนกลายเป็นความเลื่อมใสศรัทธาในผู้นั้นย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง นั่นก็คือยังผลให้เกิดศรัทธาในผู้ที่มีลักษณะแบบลูชุปปมาณิกาได้อย่างง่ายดาย ซึ่งผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาแบบลูชุปปมาณิกาโดยทั่วไปจะเป็นผู้ที่ชื่นชอบในความเก๋าคร้าคร่าเคร่งขรึม และประพฤติตนอยู่ในกฎระเบียบที่ถูกต้องอยู่เสมอ ยึดมั่นในอุดมคติอุดมการณ์ของตนเองอย่างแน่วแน่ มีความมุ่งมั่นไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่ได้พบไม่ยึดติดอยู่ในความสุขสบาย แต่จะยึดเอาความสมถะและความสันโดษเป็นประมาณ^{๑๕} ทำให้สามารถปฏิบัติตามแนวทางของหลักธรรมแห่งพุทธศาสนาได้โดยง่าย ยิ่งตนเองมีความสมถะสันโดษมากเท่าไรก็ยิ่งจะเป็นความภาคภูมิใจให้มีความวิริยะพากเพียรในการปฏิบัติธรรมมากยิ่งขึ้น และความเพียรที่เกิดจากความศรัทธาแบบลูชุปปมาณิกานี้เองที่จะทำให้บุคคลก้าวเข้าสู่เส้นทางแห่งอริยะเยี่ยงเดียวกันกับพระโมฆราชเถระอรหันต์เจ้าที่ได้รับการยกย่องจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นมหาสาวกผู้เลิศด้วยความสมถะเศร้าหมอง

๔.๓.๒ ผลเสียของความสมถะเศร้าหมองที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา

การใช้ความสมถะเศร้าหมองเพื่อให้เป็นที่ชื่นชมจนกลายเป็นศรัทธาในผู้นั้นสามารถก่อให้เกิดผลเสียต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เช่นเดียวกัน เพราะเมื่อบุคคลเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในลักษณะลูชุปปมาณิกาและปฏิบัติตามต้นแบบที่ตนเองศรัทธาเช่นพระโมฆราชเถระแล้ว ก็ย่อมจะมีทิฐิมานะว่าตนเองปฏิบัติได้ถูกต้อง เทียบตรง เกรงครัดกว่าผู้อื่น ไปจนถึงไม่เชื่อฟังคำตักเตือนสั่งสอนของผู้อื่นนอกจากผู้ที่ตนนับถือศรัทธาเท่านั้น ซึ่งบางครั้งความเกรงครัดที่สุดโต่งเกินไปนี้อาจจะทำให้หลงติดอยู่กับข้อวัตรปฏิบัติของตนเองว่าเป็นหนทางให้พบความพ้นทุกข์ได้ ยิ่งปฏิบัติเคร่งครัดก็ยิ่งยึดติดยึดถือจนในที่สุดก็จมอยู่กับความเศร้าหมองจากสมถะ สันโดษ และความคร่ำคร่าเคร่งครัดของตนเอง

๔.๓.๓ ผลกระทบของลูชุปปมาณิกาต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบัน

ในปัจจุบันมีพุทธศาสนิกชนผู้ชื่นชอบในความคร่ำคร่าหรือเศร้าหมองอยู่เป็นจำนวนมาก ต่างชอบในเครื่องใช้และความเป็นอยู่ที่เศร้าหมอง เช่น จีวรเก๋าคร้าคร่า เป็นต้น หรือมองเห็นการกระทำที่เคร่งครัดเป็นทุกขกิริยา การประพฤติอย่างเข้มงวด จึงทำให้เกิดความชอบใจ เลื่อมใส และน้อมใจที่จะเชื่อถือศรัทธา ส่งผลให้มีพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ศาสนาพยายามที่จะกระทำตนให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาเหล่าพุทธบริษัทด้วยการมีวัตรปฏิบัติที่เข้มงวด แต่ล้วนเป็นไปเพื่อลาภและสักการะเป็นส่วนใหญ่ การหลงติดอยู่ในความสมถะเข้มงวดของทั้งสงฆ์และฆราวาสนี้เป็นไปในลักษณะที่ยิ่งกระทำยิ่งนับถือก็ยิ่งยึดติดว่าเป็นหนทางที่ถูกต้องอันจะนำไปสู่ความเป็นอริยะ ซึ่งในท้ายที่สุดย่อมส่งผลให้เกิดความเสื่อมทางจิตใจและส่งผลเสียต่อพุทธศาสนาได้ในที่สุด

๔.๔ การเผยแผ่ศาสนาของพระปุลณมนตานีบุตรเถระ เอตทัคคมหาสาวกผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นธรรมถัก

^{๑๕} พระครูอนุกุลธรรมวงศา, ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓, หน้า ๖๘

พระปุลณมันตานีบุตรเถระนี้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งของภิกษุผู้เลิศกว่าเหล่าภิกษุผู้แสดงธรรม หรือเป็นภิกษุอสีติมหาสาวกที่เป็นเอตทัคคะในด้านผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นธรรมกถึก พระเถระมีชื่อเดิมว่าปุณณะ ซึ่งเป็นชื่อที่ญาติทั้งหลายตั้งให้ แต่เพราะเป็นบุตรของนางมันตานีคนทั้งหลายจึงเรียกว่าปุลณมันตานีบุตร พระเถระท่านเป็นหลานของโกณฑัญญะพราหมณ์ หรือพระอัญญาโกณฑัญญะซึ่งเป็นพระภิกษุสาวกคนแรกของพระพุทธเจ้า พระมหาสาวกอัญญาโกณฑัญญะได้พิจารณาเห็นว่าปุลณมันตานีบุตรมาณพผู้เป็นหลานชายของท่านนั้นเมื่อบวชแล้วจักเป็นยอดธรรมกถึกในพระศาสนา ท่านจึงให้บรรพชาในสำนักของท่าน ครั้นเมื่อปุลณมันตานีบุตรมาณพอุปสมบทแล้วก็ได้บำเพ็ญซึ่งความเพียร ทำกิจแห่งบรรพชิตทั้งปวงจนถึงที่สุด พระเถระท่านได้กระทำการกรรมในโยนิโสมนสิการ ขวนขวายวิปัสสนา ไม่นานท่านก็บรรลุพระอรหัตพร้อมคุณพิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภिता ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖^{๑๖} นอกจากนี้ท่านยังเป็นภิกษุผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม ๑๐ ประการ คือ

๑. มกน้อย
๒. สันโดษ
๓. ขอบสัจ
๔. ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ
๕. ปราศจากความเพียร
๖. บริบูรณ์ด้วยศีล
๗. บริบูรณ์ด้วยสมาธิ
๘. บริบูรณ์ด้วยปัญญา
๙. บริบูรณ์ด้วยวิมุตติ
๑๐. บริบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัศนะ^{๑๗}

สมัยหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมายังเมืองสาวัตถี ณ ที่นั้นพระสารีบุตรเถระผู้เป็นอัครสาวกและพระปุลณมันตานีบุตรเถระได้มีโอกาสพบกัน พระสารีบุตรได้สนทนาไต่ถามพระเถระท่านเกี่ยวกับวิสุทธิ ๗ ประการ^{๑๘} อันได้แก่

๑. ลีลวิสุทธิ ความหมจดจ่แห่งศีล
  ๒. จิตตวิสุทธิ ความหมจดจ่แห่งจิต
  ๓. ทิฐิวินิสุทธิ ความหมจดจ่แห่งทิฐิ
  ๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมจดจ่แห่งญาณเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัย
  ๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจ่แห่งญาณเป็นเครื่องเห็นแนวทาง หรือ
- มิใช่ทาง
๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจ่แห่งญาณเป็นเครื่องเห็นทางปฏิบัติ
  ๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมจดจ่แห่งญาณทัสสนะกล่าวคืออมรรคญาณ

^{๑๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **อนุพุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๒/๒๐๑.

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๘/๒๙๕.

ในครั้งนั้น พระปุลณมณตานีบุตรเถระได้อธิบายความเกี่ยวกับวิสุทธิทั้ง ๗ ประการแก่ พระสารีบุตรเถระว่า

“วิสุทธิทั้ง ๗ นี้ย่อมเป็นปัจจัยอาศัยส่งต่อกันไปจนถึงพระนิพพาน เปรียบเหมือน ๗ คัน ที่ส่งต่อ ๆ พลัดกันไปโดยลำดับ”

พระปุลณมณตานีบุตรเถระนั้นนอกจากท่านจะเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม ๑๐ ประการ ข้างต้นแล้ว ท่านยังแนะนำ ชักชวน ชี้แจง และแสดงธรรมทั้ง ๑๐ ประการให้แก่เหล่าพุทธบริษัทผู้เป็น บริวารทั้งหลายในกรุงราชคฤห์อันมีพระภิกษุเป็นต้น ให้มีความอาจหาญร่าเริงและชวนชวยในการ ปฏิบัติธรรมเหมือนกับตัวพระเถระท่านเองด้วย จนเหล่าพุทธบริษัทผู้เป็นบริวารทั้งหลายใน กรุงราชคฤห์อันมีพระภิกษุเป็นต้นได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน และเหล่าพุทธบริษัทผู้เป็นบริวาร ทั้งหลายในกรุงราชคฤห์อันมีพระภิกษุเป็นพระอุปัชฌาย์ของตนให้ปรากฏแก่พุทธบริษัทในที่นั้น ๆ เสมอ ดังปรากฏความในรถวินิตสูตร^{๑๙} ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ. พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทานเหยื่อ แก่กระแต ในเขตพระนครราชคฤห์ ครั้งนั้น ภิกษุชาวชาติภูมิประเทศจำนวนมากในชาติภูมิพากันเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคแล้วนั่งอยู่ ณ. ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสถามภิกษุชาวชาติภูมิลเหล่านั้น ดังนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในชาติภูมิประเทศนี้มีภิกษุรูปไหนหนอที่พวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ชาว ชาติภูมิประเทศยกย่องอย่างนี้ว่า ตนเองเป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัดเงียบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ พรารภ ความเพียร สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะแล้ว ยังกล่าวถ้อยคำพรรณนา ความมักน้อย ความสันโดษ ความสงัดเงียบ ความไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ความปรารภความเพียร ความสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ แก่ภิกษุทั้งหลายอีกด้วย เป็นผู้โอวาท แนะนำชี้แจงชักชวนพวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ให้อาจหาญ ร่าเริง”

ภิกษุชาวชาติภูมิประเทศเหล่านั้น กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในชาติภูมิประเทศนี้ ท่านพระปุลณมณตานีบุตรเป็นผู้ที่พวก ภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ชาวชาติภูมิประเทศยกย่องว่า ตนเองเป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัดเงียบ ไม่ คลุกคลีด้วยหมู่ พรารภความเพียร สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะแล้ว ยังกล่าวถ้อยคำพรรณนาคความมักน้อย ความสันโดษ ความสงัดเงียบ ความไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ความปรารภความเพียร ความสมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ แก่ภิกษุ ทั้งหลายอีกด้วย เป็นผู้โอวาท แนะนำ ชี้แจง ชักชวนพวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ให้อาจหาญร่าเริง”^{๒๐}

เพราะความที่พระปุลณมณตานีบุตรเถระท่านดำรงตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมเช่นไร ก็สั่ง สอนบรรดาศิษย์และพุทธบริษัทอื่น ๆ ให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมนั้นด้วย องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเลิศว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นเลิศกว่าเหล่าภิกษุผู้แสดงธรรมซึ่งเป็นสาวกของเรานั้น คือ ปุณณะ ลูกชายนางพราหมณ์มณตานี ดังนี้ เนื่องด้วยพระปุลณมณตานีเถระมีวาทีในการแสดงธรรมลึกล้ำ ด้วยอุปมา ง่ายแก่การเข้าใจ กล่าวคือ พระเถระท่านแสดงธรรมที่ตนเองมีความรู้ความเข้าใจเป็นอันดี

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๒/๒๐๑-๒๐๙.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๒/๒๐๑-๒๐๗.

เนื่องจากเป็นธรรมที่ท่านยึดถือปฏิบัติมาด้วยตนเอง ท่านปฏิบัติตนอย่างไรจึงได้สำเร็จมรรคผลท่านก็สอนให้เหล่าพุทธบริษัทสาธุศิษย์ปฏิบัติตนเช่นเดียวกันกับท่าน เหตุนี้จึงมีสาธุศิษย์พุทธบริษัทเป็นจำนวนมากที่ชอบใจในการแสดงธรรมของพระเถระ กล่าวกันว่ามิถิกษุถึง ๕๐๐ รูปสำเร็จจอร์หัตผลจากการฟังธรรมที่พระเถระท่านสาธยาย เหล่าภิกษุศิษย์พระเถระล้วนมุ่งตรงต่อกถาวัตรอุสิบประการที่อุปัชฌาย์อาจารย์สอนสั่ง เพียรระวังเคร่งครัดปฏิบัติตามโอวาท จนสามารถตัดกิเลสเป็นสมุจเฉทประหารพินพินธนาการแห่งทุกข์และบรรลุลุขอย่างแท้จริง

๔.๔.๑ ผลดีของความเป็นธรรมกถิกที่มีต่อการเผยแผ่พุทธศาสนา

การใช้ความเป็นธรรมกถิกเพื่อให้เป็นที่ชื่นชมแก่พุทธบริษัททั้งหลายจนกลายเป็นความเลื่อมใสศรัทธาเช่นพระปุลณมณตานิเถระนั้นย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง นั่นก็คือยังผลให้เหล่าพุทธบริษัทผู้ได้ฟังธรรมมีความรู้ความเข้าใจและเกิดเป็นความเลื่อมใสศรัทธาแบบธัมมัมปมาณิกา คือ ได้พิจารณาด้วยปัญญาตนจนเห็นสารธรรม หรือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ อันเป็นการปฏิบัติที่เป็นไปด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เห็นว่าธรรมที่ได้ฟังเป็นสิ่งสูงค่าที่ควรน้อมนำมาสู่ตน เห็นว่าธรรมที่ได้ฟังมีเนื้อหาสาระ มีอรรถ มีนัย ควรแก่การศึกษาและนำไปประพฤติปฏิบัติ ดังนี้แล้วจึงชอบใจเลื่อมใสและน้อมใจที่จะเชื่อถือศรัทธา แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเองก็ยังตรัสสรรเสริญบุคคลผู้มีศรัทธาความเลื่อมใสแบบธัมมัมปมาณิกากว่ากันไปเพื่อหนทางแห่งความสุขอย่างแท้จริง โดยทรงสรรเสริญว่า

“โย ธมมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี

โย มํ ปสฺสตี โส ธมมํ ปสฺสตี”^{๒๑}

ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นจึงจะเห็นเรา

ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นย่อมเห็นธรรม”^{๒๒}

ดังนั้นแล้วผู้ที่มีศรัทธาแบบธัมมัมปมาณิกาก็เป็นผู้ที่มีสติ ปัญญา และพิจารณาใคร่ครวญในเนื้อหาแห่งธรรมที่ได้รับฟังว่าเป็นสิ่งจริงแท้ เป็นที่พึ่งของชีวิต เป็นเหตุให้ตนมีความยึดมั่นหมั่นเพียร อดทน รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักกาล รู้จักประมาณ รู้จักสถานที่ รู้จักบุคคล^{๒๓} ยึดถือปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกต้องตั้งตามต้นแบบคือธรรมที่ก่อให้เกิดตนเองเกิดศรัทธา องค์สมเด็จพระมหาศาสดาได้ตรัสสอนให้เหล่าพุทธบริษัทเว้นจากการประมาณในบุคคล แต่ให้ยึดถือเอาธรรมเป็นสิ่งควรศรัทธาสูงสุด ความว่า

“เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายจงอย่าได้เป็นผู้ชอบประมาณในบุคคล และอย่าได้ถือประมาณในบุคคล ย่อมทำลายคุณวิเศษของตน เราหรือผู้ที่เหมือนเราจึงพึงถือประมาณในบุคคลได้”

๔.๔.๒ ผลกระทบของความเป็นธรรมกถิกที่มีต่อการเผยแผ่ศาสนาในปัจจุบัน

เนื่องจากมีพุทธศาสนิกชนจำนวนมากในปัจจุบันที่เข้ามาศึกษาธรรมในพุทธศาสนาอย่างจริงจังพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ศาสนาในปัจจุบันจึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ในธรรมจนสามารถแถลงเรื่องถ้อยคำได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย นอกจากนี้ยังจะต้องมีความรู้ใน

^{๒๑} สุต. (บาลี) ๑๓/๒๑๓/๑๔๗

^{๒๒} ส.ข. (ไทย) ๑๓/๘๗/๑๑๕-๑๒๐.

^{๒๓} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

ศาสตร์หลายๆ ด้าน และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีอธิบายเพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟัง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธาและยอมปฏิบัติตาม เช่นเดียวกับธัมมปาปมาณิกาผู้ถือเอาความชอบในธรรม บุคคลผู้พิจารณาด้วยปัญญาจะเห็นสาระของธรรมหรือการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทำให้เกิดความชอบใจ เลื่อมใส น้อมใจที่จะเชื่อถือ โดยบุคคล ๓ จำพวกต้น คือ รูปปาปมาณิกา โขสัปปมาณิกา และลูชัปปมาณิกา ยังมีทางที่จะทำให้เกิดความต่างพริ้วแก่พุทธศาสนาได้ ทั้งอาจเกิดจากความติดใจใคร่ถูกครอบงำชักพาไปด้วยความหลง ถูกพัดเวียนหรือติดอยู่แค่ภายนอก ไม่เข้าถึงสาระแห่งทำ ส่วนผู้ถือธรรมเป็นประมาณจึงจะรู้ชัดในธรรมอย่างแท้จริง ไม่ถูกพัดพาไป และเข้าถึงธรรมที่ปราศจากสิ่งครอบคลุม พระสงฆ์ผู้เป็นธรรมกถิกอันก่อให้เกิดศรัทธาแบบธัมมปาปมาณิกาจึงส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในธรรมอย่างแท้จริงในปัจจุบัน

สรุปว่า การเผยแผ่ศาสนาของพระเถระด้านรูปปาปมาณิกา โขสัปปมาณิกาและลูชัปปมาณิกาล้วนมีผลดีและผลเสียด้วยกันทั้งสิ้น ผลดีย่อมยังความศรัทธาของผู้พบเห็น หรือผู้ฟังให้เกิดความชื่นชอบ เพียงแค่ได้เห็นและได้ยินเสียงเท่านั้นก็สามารถยังพุทธบริษัทให้เลื่อมใสเป็นจำนวนมาก ส่วนผลเสียนั้นแม้ชนทั้งหลายเหล่านั้นจะมีความศรัทธาเมื่อเห็นรูปหรือฟังเสียง ล้วนแล้วแต่เป็นความชอบโดยพิจารณาเพียงภายนอกเท่านั้น เป็นความศรัทธาที่คลอนแคลนไม่มั่นคง เพราะรูป เสียงนั้นต่างมีความชรา เป็นอนิจจังที่ไม่เที่ยงแท้ เก่าและเสื่อมคร่ำคร่าไปตามกาลเวลา ต่างจากธัมมปาปมาณิกาที่ผู้ศรัทธาในหลักธรรมสามารถนำหลักธรรมนั้นไปปฏิบัติใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน สามารถทำในตนมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข เกิดความสงบสุขในสังคัม ไม่เกิดความเดือดร้อน ยิ่งปฏิบัติให้รู้แจ้งเห็นจริงก็สามารถบรรลุถึงจุดสูงสุดของพระพุทธศาสนาอันได้แก่พระนิพพานได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฯ ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

(๑) คัมภีร์:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาฯ อรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๕๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๒) หนังสือ:

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง. อนุพุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๖.

_____. พุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๗.

เปลื้อง ณ. นคร. พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๐.

พน ดอกบัว. พระพุทธศาสนากับคนไทย. (กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์. ๒๕๔๒). หน้า ๓๐๐.

พระครูกลุณีสถิตวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่ (กลุณธรมโม)). เอตทัคคะในทางพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ขำระเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาสมเกียรติ วรโยโส (ป.ธ.๙). สิริธรรมกาย. ปทุมธานี: สำนักสื่อสารองค์กรวัดพระธรรมกาย, ๒๕๕๗.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **ประมวลประวัติพระเถระ พระเถรี อุบาสก อุบาสิกาสมัยพุทธกาล**. นครปฐม: โรงพิมพ์ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาไตรลักษณ์, ๒๕๕๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. **อนุพุทธประวัติ**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. **ทฤษฎีและเทคนิคการปรับพฤติกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สามารถ มั่งสั้ง. **ศรัทธาอาศัย : ภัยของพุทธศาสนา**. ผู้จัดการรายวัน. ๒๙/๐๙/๒๕๕๗.

เสฐียร พันธ์รังสี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ผลิตวิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน**. ฉบับที่ ๒๘ .๒๕๓๖.

(๓) วิทยานิพนธ์:

พระกิตติศักดิ์ โยโสธร. “บทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

พระครูอนุกุลธรรมวงศ (ประยูร วิสารโท). “ศึกษาวิเคราะห์ปมาณิกาในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. ๒๕๕๓.

พระธวัช ธนีสุสโร (อินทะไชย). “การศึกษาชีวิตและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระภิกษุวิสุทธาจารย์ (ทองใบ)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาพุทธกร ปณฺญาลิรี (สัจจรัตนพงศ). “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สวัสด์ เพ็ญประไพ. “การศึกษาบทบาทของพระธรรมกถึกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีพระปุลณฺณมันตานีบุตรเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

พระไตรปิฎกออนไลน์ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย. (ออนไลน์). แหล่งที่มา: <http://www.geocities.ws/tmchote/tpd-mcu>. [๖ ธ.ค. ๒๕๖๐].

พินิจทอง แมนสุมิตรชัย. **ธรรมะรับอรุณ**. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org> [๒๖ ธ.ค. ๒๕๖๐].

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระมหาสุเทพ ฉันทสุทฺธโธ (มะแป้นไพโร)
ว/ด/ป เกิด	: ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑
สถานที่เกิด	: กรุงเทพมหานคร
การศึกษา	: นักรธรรมเอก สำนักเรียนคณะเขตลาดกระบัง : ประโยค ป.ธ. ๓ สำนักเรียนคณะเขตลาดกระบัง : ป.บส. รุ่นที่ ๙, พธ.บ. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๖๒ วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
ประสบการณ์การทำงาน	: ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดลานบุญ ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
อุปสมบท	: ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๒
สังกัด	: วัดลานบุญ แขวงลาดกระบัง เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร
หน้าที่	: ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดลานบุญ
ปีที่เข้าศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๕๙
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดลานบุญ แขวงลาดกระบัง เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร
เบอร์โทรศัพท์	: ๐๘-๑๓๘๒๙๕๓๖